

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Canan ARAS

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ EĞİTİM FAALİYETLERİ
(1919-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN

T.C. ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

ERZURUM - 2000

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışmaya Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında jüriimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri
Yrd.Doç.Dr.Berül ASLAN

[Signature]

Jüri
Yrd.Doç.Dr.Yavuz ÖZDEMİR

Jüri
Yrd.Doç.Dr.Ali Şimşek BİLGİLİ

[Signature]

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

[Signature]
Prof.Dr.Biçe SEYİDOĞLU
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

[Signature]

"En mühim ve feyizli vazifelerimiz, milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde mutlaka muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin hakikî kurtuluşu ancak bu suretle olur."

M.Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM.....	4
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÖĞRETMENLERİN DURUMU VE ÖRGÜTLENMELER.....	4
1.1.Millî Uyanış ve Örgütlenmede Öğretmenlerin Katkısı.....	4
1.2.Cephede Öğretmenlerin Etkisi.....	7
1.3.Bazı Bölgelerde Okul ve Öğretmenlerin Durumu.....	8
1.3.1.İstanbul'da.....	9
1.3.2.İzmir'de.....	11
1.3.3.Kastamonu'da.....	13
1.3.4.Trabzon'da.....	14
1.3.5.Samsun'da.....	14
1.3.6.Adana'da.....	14
1.3.7.Konya'da.....	15
1.3.8.Sivas'da.....	16
1.3.9.Bursa'da.....	16
1.3.10.Ankara'da.....	16
1.4.Öğretmen Örgütlenmeleri.....	17
1.4.1.İstanbul'da.....	17
1.4.1.1.Muallimler Cemiyeti.....	17
1.4.1.2.Mekâtib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti.....	19
1.4.2.Anadolu'da.....	20
1.4.2.1.Muallim ve Muallimeler Cemiyeti.....	20
1.4.2.2.Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği.....	20

1.5.Azınlık ve Yabancı Okullar.....	21
1.6.1921 Maarif Kongresi ve Önemi.....	27
1.6.1.Kongrenin çalışmaları ve toplanması.....	27
1.6.2.Kongrenin yankıları ve önemi.....	31
1.7.1.Heyet-i İlimiye Toplantısı.....	33
II.BÖLÜM.....	36
I.DÖNEM TBMM'NDE YAPILAN EĞİTİM FAALİYETLERİ.....	36
2.1.Maarif Vekâleti'nin Kuruluş ve Çalışmaları.....	36
2.2.Öğretmenlerin Ekonomik Sorunları.....	39
2.3.Ankara Muallimlerinin Grev İlân Etmeleri.....	47
2.4.İdare-i Vilâyat ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanunlarının Tadili....	51
2.5.Darûlmualliminlerin Lağvine ve Sultanilerin İdadiye Kalbine Dair Teklif-i Kanunî.....	60
2.6.Talebe ve Muallimlerin Askerlikten Tecili Hakkındaki Teklif-i Kanunî.....	68
2.7.Mecburî Muallimlik ve Tababet Hakkında Teklif.....	75
2.8.Çeşitli İl ve İlçelerde Mektep Açılması Hakkında.....	77
2.9.Maarif Vekâletindeki Yolsuzluklar Hakkında.....	79
2.10.Belediyelerin Mekteb-i İptidai Açmaları Hakkında.....	85
2.11.Ankara'da Bir Hukuk ve Kastamonu'da Bir Tıbbiye Mektebi Açılması Hakkında.....	86
2.12.Erzurum'da Bir Lisaniyat Mektebi Hakkında.....	86
2.13.Rakamlarımızın Sağdan Yazılması Hakkında.....	87
2.14.Maarif Bütçesi.....	87
2.15.Adana Leylî Sultanisiyle Gaziantep'teki Ticaret İdadisi İçin Maarif Vekâleti'nin 1337 Senesi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Kanun Layihası	94
2.16.İstiklâl Marşı Hakkında.....	96

2.17.Çorum Mebusu Dursun Bey'le Refikinin Çorum İdadi Müdüriyetine Tayin Edilen Hasan Bey'le, Maarif Müşteşarlığına Tayin Olunan Kâzım Nami Bey'e Dair Sual Takriri ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'un Cevabı.....	98
2.18.Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin Kars Maarif Müdürü Hakkında Maarif Vekâleti'nden Sual Takriri.....	100
2.19.Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Birkaç Muallimin İstifasına Dair maarif Vekâleti'nden Sual Takriri.....	101
2.20.Maarif Vekilliği ve Encümenlerine Üye Seçimi.....	101
2.21.Yabancı ve Azınlık Okullar Hakkında.....	103
SONUÇ.....	106
EKLER.....	110
BİBLİYOGRAFYA.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ EĞİTİM FAALİYETLERİ (1919-1923)

Canan ARAS

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN

2000-SAYFA:123

Jüri: Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, eğitim alanında geri kalındığı farkedilmiş ve bu alanda arayış içine girilmiştir. Özellikle, Tanzimat'ın ilânından sonra eğitimde gelişmeler olmuştur. I. Dünya Savaşı eğitimin gelişmesini engellemiştir. Yabancı ve azınlık okulların da olumsuz etkileri görülmüştür. Öğretmenlerin ve öğrencilerin cepheye gitmesi, okulların bazı yerlerde kapanmasına neden olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllarda da Batı Anadolu'da ve bazı işgal bölgelerinde okullar işgal edilmiş ve eğitim-öğretim aksatılmıştır. Öğretmenler ve öğrenciler, gerek cephede gerekse cephe gerisinde etkin bir rol oynamışlardır. Yabancı ve azınlıkların kurdukları okullar ülkeyi parçalamak için faaliyet göstermiş, ayrıca İtilaf Devletleri'nin işgallerini kolaylaştırmışlardır. Buna karşılık Türk okulları da işgalleri protesto için yapılan toplantılara mekan olmuştur.

TBMM 1920-1923 yılları arasında, işgaller dolayısıyla zor durumda kalan okulların ve öğretmenlerin durumunu görüşmüş. Zamanında ödenmeyen birikmiş maaşları ödemek, grevlere son vermek, kapalı okulları tekrar eğitime açmak için neler yapılması gerektiğini tartışmış. Bu alanda bazı kanunlar kabul etmiş. İstanbul Maarif Nezareti'nin 1922'de kaldırılması ile Ankara'daki Maarif Vekaleti bütün yurdun eğitim işlerini tek elden yönetmeye başlamıştır.

Bu dönemde yapılan çalışmalar Cumhuriyet'in ilânından sonra yapılacak olan eğitim alanındaki yeniliklere temel teşkil etmiştir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
EDUCATION ACTIVITIES IN THE TERM OF NATIONAL
STRUGGLE (1919-1923)
Canan ARAS
Supervisor: Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN
2000-PAGE:123
Jury: Yrd.Doç.Dr. Betül ASLAN

During the end of Ottoman Empire, some missing things in education were observed and some researches were made. Especially after the Constitution some developments in education were achieved. The first World War developments in education were hampered. Foreign and minority schools also prevented the developments. Because teachers and students went to the frontiers to fight, some schools in some regions had to be closed.

In the years of the War of Independence, some schools in Western Anatolia were occupied and education was impossible. Teachers and students played an active part on and behind the frontier there. The schools founded by foreigners and minorities tried to divide the country, and made it easier for the Entente Powers to occupy our country. Meanwhile, Turkish schools were the places of gatherings to protest the occupation.

Great National Assembly took into consideration the case of schools and teachers having difficulty because of occupation. Discussions about the salaries which hadn't been able to be paid, the end of strike, opening the closed schools were made. Some laws were accepted for these. With the end of the Ministry of Education in Istanbul, the Ministry of Education in Ankara Started to organize the affairs of education.

The studies carried out during that period established the base of the novelties to be made after the declaration of the Republic.

ÖNSÖZ

Eğitim bir milletin bilincidir. Her milletin bilinci eğitim ve kültür varlıklarındaki zenginliği ölçüsündedir.

İnsan yaşamı ve zekâsı, anlayışı ve kavrayışı ile bulunduğu zamanın, çevrenin ve ortamın tutsağıdır, bu tutsaklıktan ancak gördüğü eğitim ve kazandığı kültür ölçüsünde kurtulup özgürlüğe kavuşabilir.

Türk Kurtuluş Savaşında düşmana karşı mücadele edilirken, eğitim de ihmal edilmemiştir. Milli mücadele döneminin eğitim bakanları, kendi koşullarına uygun, durgunluklardan sıyrılmış, yepyeni niteliklerle kuşanmış yeni kuşaklar, apayrı görüş, düşünüş ve anlayışta insan tipi yetiştirmek istemiştir. Gerek Mustafa Kemal, gerekse dönemin Milli Eğitim Bakanları bu düşüncelerini, öğretmenlere doğrudan doğruya yaptıkları konuşmalarda dile getirmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Ekim 1922'de Bursa'da, İstanbul ve Bursa öğretmenlerine şöyle seslenmiştir: "Maarif işlerinde kesinkes zafer kazanmak gerektir. Bu ulusun gerçek kurtuluşu ancak bununla olur. Maarif programımızın ve siyasamızın temel taşı cehli gidermektir."

Ana konusu "Milli Mücadele Dönemi Eğitim Faaliyetleri" olan bu araştırmamızda TBMM'nde görüşülen eğitim sorunlarını gözardı etmek mümkün olamayacağından bu araştırma iki bölüm halinde ele alındı. Birinci bölümde, Milli uyanış ve örgütlenmede, cephede öğretmenlerin durumu, okulların durumu ve öğretmen dernekleri ile azınlık okullarının durumunu; ikinci bölümde TBMM'nde tartışılan eğitim sorunları, yani öğretmen maaşları, grevler, kapatılan okullar, eğitimle ilgili olarak kabul edilen kanunlar ele alındı. Böylece, Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde bile eğitime verilen öneme dikkat çekmeye çalışıldı.

Bu çalışmanın her aşamasında benden her türlü destek ve yardımı esirgemeyen Değerli Hocam ve Danışmanım Yrd.Doç.Dr.Betül ASLAN'a ve TBMM Kütüphane yetkililerine teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
bkz	: bakınız
C.	: Cilt
D.	: Devre
Enst	: Enstitü
M.E.İ.S.D.	: Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçler
nr.	: numara
S.D.	: Söylev ve Demeçler
s.	: sayfa
T.	: Tertip
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Z.C.	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

İslâmiyetten önceki Türk toplumlarının eğitim anlayış ve uygulamaları, yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Çocukların ve gençlerin toplumsallaştırılıp eğitilmesinde toplumun töresi önemli rol oynamaktadır. Türkler'deki Alp insan tipinin temel özelliklerinden biri, onun cesur olduğu kadar "bilge" bir kişi oluşudur. Türkler'in tarihi bilinen en eski yazılı belgeleri de müslüman olmalarından önceki döneme aittir.

Türkler'in İslamiyeti benimsemeleri eğitime yeni özellikler kazandırmıştır. Türk toplumlarında ilk kez, medrese denen, plânlı, düzenli, güçlü bir örgün eğitim-öğretim kurumu olan bir okul ortaya çıkmış, kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Bu kurumlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluncaya kadar yaşamışlardır.

Selçuklu devlet adamları eğitim-öğretime ve bilimin gelişmesine önem vermişlerdir. Medreselerin sayısı artmıştır ve bu medreselere Avrupa'nın her yanından öğrenci gelmiştir. Bu medreselerde yetişen öğrenciler kendi ülkelerinde üniversite denen yükseköğretim kurumlarını açmışlardır.

Osmanlı Devleti dönemine medrese dönemi denilebilir. Ancak bu medreseler kapatılmalarına kadar (1924) kendilerini yenileme yoluna gitmemişlerdir. Osmanlıların son dönemlerine kadar, ilkokul üstü örgün eğitim kurumlarında yalnızca erkekler okumuştur. Tanzimat dönemine kadar, eğitim her düzeyde ücretsizdir. Ancak, vakıf geliri bulunmayan bazı ilköğretim kurumlarında öğrencilerden az bir ücret alınmaktadır.

Azınlık ve yabancılara öğretim hakkı tanınmış, fakat bu faaliyetleri denetlenmediğinden devlet için siyasi, ekonomik, olumsuz sonuçları görülmüştür.

Medreseler 16.yüzyılın ortalarında bozulmaya başlamıştır. Bunun sebepleri:

- Siyasetin bilim anlayışını baskı altında ve dar kalıplar içinde tutması,
- Herşeyin ve bilimin temelinde iman esaslarının görülmesi ve böylece özgür düşüncenin ve arayışların hoş görülmemesi,

-Batıdaki yeniliklerin zamanında öğrenilememesi,

-Önceleri medrese mezunları, az sayıdaki müderrislik kadrolarına atanabilmek için staj yapar ve bekleme dönemine girerlerdi. Zamanla bu kötüye kullanılmış ve müderris olmak için medrese bitirme şartı aranmamış, müderrislik babadan oğula geçmiş, cahil, bilgisiz kişilerin verdiği eğitim medreseleri bozmuştur.

Osmanlı Devleti 18.yüzyılın sonlarına doğru eğitimde bazı yenilikler yapmaya başlamıştır. Yapılan savaşların yenilgiyle sonuçlanması üzerine, ilk yeniliklere askeri okullar açılarak başlanmıştır.

1826'da yeniliklerin önünü kapatan Yeniçeri Ocağı kaldırılmış. İlköğretim zorunluluğu getirilmiş. 1830'larda Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.

Tanzimatın ilanından sonra, Osmanlı yönetimine ve Türkler'e karşı düşmanca davranan Avrupa kamuoyunu kazanmak amacıyla eğitime önem verilmiştir. Eğitimin geliştirilmesi, devleti felâkete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır.

Tanzimat'tan sonra yabancı ve azınlık okulları çok büyük gelişmeler göstermiş ve devlet için bir tehlike oluşturmaya başlamıştır.

Tanzimat döneminde ilk kez öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmıştır.

I.Meşrutiyetin ilanı ile Kanun-i Esasiye eğitimle ilgili önemli maddeler girmiştir. Bunlar özel öğretim ve ilköğretim zorunluluğuna ilişkindir.

Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Parlâmentoyu süresiz tatil etmesinden 23 Temmuz 1908'e kadar geçen mutlakiyet döneminde birçok meslek ve sanat okulu açılmıştır.

Maarif Nezareti, 1894-1895'ten itibaren, ilk kez ülke çapında eğitim istatistikleri yayınlanmaya başlanmış ve 1898-1904 yılları için Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye adıyla, ülke çapında önemli eğitim-öğretim yıllıkları yayınlanmıştır.

1908 II.Meşrutiyet'in ilânından sonra gazetelerden sansür kalkmış, bu döneme kadar İstanbul'da toplanmış olan eğitim kurumlarının yurdun her yanına yayılması için uğraşılmıştır.

II.Meşrutiyet döneminde kızlar için sultaniler ve yükseköğretim kurumları açılmıştır.

Balkan Savaşları, Türkiye'de öğretmenlerin ve eğitimin toplumsal değişmedeki öneminin anlaşılmasına yardım etti. Fakat Balkan Savaşlarından sonra I.Dünya Savaşının başlaması eğitimin gelişmesini önlemiştir. Yalnız bu dönemde, erkekler savaşa katıldığı için kadınlar devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya başlamışlardır. Öğretmenler bu dönemde mesleki örgütler kurmuşlardır.

I.BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÖĞRETMENLERİN DURUMU VE ÖRGÜTLENMELER

Osmanlı Devleti son dönemlerde peşpeşe gelen Trablusgarb, Balkan ve I.Dünya Savaşları ile büyük kayıplara uğramıştı. Trablusgarp Savaşı ile Kuzey Afrika'nın büyük bölümü İtalyanlar'a bırakılmış. Balkan Savaşları ile Balkanların en verimli toprakları kaybedilmiş. I.Dünya Savaşı ile bütün Arap Yarımadası, Irak, Filistin ve Suriye toprakları elden çıkmıştır. Çanakkale ve başka cephelerde büyük zaferler kazandığı halde, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile yenik sayılmış ve başkent İstanbul ile topraklarından birçok yeri işgal edilmeye başlanmıştır. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bu parçalama ve pay kapma çabaları içinde Türk milletini de esaret altına almayı amaçlamışlardır. Oysa her zaman hür ve bağımsız yaşamış olan Türk milleti esareti kabul etmeyerek bağımsızlığını ve hürriyetini korumak için Kurtuluş Savaşını başlatmıştır.

Savaşa rağmen eğitim de ihmal edilmemeye çalışılmıştır. Savaşın en yoğun olduğu bir zamanda Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmış, burada Mustafa Kemal Atatürk çok önemli bir konuşma yapmıştır. Bu kongrenin eğitim tarihimizde büyük değeri vardır. Mustafa Kemal, bu kongrede yaptığı konuşmada, "milli bir eğitim almış, milli varlığını koruması kendisine en temel değer olarak öğretilmiş bir insan tipi yetiştirilmesi" gereği üzerinde durmuştur.

Yine Kurtuluş Savaşı yıllarında, halkın milli kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesi amacıyla halk eğitimi çalışmaları yapılmıştır.¹

1.1.Milli Uyanış ve Örgütlenmede Öğretmenlerin Katkısı

I.Dünya Savaşında genç öğretmenler hatta lise öğrencileri bile silâh altına alınmış, bu yüzden bazı okullar kapanmıştır. Savaşta meşrutiyetin ilk

¹ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye). İstanbul 1997, s.276

yıllarında yetişen eskilere göre; daha iyi öğrenim görmüş genç öğretmen nesli çok şehit verdiği için bu savaşın eğitimimize zararları fazla olmuştur. Buna rağmen öğretmenler, Kurtuluş Savaşı'nın "propaganda, örgütlenme, vuruşmalara katılma" güç ve kadroları olarak, bazen cephe gerisinde, bazen de fiili olarak savaş cephelerinde gönüllü çalıştılar. Bütün ülkede, özellikle kırsal bölgelerde kurulan ve savaş fiilen yöneten Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşlarında, güçlenmelerinde, öğretmenlerin ayrıcalıklı rolü olmuştur.²

Mondros Ateşkesinden sonra (13 Kasım 1918) İstanbul'a giren işgal kuvvetleri bayraklarını asmak için resmi daireleri, mektepleri ve bir kısım hususi evleri seçmişlerdir.³

1924 yılında, bir tarih öğretmeni olan Mehmet Tevfik Bey yaptığı konuşmada Mondros Ateşkesinden sonra İtilâf Devletleri'nin yaptıklarını şöyle anlatıyor: "İstanbul Hükümetinde hiç nüfuz ve istiklâl bırakmadılar. Arzu ettikleri yeri tahliye ederek kendi askerlerini soktular. Hatta mektebimizi bile tahliye ettirerek bizleri senelerce kâğıthane derelerinde, Maçka, Beylerbeyi viranelerinde süründürdüler."⁴

Ateşkes yıllarında İstanbul'da öğretmenlere karşı baskılar başlamış, Rumbeyoğlu Fahrettin'in maarif nazırlığında "milli duyguları aşılama, geliştirme" çabasında bulunacak öğretmenlerin işlerine son verileceği bildirilmiş.⁵

² Erzurum'lu bir öğretmen olan Cevad Dursunoğlu, İstanbul'da kurulmuş olan "Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti"nin bir şubesinin Erzurum'da açılması iznini aldı. Böylece Milli Kurtuluş Savaşının ilk teşkilatlanması Doğuda başlamış oldu. Yine bu mücadeleye öğretmen olan Süleyman Necati, Erzurum'da çıkardığı Albayrak gazetesi ile yardımcı olmaktaydı. Coşkun Alptekin, "Erzurum Kongresi" Atatürk Devrimleri Enst. Derg. C.1, Sayı 1, Temmuz 1978, Ankara, s.35

³ Kâzım İsmail Gürkan, Darülfünun Grevi, Harman Yay. 1971, s.7

⁴ Mehmet Tevfik, 1340 senesi Temmuz'unun 28'nci Pazartesi günü Kuleli Lisesi'nde sabık Osmanlı İmparatorluğu'nun safahat-ı siyasiyesiyle İstiklâl Muharebesi hakkında tarih muallimi mütekaid kaymakam Mehmed Tevfik Bey'in konferans sureti, İst.1340, s.33

⁵ Caner Arabacı, Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, Konya 1991, s.21

Bütün bu baskılara rağmen İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgalini izleyen günlerde yer yer yapılan protesto mitinglerinde ve bu uyanışın giderek örgütlenmesinde öğretmenlerin büyük rolü olmuştur. İşgal sırasında yönetici, öğretmen ve öğrencilerden bir bölümü tutuklanıp, tartaklanmış, bazı memur ve öğretmenler de işgal bölgesi dışına çıkmışlardır. Daha sonra işgal bölgesi dışına çıkmış olan memur ve öğretmenlerin aylıklarının ödenmesi sorun olmuştur.

1919-1920 öğretim yılı işgal altında başlamış ve oldukça sıkıntılı geçmiştir. Öğretimin düşman işgali altında yapılması, işgal kuvvetlerinin ve yerli Rumlar'ın maddî ve manevî baskıları bazı derslerin öğretmensiz geçmesi gibi meseleler ortaya çıkarmıştır. İlkokul öğretmenlerinin aylıklarına yapılan zamlar da bu öğretim yılında önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu zamlar 1919 yılı Nisan ayından itibaren ödenmeye başlanmıştı. Ancak işgalin yarattığı buhran ve bunun sonucu olarak başgösteren gelir yetersizliği 1 Ocak 1920 tarihinden sonra bu zamların ödenmesine imkân bırakmamıştır.⁶

İzmir'in işgalini izleyen günlerde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet ve İki Darülfünun mitinginin düzenleyicileri ve konuşmacıları arasında özellikle öğretmenler görülmektedir.

İstanbul Darülfünun konferans salonunda üçbin kadar muallime ve muallim, heyecanlı bir toplantı yapmışlar. Hüseyin Ragıp Bey "bu davada haklı olduklarını ispat edeceklerini ve İzmir'in arkasında ölünceye kadar çarpışacaklarını ve öğretmenler olarak gelecek kuşakları da milli duygularla yetiştireceklerini" söylemiştir.⁷

22 Mayıs'ta düzenlenen ve anti-emperyalist bir niteliğe sahip olan Sultanahmet Mitinginin düzenlenmesinde en etkili rolü Muallimler Cemiyeti oynamıştır. Mitingin bütün çalışmalarında en önde öğretmenler yer almış, etkiledikleri öğrencilerle birlikte, mitingin bildirilerini İstanbul'un bütün

⁶ Kâmil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ank. 1981, s.19-20

⁷ Yahya Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, 1848-1940, Ank.1978, s.201-202, Caner Arabacı, Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, Konya 1991, s.21-22

semtlerine asmış, miting düzeninin sağlanmasında da görev almışlardır. Konuşmacıların birçoğu da öğretmendir.⁸

Kongrelerde ve TBMM'nin açılışında da öğretmenlerin rolü olmuştur. Erzurum Kongresine (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) katılan elliden fazla delege içinde beş öğretmen vardır. Sivas Kongresine (4-11 Eylül 1919) katılan otuzdan fazla delege içinde bir öğretmen vardır.⁹

Kongreler okul binalarında yapılmıştır. Milli mücadele liderleri, vatan müdafaası düşünce ve azmini okullarda ve okullar kanalıyla bütün vatandaşlarda geliştirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal'in gittiği yerlerde ilk uğradığı müesseselerin başında okullar gelmektedir. Ankaraya gelişinin üçüncü günü 30 Aralık 1919'da liseyi ziyaret eder, öğretmen ve öğrencilere kısa bir konuşma yapar.¹⁰

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nde 337 kadar mebus arasından 30 kadarı öğretmendir.¹¹ Mecliste eğitim sorunları görüşülürken söz alanların ve meclise öğretmen maaşları gibi mesleki sorunları getirip tartışanların genellikle öğretmen mebuslar olduğu görülmektedir. Yine meclis sıraları Ankara okullarından sağlanmış, Ankaralı bazı öğretmenler mecliste zabıt katipliği de yapmışlardır.

1.2.Cephede Öğretmenlerin Etkisi

1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar, Anadolu'da öğretmenler yer yer Kuvâ-yi Milliye katılmışlar ve yararlıklar göstermişlerdir. Bazı yerlerde, örneğin Ödemiş'te ilk savunma teşkilâtını meydana getirenler arasında öğretmenler de yer almıştır.¹² Maraş Lisesi'nin genç matematik öğretmeni Hayrullah Efendi Fransız işgal ve

⁸ İsmail Göldaş, Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, İst.1981, s.28-29, Kâzım İsmail Gürkan, a.g.e., s.10

⁹ Yahya Akyüz, a.g.e., s.204

¹⁰ H.V.Velidedeoğlu, Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları, İst.1971, s.13,32

¹¹ Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ank. 1972, s.100-105

¹² Y.Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin... s.205

zulümleri üzerine beş on arkadaşıyla dağa çıkmış, işgalcilerin cephane ve kuvvetlerini vurmak için mücadele ederken şehit düşmüştür.¹³

Milli mücadelede bilfiil savaşan öğretmenler gönüllü öğretmenlerdir. Çünkü kanunla öğretmenlerin askerlik görevleri tecil edilmiştir. 7 Mart 1337 (1921) tarihli ve "Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun" başlığını taşıyan bu kanunun ilk teklifi öğretmen mebuslardan Yasin Bey (Olti) ile Rasih Efendi'den (Antalya) gelmiştir. Uzun tartışmalara yol açmakla beraber genellikle olumlu karşılanmıştır.¹⁴

Bazı lise öğrencileri de gönüllü olarak cepheye gitmek istemişlerdir. 1920'de Ankara Lisesi öğrencileri topluca Mustafa Kemal'e başvurarak Kuva-yi Milliye'ye katılmak ve cepheye gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Birçok orta dereceli okullarda, özellikle öğretmen okullarıyla liselerde öğrenciler silâhlendirilmiş, her zaman savaşa gitmeye hazır tutulmuştur.¹⁵

1.3.Bazı Bölgelerde Okul ve Öğretmenlerin Durumu

Okullar Milli Kurtuluş Savaşı boyunca hastalara, sakatlara, yetimlere, şehit aile ve çocuklarına, yaralılara kapılarını açmışlardır. Birçok okul ise cephelerde çarpışan askerlere çorap, iç çamaşırı üreten, sökükle dikilen atölyeler durumuna getirilmiştir. Bütün bunların yanında okullar, millici önderlerin gizli örgütler kurmak için toplantı yeri, propaganda merkezleri olarak kullanılmıştır.

Anadolu'da çıkarılıp gizli yollarla işgal altındaki bölgelere gönderilen gazete, bildiri ve dergiler öğrenciler tarafından halka ulaştırılmıştır. Birçok yerde öğrenciler yara sarmak, haber ulaştırmak, istihbarat toplamak, iye, su taşımak, düşmanı yanlış bilgilerle şaşırtmak gibi işleri de başarıyla yerine getirmişlerdir.¹⁶

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Temmuz 1337 (1921), c.11, s.311-312

¹⁴ Z.C., 25 Kasım 1336 (1920), c.6, s.27

¹⁵ Y.Akyüz, Türkiye'de öğretmenlerin... s.207

¹⁶ I.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.120

Bazı bölgelerdeki okullarda Anadolu hareketinin nasıl yürütüldüğünün örneklerini görelim.

1.3.1.İstanbul'da

İşgal altında bulunan İstanbul'da, milli mücadelenin örgütlenmesi çok zor koşullar altında yürütülebilmiştir. İstanbul okullarında (özellikle yüksek okullarda) milli mücadele daha çok; milli mücadeleye düşman, karşı-devrimci öğretim üyelerinin okullardan atılması için boykot biçiminde yürütülmüştür. İstanbul milli mücadele günlerinde büyük bir öğrenci olayına tanık olmuştur. Bu Darülfünun grevidir. Darülfünun grevi, milli mücadeleye düşman öğretim üyelerinin üniversiteden atılması ile başarıya ulaşmıştır. Milli mücadele yanlısı öğretim üyeleri de grevi başlatan öğrencilere yardımcı olmuşlardır.

İstanbul yüksek öğrenci gençliğinin mücadelesi Ankara'da da ilgiyle izlenmiştir. Ankara, grevci öğrencileri sıcak bir yakınlıkla desteklemiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul'a gönderdiği yazıların, emirlerin, propaganda malzemelerinin gençlik tarafından çok dikkatle izlendiği, okunduğu, okullara sokulduğu, gizli yollarla çoğaltılarak halka ulaştırıldığı bilinmektedir.¹⁷

İstanbul'daki öğrencilerin grevde ısrarlı olmaları sonucu fiilen tatil edilmiş olan öğretim, 12 Nisan 1922'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmen tatil şekline kondu.¹⁸ 20 Mayıs 1922'de Darülfünun'un tekrar açılması üzerine öğrenciler ayaklanmaların şiddetini artırınca Darülfünun talebe tarafından fiilen tekrar kapatıldı.¹⁹

Milli mücadele yıllarında İstanbul öğretmenleri üzerinde Maarif Nezareti, Mayıs (1919) mitinglerinden sonra baskı kurmaya çalışmıştır. Özellikle İstanbul Hükümeti Maarif Nazırlarından Ali Kemal, Sait ve Rumbeyoğlu Fahrettin zamanında baskılar artmıştır.²⁰

¹⁷ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.131

¹⁸ K.İ.Gürkan, a.g.e., s.56

¹⁹ K.İ.Gürkan, a.g.e., s.74

²⁰ Y.Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin... s.209

Ali Kemal, Kuvayi Milliye ve milli uyanış için çalışan bazı öğretmenleri azletmiştir. Niğde maarif müdürü Besim Atalay gibi.

Ondan sonra Maarif Nazırı olan Sait de (Mayıs 1919-Mart 1920) 1919 yılı Darü'lmuallimin mezunlarını ve genç öğretmenleri "milli harekete katılırlar" korkusuyla Anadolu'ya atamamış, İstanbul'da tutmaya çalışmıştır.

1920 Nisan-Temmuz aylarında Maarif Nazırlığı yapan Rumbeyoğlu Fahrettin de okul kitaplarından "Türk" kelimesinin çıkarılıp "Osmanlı" kelimesinin konmasını emretmiş ve bir genelge yayınlarak "muallim ve muallimelerin siyasi cereyanlardan uzak kalmalarını, talebeyi dinine, padişahına, milletine ve an'anesine sadık olarak yetiştirmeleri gerektiğini belirtmiştir.²¹

Baskılara rağmen İstanbul öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun Anadolu hareketine bağlı kaldıkları söylenebilir. Fakat az da olsa karşı olan öğretmenler de olmuştur.

Kurtuluş Savaşı boyunca hem İstanbul Maarif Nezareti, hem de Ankara Maarif Vekâleti, görev ve işlevlerini sürdürdüler. İstanbul Maarif Nezaretinin gücü, etkisi, Anadolu hareketinin geliştiği, ilerlediği ve ağırlığını iyice hissettirdiği aşamada, oldukça sınırlanmış, giderek de İstanbul ve İstanbul Hükümeti'nin sözünün geçebildiği bir iki merkezin (İzmir gibi) sınırları içinde kalmıştır.

O dönemdeki İstanbul Hükümeti Eğitim Bakanları şunlardır:

- 1.Ali Kemal: Mart-Mayıs 1919
- 2.Sait Bey: Mayıs 1919-Mart 1920
- 3.Abdurrahman Şeref: Mart-Nisan 1920
- 4.Rumbeyoğlu Fahrettin: Nisan-Temmuz 1920
- 5.Hadi Paşa: Temmuz-Ekim 1920
- 6.Sait Bey: Ağustos 1921-Ekim 1922²²

Anadolu'da kurtarılmış bölgelerin çoğalmasından sonradır ki, İstanbul Maarif Nezareti'nin gücü ve otoritesi daha çok düşmüştür. Sadece İstanbul

²¹ İleri, 18 Nisan 1336 (1920)

²² I.Göldaş, İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920), İst. 1984, s.15

ili için yetki kullanabilen bir kurum haline gelmiştir. İstanbul hükümeti kökten feshedilinceye kadar bu kurum etki alanı dar da olsa varlığını sürdürmüştür. İstanbul öğretmenleri de buna bağlı olmak durumunda kalmışlardır. İstanbul'un işgal altında olması, maaşlarını İstanbul maliyesinden almaları, Anadolu hareketinden yer olarak uzakta bulunmaları, onların İstanbul Hükümetine boyun eğdikleri izlenimini vermiştir. Bu da Anadolu öğretmenleri tarafından aleyhlerine bir tartışmanın başlamasına neden oldu. Çıkan bazı söylentiler "İstanbul öğretmenlerinin hizmetinin memleket hizmetinden sayılmayacağı" şeklindedir. Bu durum İstanbul öğretmenlerini oldukça üzer. Hatta milli hükümet idarecilerinin kendilerine "husûmet" beslediklerini düşünmüşlerdir. Daha sonra yaptıkları bir kongrede kendilerini savunma yoluna gitmişlerdir. Kongrede, bu durumun izzet-i nefislerine dokunduğunu ve haysiyetlerini yaraladığını söylemişlerdir.²³

İstanbul'dakiler herşeye rağmen Anadolu'ya olan sevgilerini kaybetmemişlerdir. Mudanya Konferansında Doğu Trakya'nın tahliyesine karar verilmiş ve bunu denetlemek için de Refet Paşa görevlendirilmiştir.

Refet Paşa İstanbul'a geleceği zaman İstanbul'da büyük bir hazırlık yapılmış ve kendisini coşkuyla karşılamışlardır. Karşılamaya gelenler arasında öğrenciler de vardı. 19 Ekim 1922'de Refet Paşa İstanbul'a geldiğinde İstanbul Hükümeti hâlâ varlığını sürdürmesine rağmen Ankara Hükümetinden gelen bir temsilci büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Refet Paşa, İstanbul'da Darülfünun'u ve Galatasaray Sultanisi'ni ziyaret etmiş ve buralarda gençlere hitaben yaptığı konuşmalarda, milli mücadeledeki başarılarından ve kendisine gösterdikleri muhabbetten dolayı onlara teşekkür etmiştir.²⁴

1.3.2.İzmir'de

Yunan işgalinin doğurduğu zorluklar 1919-1920 öğretim yılı sonunda İzmir Öğretmen Okullarını da etkiledi. Mahalli Yunan İdaresi, bütün İslâm

²³ Muallimler Mecmuası, 12 Kanunusâni 1923 (Ocak 1923), sayı:5, s.67, 80

²⁴ Betül Aslan, Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdaresi Meselesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991, s.29-39

okullarının masraflarını İslâm Cemaati tarafından karşılanması gerektiğini bildirdi. Bundan sonra öğretmenlere aylıklarının Mahalli İdare tarafından verilemeyeceği söylendi. Öğretmen okulları ve öğretmenler parasızlıktan güç durumda kaldılar.²⁵

İzmir Sultanisi 1919-1920 öğretim yılını sıkıntılar içinde tamamladı. 1920-1921 öğretim yılı başlarında Sultani binasının Yunan idaresince işgal edileceği söylendi. Yunan işgal makamları, adliye binası olarak Yunan hakimlerinin yerleştirileceğini bildirerek söz konusu binanın boşaltılmasını istediler. Milli Eğitim, Sultani müdürünü makamına davet ederek Yunanlıların bu isteğini kendisine bildirdi (19 Ekim 1920). Bu durum İzmir'de büyük bir üzüntü yarattı.

16 Kasım 1920'de Sultani binasında İdadi Müdürü Ahmet Naili ile bütün Sultani öğretmenleri ve yöneticileri toplanarak haklarını savunma konusunda bazı kararlar aldılar.²⁶

Ertesi gün şehrin ileri gelenlerinden bir heyet (bu heyetin içinde öğretmenler de var) Yunan Fevkalâde Komiserliğine davet edildiler.²⁷ Toplantıda Sultani binasının boşaltılması meselesi sert ve tartışmalı geçti. Toplantıdan bir sonuç alınamadı. Bina işgal makamlarınca süngülü askerler kullanılarak zorla boşaltıldı. Böylece 1920-1921 öğretim yılı ortalarına doğru Sultani Mektebi kapandı. Okulun kapalı olduğu ileri sürülerek öğretmenlerine de 1920 yılı Aralık ve 1921 yılı Ocak aylıkları verilmedi.²⁸ Bina Yunanlılar tarafından adalet sarayı olarak kullanıldı.

İzmir Nehari İdadisi 1920-1921 öğretim yılı başında Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından kapatılmıştır (1 Eylül 1920). Okul kapatıldığı için yönetici ve öğretmenlerinin aylıkları fevkalâde komiserlikçe kesilerek bu kişiler yokluğa ve açlığa mahkûm edilmişlerdir. Milli Eğitim Müdürünün

²⁵ Kâmil Su, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi" Türk Kültürü Derg. Sayı 181,/XVI, s.53

²⁶ Alınan kararlar şunlardır: 1.Bütün öğretmenler, güvenliği bozucu nitelikte olmamak şartıyla acılarını ve kırıncılıklarını açığa vurmak hususunda serbest olacaklardır. 2.Memleket ileri gelenlerinin Mahalli Hükümet katında yapacakları girişimlerin biçimine ve niteliğine karşılmayacaktır. 3.Toplantıda bulunanlar kendilerini Sultaninin boşaltılmasına hiçbir suretle mezun saymadıkları, cihetle, okuldan Yunan zabıta kuvvetlerinin işe karışması üzerine çıkılacaktır. Kâmil Su, a.g.m., s.54

²⁷ Kâmil Su, a.g.m., s.54

²⁸ K.Su, a.g.e., s.27

kanuni olmayan bu kararı Maarif Nezareti katında şikayet konusu yapılmıştır. 1920-1921 öğretim yılında İzmir Kız İdadisi ile Hilâl İdadisi de ödenek verilmediği için güç duruma düşmüştür.²⁹

Yunan Fevkalâde Komiserliğinin İzmir ve yöresinde Türk ilkokullarının yönetimi ile ilgili olarak çıkardığı kararnamenin 14.maddesi ilkokul öğretmenlerinin atamaları ve yer değiştirmeleri ile ilgiliydi. Bu maddeye göre Fevkalâde Komiserlik istemedikçe hiçbir öğretmenin ataması yapılmayacak, yeri değiştirilemeyecekti.³⁰

İşgal kuvvetleri Türk eğitimini ortadan kaldırmak için her yola başvurmuşlardır. Bütün bunlara rağmen işgallere karşı Ege'de direnme başlatacak olan örgüt (Redd-i İlhak) bir okulda, öğretmenlerin çabaları sonucu kurulmuştur.³¹

1.3.3.Kastamonu'da

Kastamonu'da okullar Anadolu ihtilaline insan unsuru yetiştiren, Kuva-yi Milliye katılacak olanların eğitim merkezleri olarak kullanılmıştır. Öğretmen okulu öğrencileri şehri koruyabilmek için silahlı talimler yapmışlardır. Mektebi Sultani halkın milli mücadele doğrultusunda bilinçlendirildiği toplantı alanı haline gelmiştir.

Liseli öğrenciler, öğretmenlerinin koruyuculuğu altında, milli kurtuluş savaşının propagandasını yayan "Açıksöz" gazetesinin basılıp, dağıtılmasını fedakârca üstlenmişlerdir. İşgalleri protesto etmek için, Kastamonu Kız Muallim Mektebi, özellikle bayan öğretmen ve kadınların toplantı yerlerinden biri olmuştur.³²

²⁹ K.Su, a.g.e., s.23

³⁰ Kararnamenin "Genel Hükümler" başlığı taşıyan bölümünde bütün İslâm okullarının genel giderleriyle öğretmenlerin ve hizmetlilerin aylıklarının okulun bulunduğu mahalle veya köy halkı tarafından ödeneceği, en az bir İslâm okulu bulunan mahalle veya köyde okul işlerini yönetmek üzere üç üyeden oluşan bir "Mektep Komisyonu" kurulacağı belirtiliyor. K.Su, a.g.e., s.33-35

³¹ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, s.129

³² İ.Göldaş, a.g.e., s.121

1.3.4.Trabzon'da

Milli Mücadelenin propagandasının etkili olarak okullarda yürütüldüğü yerlerden biri Trabzon'dur. Trabzon'da Darü'lmuallimin öğrencilerinden bir alay kurulmuştur. Bunlar, muhtemel çatışmalara karşı atış talimleri de yaparak savaşa hazırlık yapmışlardır.

Trabzon okullarında dersler milli mücadele hareketinin çıkarlarına uygun olarak işlenmiştir.³³

Milli kurtuluş bilincini okullarda alan öğrenciler, pratik olarak da savaşın evrelerine, çeşitli biçimlerde katılmışlardır. Öğrenciler işgalleri protesto eden mitinglere katılmış, haber getirip, götürme işinde çalışmış, işgalcilerin uçakla attıkları kışkırtıcı bildirileri toplayarak imha etmişlerdir.

Milli mücadele döneminde okullar en hareketli ve isyan heyecanının yaşandığı yerler olmuşlardır.

1.3.5.Samsun'da

Samsun'da da öğretmenler, hem milli kurtuluş bilincini okullarında işlemişler hem de milli örgütlenmeye katılmışlardır. Okullar Kurtuluş Savaşının propagandasının yapıldığı yerler haline gelmiştir.³⁴

İngilizler'in bulunduğu Samsun'da öğrenci gençler milli mücadelenin örgütlenme çalışmalarına öğretmenleri tarafından teşvik edilmişlerdir.

1.3.6.Adana'da

11 Aralık 1919'da işgal kumandanı General Guro'nun Adana'ya gelmesiyle şehir işgalci devletlerin bayraklarıyla donatılır. Ancak yerli halk evlerine çekilmiş ve bütün zorlamalara rağmen bu bayrakları asmamışlardır. Adana Erkek Lisesini ziyaret eden işgal kumandanını öğrenciler alkışlamadan, sessizlik ve öfke içinde karşılarlar. Bütün zorlamalara rağmen Fransız milli marşını söylemezler.

Kız Öğretmen Okulu öğrencileri okul müdürlerine cepheye yardıma gitmek istediklerini ifade eden bir dilekçe verirler.³⁵

³³ I.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.122

³⁴ I.Göldaş, a.g.e., s.123

³⁵ I.Göldaş, a.g.e., s.124

Adana'da işgallerle birlikte okullar üzerinde ağır baskılar da başlamış ve okullar kapatılmıştır. Ancak öğrenciler Kuvayi Milliye'ye yardımcı olmaktan kaçınmamışlardır. Bu davranışları milli mücadele önderleri tarafından ilgiyle izlenmiş ve övgüyle karşılanmıştır.

1.3.7.Konya'da

Konya Sultanisi, Milli Mücadele boyunca onun lideri ve önemli simalarının ziyaret, toplantı, görüşme yerlerinden birisidir. Mustafa Kemal, Konya'ya gelişinin (3 Ağustos 1920) ikinci günü Gurebâ Hastahanesi'nden sonra Mekteb-i Sultani'yi ziyaret eder. Burada öğretmen ve öğrencilere kısa bir konuşma da yapar.³⁶

Milli Mücadele döneminde Darü'lmuallimin de önemli olaylara sahne olmuştur. İtalyanlar Konya'yı işgal ettiklerinde bina Vali Cemal Bey'in emriyle boşaltılarak İtalyan kumandanlığına teslim edilir. İtalyanlar burayı bir kale gibi tahkim ederek, silahlarını yerleştirirler. Memleketin bu önemli eğitim kurumunun işgal edilmesi öğretmen ve öğrenciler arasında büyük bir üzüntü meydana getirmiştir.

1919 Ocağında Konya'yı işgal eden İtalyanlar Mart 1920'de askerlerini geri çekerler. Okul tekrar kendi binasına kavuşur.

Konya Darü'lmuallimini işgal acısını kendi bünyesinde tattığı için her fırsatta milli şuurun uyandırılmasında çaba sarfetmiştir. Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre"sinin temsili yapılmış, Konya'da bulunan Mustafa Kemal de davet edilmiştir. Müsamereden sonra Mehmet Akif'in İstiklâl Harbi şehitlerine yazdığı, şimdiki İstiklâl Marşımız şiir olarak okunmuştur. Mustafa Kemal, oynayan bütün talebelere tek tek ellerini sıkma suretiyle iltifatta bulundu.³⁷

Konya Darü'lmuallimâtı da Milli Mücadele'de milli şuurun uyandırılması için yapılan çalışmaların, toplantıların merkezi olmuştur.³⁸

Konya öğretmenleri de konferanslar, mitingler, temsiller düzenlemişler gazete ve dergilerde yazılar yazmışlar, bazıları fiilen sıcak

³⁶ Caner Arabacı, Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, Konya 1991, s.30

³⁷ C.Arabacı, a.g.e., s.40-42

³⁸ C.Arabacı, a.g.e., s.46

savaşta görev alırken, bazıları da cephe gerisinde dönemin en önemli teşkilâtı olan Müdafaa-i Hukuk vb. cemiyetlere yardımcı olmuşlardır.

1.3.8.Sivas'da

Sivas Kongresi öğretmen ve öğrencilerin de yardımıyla bir okul binasında toplanmıştır.

28 Kasım 1919 günü bir ilkokul salonunda yapılan toplantıya yurt uğruna her şeyi göze alan bayan öğretmenlerin çoğunluğu katılmıştır. Toplantıya katılan öğretmenler birer konuşma yaparak, milli mücadeleye olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Toplantının ertesi günü, İstanbul'a, İtilâf Devletleri temsilcilerine işgalleri kınayan bir protesto telgrafi gönderilmiştir.

Sivas Kongresi kararları okullarda da tartışılmış, basılmış ve halka ulaştırılmıştır. Mustafa Kemal'i Sivas'a gelişinde ve gidişinde öğretmen ve öğrenciler karşılamışlardır.

1.3.9.Bursa'da

Bursa Lisesi öğrencileri okullarında İzmir'in işgaline karşı bir toplantı düzenlemişlerdir. İşgali protesto etmişler ve işgallere karşı alınacak tedbirleri görüşmek için de çeşitli toplantılar düzenlemişlerdir.

Bazı öğrenciler cepheye katılmaya karar verirler.³⁹ Gönüllü öğrencilere elbiseler verilerek cepheye gönderilirler.

1.3.10.Ankara'da

Ankara'da okullar milli mücadele için en etkili propagandaların yapıldığı yerler olmuşlardır. Meclisin açılması ile milletvekillerinin oturacağı sıralar öğretmen ve öğrencilerin yardımlarıyla Ankara okullarından taşınarak salona yerleştirilir. Meclis açılınca tutanakların tutulma işini öğrenci ve öğretmenler yaparlar.

Ankara Lisesi'nin bir bölümü İstanbul'un işgalinden (16 Mart 1920) sonra asker hastanesi olarak kullanılır ve öğretime bir süre ara verilir.⁴⁰

Ankara Lisesi öğrencileri topluca Mustafa Kemal'e başvurarak cepheye gitmek istediklerini bildirirler. Mustafa Kemal'in öğrencilere

³⁹ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.126

⁴⁰ H.V.Velidedeoğlu, Bir Lise Öğrencisinin... s.13

"şimdilik size ihtiyaç yok" demesine rağmen yine de bazı öğrenciler Kuva-yi Milliye'ye katılmak için cepheye gitmişlerdir.

Okulların bodrum katlarında öğrencilerin çalışmalarıyla temsiller yapılmış, Yunan zulmünü gösteren savaş resimleri halka gösterilmiştir. Casusların gönderdiği gizli şifrelerin çözümü için öğrenciler de yardımcı olmuşlardır. Kuva-yi Milliye'nin propagandasını yapmışlar, milli hareketin örgütlenmesi, geliştirilmesi ve yürütülmesine etkin olarak katılmışlardır.

1.4.Öğretmen Örgütlenmeleri

1.4.1.İstanbul'da

1.4.1.1.Muallimler Cemiyeti

Kuruluş Tarihi: 8 Mart 1918

Yeri: İstanbul Türkocağı Merkezi

Kurucusu: Barbaros Numune Mektebi Müdürü Ahmet Halit Yaşaroğlu'dur. Cemiyet 9 maddelik bir tüzük hazırlamış ve kabul edilmiştir.⁴¹

Cemiyetin amacı öğretmenleri birbirleriyle tanıştırmak ve onların ilmî, içtimaî, iktisadî gereksinimlerini ve halkın irfanını yükseltmeğe çalışmak gibi hususlardır.

İstanbul İtilâf kuvvetlerinin işgali altında bulunduğu için, işgalciler her türlü toplantıları yasaklamış, toplantı yerlerini basarak yurtseverleri tutuklamaya başlamışlardır. Bu nedenle Muallimler Cemiyeti de ister istemez toplantılarını illegal şekilde düzenlemek zorunda kalmıştır. Bütün baskılara rağmen, Muallimler Cemiyeti'nin, öğretmenler arasında örgütlenmesi ve öğretmenlerin gerek milli kurtuluş savaşını desteklemesi ve gerekse Osmanlı idaresine karşı haklarını arama yoluna gitmesi engellenememiştir. Cemiyet bütün birleştirici çalışmalarına rağmen en çok ilgiyi ilkokul öğretmenlerinden görmüştür. Orta ve yüksekokul öğretmenleri derneğe pek fazla ilgi göstermemişlerdir. Birkaç tane ortaöğretim öğretmeni üye olmuş ve bunlar da yönetim kuruluna hakim olmuşlardır.⁴²

⁴¹ Tüzüğün tam metni için bkz. İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.21-22

⁴² İ.Göldaş, Milli kurtuluş... s.28

Nisan 1921'de İlkokul öğretmenleri haklarını savunmak için greve gitmişler, fakat Muallimler Cemiyeti bu grevi desteklememişlerdir.⁴³ Bu durumda ilkokul öğretmenleri topluca istifa yoluna gitmişler ve dernek ağır bir darbe yemiştir.

Cemiyet İzmir'in işgalini protesto eden mitinglere aktif olarak katılmıştır. Anadolu ile bağlarını hiçbir zaman koparmamışlardır.

Muallimler Cemiyeti, Ankara'da toplanan Maarif Kongresi ile de bağ kurmuş, desteklediğini bildiren telgraflar çekmiştir.

"Ankara Maarif Kongresi Başkanlığına

...İstanbul Muallimler birliği bu kutsi vazifede maddî ve manevî Türk varlığını temsil eden heyetinize başarılar dilediği sırada milli irfanı yabancı tâbiyetlerden kurtarmak ve korumak için yakında akdedilecek umumi kongrede kıymetdar müzaheretlerine istinad ettiğini arzederiz."

5 Temmuz 1337 (1921)

İstanbul Muallimler Cemiyeti

Heyet-i Umumiye Reisi

Hakkı Tarık Us⁴⁴

Maarif Kongresinin ilk içtimasında cemiyete yazılan cevabi mektup Hamdullah Suphi Bey tarafından okunmuş ve onlara olan hasret ve muhabbet hisleri belirtilmiştir.⁴⁵ Muallimler Cemiyeti 1 Aralık 1922'de bir kongre topladı.⁴⁶ Darü'lmuallimin binasında toplanan kongrede; Mülga İstanbul Hükümeti'nin bazı arzularını yerine getirmede, gelecekte öğretmenleri büyük vazifelerin beklediğini dile getirmişler. İlk ve orta tedrisat programlarından bahsedilmiş. Aylıklar alınamadığı için öğretmenlerin çektiği maddi sıkıntılar dile getirilmiştir. Anadolu topraklarına hasret kaldıklarını, en kısa sürede Anadolu'ya geçip Milli Mücadele şehitlerini ziyaret edeceklerini belirtmişlerdir.⁴⁷

⁴³ İ.Göldaş, Milli kurtuluş... s.28

⁴⁴ Hakimiyet-i Milliye, "Evvelki Gün Maarif Kongresi Açıldı" 17 Temmuz 1921

⁴⁵ Anadolu'da Yeni Gün, "Muallimin Kongresinde", 17 Temmuz 1921

⁴⁶ Vakıf, 2 Kanunuevvel 1922 (Aralık 1922), Muallimler Mecmuası 21 K.evvel 1922, sayı:3, s.60

⁴⁷ Muallimler Mecmuası, 21 K.evvel, sayı:3, s.60-62

1921 yılında Ankara'da, Anadolu hareketinin gelişmesine paralel olarak, öğretmenlerin de merkezi bir örgütlenmeye ihtiyaç duymaları İstanbul Muallimler Cemiyetinin de etkilenmesine yaramıştır. Bu merkezi örgüte katılıp-katılmama cemiyet arasında tartışmalara sebep olmuştur. Cemiyet 29 Aralık 1922'de ikinci olağanüstü bir kongre daha toplamıştır. Bu kongreye ikiyüzelliden fazla aza katılmıştır. Kongrede ele alınan konular; İstanbul'un içinde bulunduğu karışık durum, maaşlarını alamamaları, Anadolu'daki muallim açığı, bazı muallimlerin Anadolu'ya gitmek fikrinde oldukları, Anadolu'nun milli mücadele döneminde kendilerini haksız yere suçlamaları ve bundan duydukları üzüntüdür.⁴⁸

Maksatları maarifi buhrandan kurtarmaktır. Bunun için Ahmed Halit ve İbrahim Alaaddin Beyler onbeş gün mezuniyetle Ankara'ya giderler. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü tarafından büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılanırlar.⁴⁹ Cemiyet Ankara'daki Birlik'e katılma kararı alır ve tam olarak 1924 yılında katılır.⁵⁰

1.4.1.2.Mekâtib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti (İlkokul Öğretmenleri Derneği)

Muallimler Cemiyeti Nisan 1921'de ilkokul öğretmenlerinin grevini desteklemeyince, ilkokul öğretmenleri örgütten istifa etmeye başladılar. Tepki olarak da ilkokul Öğretmenleri Derneğini kurdular.⁵¹

Bu dernek de Muallimler Cemiyeti gibi Anadolu'daki Milli Mücadele hareketini desteklemiş, işgallere karşı çıkmış anti-emperyalist bir öğretmen örgütüdür. Dernek emperyalizme karşı mücadele ettiği gibi, onların işbirlikçisi olan Osmanlı yönetimine karşı da mücadele etmiştir. Dernek daha sonra Anadolu'da kurulacak olan geniş tabanlı ve bütün öğretmenlerin birleştiği "Birlik"in çatısı altına girmiştir.⁵²

⁴⁸ Muallimler Mec. 12 Kanunusâni 1923 (Ocak 1923), sayı:5, s.64-69, Vakit, 30 K. evvel, 1922

⁴⁹ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.31

⁵⁰ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.31

⁵¹ İ.Göldaş, Milli kurtuluş... s.36

⁵² İ.Göldaş, Milli kurtuluş... s.39

1.4.2.Anadolu'da

1.4.2.1.Muallim ve Muallimeler Cemiyeti

Ankara'da Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra yıllardır ezilen sınıf ve tabakalar haklarını savunmak için dernekler, siyasi partiler kurmaya başladılar. Ankara'daki öğretmenler merkezileşmeye doğru ilk adımlarını, Muallim ve Muallimeler Cemiyetini kurarak attılar. Bu cemiyet Temmuz 1920'de lise öğretmenlerinin girişimiyle kurulmuştur.

Dernek katibi Kâzım Nami (Duru) kuruluş dolayısıyla meclis başkanlığına bir davetiye göndermiştir. Mebusları, derneğin kuruluşu dolayısıyla okutulacak olan Mevlüt-ü Şerife davet etmişlerdir. Davetiye mecliste okununca mebuslar "çok iyi muvafık" sesleri ile desteklerini belirtmişlerdir.⁵³

Eğitim Bakanı Dr.Rıza Nur, Anadolu'daki bütün Milli Eğitim Müdürlüklerine bir yazı göndererek, derneğin bütün illerde şubelerinin açılmasını istemiştir. Dernek meclisin de desteğini aldığı için örgütlenmesini kısa sürede açtığı şubelerle çoğalttı. Fakat daha sonra bu dernek de ihtiyaçları tam karşılayamayınca daha geniş tabanlı, disiplinli bir Birlik kurulmuştur.⁵⁴

1.4.2.2.Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği

7 Mayıs 1921'de Ankara'da kurulmuştur. Kurulmasına önderlik eden Kâzım Nami Duru'dur. Kısa zamanda belirli bir gelişme gösteren Birlik Muallim ve Muallimeler Cemiyetinin şubelerine yazılar yazarak, kendilerine katılmalarını istedi. Muallim ve Muallimeler Cemiyeti Birlik'e bağlanma çalışmalarını hızla yürütmeye başlamışlardır.

Türkiye Muallim ve Muallimeler Dernekleri Birliği'nin yönetim kuruluna bir bayan öğretmen de seçilmiştir.⁵⁵

Birlik, öğretmenlerin mesleki çıkarlarını savunduğu gibi, milli hareketin propagandasını da güçlü bir şekilde halka yaymada büyük

⁵³ Z.C., 21 Temmuz 1920, c.2, s.372-373

⁵⁴ İ.Göldaş, Milli kurtuluş... s.41

⁵⁵ Ankara Kız Öğretmen Okulu Öğretmenlerinden Leman Hanım'ın yönetim kuruluna seçilmesi bazı çevreler tarafından eleştirilmiştir. İ.Göldaş, Milli Kurtuluş... s.45

etkinlik göstermiştir. Öğretmenler okullarda öğrencileri de bu doğrultuda eğitirler.

Birlik'in yönetim kurulu, 26 Haziran 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde bir bildiri yayınlar. Bazı milletvekilleri, bildiride "bolşeviklik" "sosyalizm" yapıldığını, Marks'tan övgüyle bahsedildiğini, bildirinin kurulu düzeni ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu ileri sürdüler. Bunu özellikle Karahisarı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi meclise verdiği sualle ileri sürmüştür.⁵⁶ Meclis o gün en önemli ve en tartışmalı günlerinden birini yaşadı. Bazı milletvekilleri öğretmen örgütlenmelerine karşı sert bir tavır takınmış ve bu örgütlere baskı uygulanmasını istemişlerdir. Fakat Hükümetin ve Maarif Vekâletinin öğretmenleri koruması üzerine soru önergesi üzerinde fazla durulmamıştır.⁵⁷

Derneğin kurucularının eğitimci, milli mücadele hareketinin örgütçü kadrosu arasında bulunmaları, ayrıca Mustafa Kemal'in yakın çevresi olmaları derneği büyük ölçüde güç vermiştir. Dernek M.Kemal'in himayesi altındadır, denilebilir.

1918-1923 döneminde kurulmuş bulunan öğretmen örgütleri, milli mücadele hareketinin başarıya ulaşmasını temel amaç edinmişlerdir. Hepsi bu mücadeleyi sonuna kadar desteklemiştir. Öğretmen örgütlerine temel teşkil eden siyaset de Türkiye'nin tam bağımsızlığa kavuşmak siyaseti olmuştur. Bütün güçlüklerle rağmen Türkiye'nin bağımsızlık savaşına etkin, gönüllü bir fert olarak katılmışlardır.

1.5.Azınlık ve Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti farklı etnik köken ve dini inanca sahip unsurları bünyesinde barındırıyordu. Bu topluluklar kendi dillerini konuşmakta, kendilerine ait dini ve eğitim kurumları ile kültürlerini korumakta serbesttiler. Her tebaanın eğitim kurumu ile buralarda uygulanan program değişiklik gösteriyordu. Bir tarafta Türk ve Müslüman tebaaya yönelik

⁵⁶ Z.C., c.22, s.202-203

⁵⁷ Z.C., c.22, s.203

faaliyette bulunan sıbyan okulları ile medreseler; diğer tarafta ise Rum, Ermeni ve Yahudilere ait azınlık okulları faaliyetlerini sürdürüyorlardı.⁵⁸

Osmanlı Devleti önceleri Fransızlar'a, daha sonra diğer Avrupa ülkelerine bazı imtiyazlar tanıdı. Bu durum yabancıların ülkedeki Hristiyan azınlıklarla ilgilenerek, onlardan yararlanmaya çalışmalarına neden olmuştur. Fransızlar Katoliklerin, Ruslar Ortodoksların, İngiliz ve Amerikalılar ise Protestanların koruyuculuğunu üstlenerek, imparatorluk içindeki Rum, Ermeni, Yahudi vb. unsurların haklarını koruyormuş gibi göründüler. Bu amaçla okul, matbaa, hastane gibi kurumları araç olarak kullandılar. İlk olarak Fransızlar'ın açtığı Katolik okullarını, Protestan okulları takip etmiştir. Fransa ve Amerika'dan sonra İngiltere, Almanya ve İtalya da okul açmıştır.⁵⁹

1856 Islahat Fermanı ile sağlanan vicdan hürriyeti prensibinden faydalanarak, Protestanlar misyonerlik faaliyetleri yaptıkları okullarının sayısını artırmışlardır.⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemlerde, azınlıkların Osmanlıya karşı ayaklanmalarında ve onların devletten ayrılarak birer bağımsız devlet olmalarında sözü edilen misyoner okulların payı büyüktür. 1829'da Yunanistan'ın, 1908'de Bulgaristan'ın ve I.Dünya Savaşından sonra ise Arap topraklarının Osmanlı'dan kopmasında bu okulların payı büyüktür.⁶¹

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile azınlıkların belli şartlar altında (devlet zararına ders okutmamak gibi) özel okullar açabilmelerine veya müslüman çocuklarıyla aynı okullarda öğretim yapmalarına imkân verilmişti. 1876 Kanun-i Esasi'nin 15. ve 16. maddelerinde de devlet kontrolü altında özel eğitim imkânı tanınarak, Osmanlı Devleti'nin müslüman olmayan cemaatleri, Osmanlılık kimliği altında toplamak istiyordu.⁶² Buna rağmen bu okulların sayısı her geçen gün artmış ve misyonerlik faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

⁵⁸ Ayten Sezer, Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), Ankara 1999, s.1

⁵⁹ A.Sezer, a.g.e., s.7-8

⁶⁰ E.Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.8, Ankara 1983, s.128-129

⁶¹ A.Sezer, a.g.e., s.10

⁶² Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu, Ankara 1987, s.209

1876-1893 yılları arasında 108 tane sadece Protestan ve Amerikan okulu açılmıştır.⁶³ 1910 yılında sadece İstanbul'daki Ermeni mekteplerinde 6516 tabele vardı.⁶⁴

1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnâmesi'nin 6.maddesi ile azınlık ve yabancı okullarda Türkçe dersi mecburi olarak, Türkiye tarihi ve coğrafyası Türk öğretmenler tarafından verilecekti. Böylece azınlık okulları bir dereceye kadar devlet gözetimine alınmış oluyordu. Fakat Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkınca ve İstanbul işgal edilince bu okullar faaliyetlerini daha çok arttırdılar.⁶⁵

Milli mücadele döneminde yabancı okulların ülkedeki azınlıklara ve işgalci güçlere destek verdikleri gözlemlendi. Bu okullar içinde Milli Mücadele aleyhinde en yoğun çalışanı 1886 yılında kurulmuş olan Merzifon Amerikan Koleji'dir. Milli Mücadele döneminde Pontus Rumları'nı desteklemiştir. 12 Şubat 1921 tarihinde okulun Türkçe öğretmeni Zeki Ketani'nin öldürülmesi⁶⁶ ile dikkatleri üzerine çeken Kolej, 16 Şubat 1921'de arandı ve aramalarda Kolej'in Rumlar'ın hesabına çalıştığı, belgelerle ortaya çıktığı için kapatıldı.⁶⁷

Merzifon Amerikan Koleji'nden başka Antep ve Maraş'taki Amerikan Kolejleri'nde de benzer olumsuz faaliyetler görülmüştür.⁶⁸

Misyonerler açtıkları okullarda, çoğunluğu Türk olan öğrencilerin kişiliklerini şekillendirebileceklerine inanıyorlardı. Nitekim bunu 1924'teki bir raporlarında açıkça belirtmişlerdir. "Hristiyan öğretmen... öğrencilerine, hristiyan düşünce ve yaşantısının temelinde yatan ilkeleri aşılacaktır. Misyonerlik böylece, Türk öğrencilerinin yaşantısına Hristiyan karakterini sokma fırsatına kavuşacaktır."⁶⁹

⁶³ Y.Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.210

⁶⁴ Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1977, s.761

⁶⁵ H.A.Koçer, a.g.e., s.211

⁶⁶ Zeki Ketani, Kolejdeki Pontus gizli örgütünü hükümete bildirdiği için kolejlin Rum öğrencileri ve öğretmenleri tarafından öldürülmüştür. Z.C., c.15, s.241

⁶⁷ Kolejde yapılan aramada pontus armaları ve bayrakları bulunmuştur. Pontuscular lehine çalışan kolejdeki kişiler istiklâl mahkemelerine sevk edilerek gerekli cezayı almışlardır. Z.C., c.15, s.241. Kapatılan Kolejlin öğretmenlerinin Türkiye'yi terketmeleri hükümet tarafından istenmiştir. Y.Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin... s.218-219

⁶⁸ A.Sezer, a.g.e., s.13

⁶⁹ Doğan Avcioğlu, Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, İstanbul 1974, s.365

25 Temmuz 1919'da 5.Fırka Kumandan Vekili Arif Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdiği Amerika mandaterliği ile ilgili şifrede "maarif-i umumiye'nin neşri ve tamimi" diye bir madde geçer. Mustafa Kemal, Amerikan mandasına olan tavrını belirtten bir yazı gönderir. Bunda eğitimle ilgili şu bilgiler vardır: "Maarif-i Umumiye'nin neşri ve tamimi deyince aklımıza ilk gelen memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta 25 kadar müessese ihdas etmişlerdir ki yalnız bir tanesinde 1500 kadar Ermeni talebe vardır."⁷⁰

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'da yine şöyle demektedir: "Mütarekeden sonra, bütün Rumlar'ın Yunanlılık âmal-i milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Etniki Eterya Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan Müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükümetlerin silahlarıyla maddeten takviye ve teşci edilen, bu havalideki Rum kütlesi de müstakil bir Pontus Hükümeti teşkil etmek emeline düştü..."⁷¹

Yunanlılar Batı Anadolu'da kaldıkları süre içinde türlü bahanelerle Türk okullarını kapatıp, Türkler'i eğitimden yoksun bırakmak, mevcut okullara Yunanca dersi koyarak Türk çocuklarına Yunan kültürünü aşılama gibi tedbirlere başvurdular.⁷²

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, "Türkler, Rumları Türkleştirme politikası yapmamışlar, onların dil, din ve kültürlerine her zaman hürmetkâr olmuşlardır... Fakat aynını Rumlar yapmamıştır. Rum mekteplerinde Türkler Yunan harsıyla yetişmektedir. Bunlar Yunan harsının Türklüğe ihanet ettirmek istediği gözü bağlı kurbanlardır. Bu mekteplerin ilgası gerekir. Bu işi yapacak olan vekilin Türkiye'nin en büyük maarif adamı olacağında şüphe yoktur. Hamdullah Suphi Bey gibi milliyetçi bir Türkten bunu beklemekte kendimizi haklı görüyoruz.

...Fatih'in hristiyanlara verdiği dini imtiyazın amacı dinimizin emrettiğini yerine getirmek ve başka dinlere olan hürmetkârlığı göstermek maksadıyla tanınmıştı. Yoksa imparatorluğumuzun hayatına kasdetmiş

⁷⁰ M.Kemal Atatürk, Nutuk, c.I, İstanbul 1981, s.91-92

⁷¹ Atatürk, Nutuk, c.II, İstanbul 1970, s.626

⁷² K.Su, a.g.m., s.51

bulunan bugünkü propaganda ocağına değil⁷³ yazısıyla Rum mekteplerinin nasıl bir tehlike teşkil ettiğine dikkat çekmiştir.

Hamdullah Suphi kendisiyle yapılan bir ropörtajda gayr-i müslim mekteplerin zararlarından bahsetmiş ve bunların faaliyetlerine en kısa zamanda son vereceklerini şöyle belirtmiştir: "Gayr-i müslim mektepler, memleketimizde çok acı ve kanlı vakayı ile sabit olduğu üzere, siyasi propaganda merkezi hizmetini görmekte devam edemezler... Bunların mevcudiyetine razı olmak, memleketin emniyetine karşı kurulan açık bir ifsat teşkilâtını serbest bırakmak demektir. Gayr-i müslim mekteplerini bu faaliyetlerinden menetmek için azami murakebe şerâitini tatbik edeceğiz. Şimdiye kadar memleketin bazı kısımlarında bu sahada lazım gelen teşebbüslerde bulunduk."⁷⁴

15 Temmuz 1921'deki Maarif Kongresinde de yabancı okullar konusuna değinilmiş, bu okulların kendi bünyesindekilere verdiği eğitim karşısında bir tedbir alınmazsa, bunların yakında Anadolu'ya hâkim olacakları belirtilmiştir.⁷⁵

Fransa Türkiye'deki kültürel nüfuzunu, geniş ölçüde, eskiden beri gönderdiği uzmanlar, öğretmenler, rahip ve rahibeler kanalıyla kazanmıştı. Bazı Türkler Fransa'nın bu kültürel-dini etkisine iyi kabul gösteriyorlardı. Öyle ki 1919'da Trabzon valisi, bir kısım Fransız misyonerlerinin okul açmasına izin veriyor, hatta çocuklarını oraya gönderiyordu. Ortodoks olan Yunanlılar ve Rumlar, Katolik olan Fransızlar'ı sevmiyorlardı. Türkiye'deki Fransız rahip ve rahibeleri, okullarına ve kendilerine Yunanlılar'ın gösterdiği nefreti ve Türkler'in gösterdiği hoşgörüyü zaman zaman basında dile getirmişlerdir.

I.Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul ve civarında ilk ve orta dereceli 53 Fransız okuluna karşılık, Almanya'nın 3, İngiltere ve Amerika'nın 2'ser okulu vardı. Bu Fransız okullarında 12000'den fazla öğrenci okuyordu.⁷⁶

⁷³ Anadolu'da Yeni Gün, Maarif Siyasetinde Anadolu Rumları, 3 Mayıs 1921, nr.219

⁷⁴ Hakimiyet-i Milliye, Maarif Vekili Hamdullah Suphi ile yapılan ropörtaj, 10 Mart 1337 (1921)

⁷⁵ Anadolu'da Yeni Gün, Maarif Kongresi, Temmuz 1921

⁷⁶ Y.Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1988, s.62-63

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey mecliste yaptığı bir konuşmada, İtalyan, İngiliz, Fransız ve Amerikan mekteplerinin memleketimizin temelini kazdığını, memleketin içinde bulunduğu felâketi, faaliyetlerine müsaade edilen mektep ve kiliselerin hazırladığını belirtmiştir.⁷⁷

İtalyanlar Antalya'yı işgal etmeden önce (3 Mart 1919), şehirde bir telsiz istasyonu kurdular, okul açmak üzere rahip, rahibe ve öğretmenler getirdiler, sonra şehirde bazı iç karışıklıklar çıkararak burayı işgal etmişlerdir.⁷⁸ Görüldüğü gibi işgal kuvvetleri, işgal ettikleri yerlerde ilk olarak okul açma faaliyetinde bulunmuşlar. Çünkü bu okullarla istedikleri amaca daha kolay ulaşabileceklerini düşünüyorlardı.

Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile Türkiye'de misyoner okulların sayısı azalmıştır. Fakat yine de Amerikan Misyonerler Kurulu, 1927 yılında 1400 öğrencili 8 okula sahiptir.⁷⁹

Azınlıklar, özellikle Rumlar kendilerine gösterilen bütün iyi niyetlere rağmen Türklüğe karşı kin ve nefretlerini devam ettirmişlerdir. Refet Paşa'nın Ankara'yı temsilen İstanbul'a gelişinde Türk halkının coşkulu tezahüratı karşısında azınlıklar tedirgin olmuş, fakat beş on gün sonra Rum gazeteleri Refet Paşa ve jandarmalar hakkında tehditkâr ve cüretkâr yazılar yazmaya başlamışlardır.⁸⁰

Lozan Konferansı görüşmeleri esnasında tartışılan konulardan biri de Türkiye'deki yabancı okullar meselesi olmuştur. 20 Kasım 1922'de başlayıp 4 Şubat 1923'e kadar süren birinci bölümde bu konuda bir anlaşmaya varılamadı. Çünkü İtilâf Devletleri okullarını eski imtiyaz ve muafiyetlerinin tekrar tanınmasını istiyorlardı. Türkiye ise bu kurumların ülke aleyhine zararlı fikirler telkin etmelerini veya dini propaganda yapmalarını istememektedir. İkinci görüşmelerde Türkiye aynı hassasiyeti ve kararlılığı devam ettirdi. Uzun görüşmeler sonunda yabancılara ait Türkiye'deki kurumların varlığı bazı şartlar çerçevesinde tanındı. Bu okullarda dini telkinlerde bulunulmayacak, okutulacak kitaplarda, Türk örf

⁷⁷ Z.C., c.8, s.169-170

⁷⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, İstanbul 1991, s.209

⁷⁹ D.Avcıoğlu, a.g.e., s.365

⁸⁰ B.Aslan, a.g.t., s.41

ve an'anesine aykırı alaycı kelimeler olmayacak, Türk tarihine ve coğrafyasına ait yanlış bilgiler verilmeyecek, kısacası devletin genel kanunlarına uymaları şart koşulmuştur.⁸¹

Lozan Antlaşmasından sonra İsmet Paşa tarafından Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerine ayrı ayrı gönderilen mektuplarla bu okulların varlığı tanındı. Bu mektupların geçerlilik süresi 7 yıldır ve 13 Ağustos 1931 tarihinde sona ermekte olmasına rağmen, bu tarihten sonra da yabancı okullara dokunulmamıştır. Kanuna aykırı, kapatılmalarını gerektirecek herhangi bir durumları görülmedikçe çalışmalarına izin verilmiştir.⁸²

Mustafa Kemal 1923 Ekiminde Fransız muhabiri Maurice Pernot'a verdiği demeçte şunları söylemiştir: "Fransız mekteplerinin ekserisi rahipler ve hemşireler tarafından idare edilmektedir. Şu halde mesleki bir mahiyetleri vardır. Binaenaleyh dini bir propaganda da bulunduklarından endişe edebiliriz. Mamafih istiyoruz ki, bu mektepler kalsın. Fakat, Türkiye'de bizim mekteplerimizin bile haiz olmadıkları imtiyazatı ecnebi mekteplerinin malik olması kabul edilemez. Müesseseleriniz, aynı sınıfta Türk müesseselerine mevzu olan kanun ve nizamata riâyet ettikçe bâki kalabilirler..."⁸³

1.6.1921 Maarif Kongresi ve Önemi

1.6.1.Kongrenin çalışmaları ve toplanması

Sakarya Muharebesi'nden kısa bir süre önce Milli Eğitim Bakanlığının çağrısı üzerine ülkenin eğitim ve öğretim meselelerini tartışmak, Milli Eğitimimizin yeniden düzenlenmesi için alınacak tedbirleri ve yeni Türk Devleti'nin eğitim ilkelerini belirlemek için bir Maarif Kongresi toplandı.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan bir yazıda kongrenin önemi şöyle vurgulanmıştır. "Maarif Vekâletinin teşebbüsü ile Temmuz'un onbeşinde Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanacaktır. Kongre bütün maarif müdürlerini, sultânî, Darü'lmuallimin yahut idadi müdürlerini ve kısmen maarif müfettişlerini ihtiva edeceği yani muallimler ordusunun

⁸¹ A.Sezer, a.g.e., s.15,43

⁸² A.Sezer, a.g.e., s.16

⁸³ A.Sezer, a.g.e., s.125

kuvvetli bir mümessili halinde toplanacağı için kendisini ehemmiyetle beklemek ve içtimainı Anadolu hayat-ı irfanında mühim bir hadise gibi telâkki etmek mecburiyetindeyiz. Cephelerdeki muvaffakiyet ancak cephe gerisindeki muallim ordusunun muvaffakiyeti ile tamamlanır. Milletleri muzaffer eden iki esaslı unsur, asker ve muallimdir... Memleketleri fethetmenin usulü bir değil ikidir. Ordu ve mektep! Ne vakit mektep orduya yardım etmez, ne vakit ordu zaferini mektep fütuhâtı takip etmezse, mutlaka o zafer boşa gitmiş, o fetih akamete uğramıştır. Eğer vaktiyle yeniçerilerin tâ Viyana'ya kadar yürüyüp zaptettiği ülkeleri mektep ve maarif kudretiyle teshire çalışsaydık, oralardan belki bu kadar seri dönmezdik.

İşte bu düşüncelerin sevkyledir ki Anadolu'da irfan faaliyetinin şâyân-ı dikkat bir hadisesi olan maarif kongresine fevkalâde ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre Türk hayat-ı hükümetinde ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikâmetini tayin edecektir. Kongrede toplanacak liva murahhasları kendi mıntıkalarının bugünkü maarifine ait malûmat verecekler ve âtiye ait müşterek maarif programını münakaşa edeceklerdir... Maarif Kongresi Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesini göreceklerdir...¹⁸⁴

Maarif Kongresinin haberi yine aynı gazetede şöyle verilmişti: "Yarın saat 3'te Maarif Kongresi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nutuklarıyla küşad olunacaktır. Ankara'da muhtelif maarif meseleleri hakkında müdavele-i efkâr etmek üzere akd-ı içtima edecek olan Maarif Kongresi yarın öğleden sonra saat 3'te Darü'lmuallimin konferans salonunda küşad olunacaktır. Mustafa Kemal nutuk okuyacak. Kongrede usul-ü terbiye ve ders meseleleri, maarif nezaretlerinin mahalli teşkilâtı gibi meseleler ele alınacak..."¹⁸⁵

15-21 Temmuz 1921 günleri arasında yapılan Maarif Kongresinin konuları şunlardı: Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması, milli bir terbiye programı lüzumu, M.Kemal'in konuşmasına cevaben bütün öğretmenler adına Osman Nuri Bey'in konuşması, İstanbul Muallimler Cemiyetinin yazısı, Hamdullah Suphi Bey'in konuşması, çay ziyafeti ve fotoğraflar.

⁸⁴ Hakimiyet-i Milliye, "Maarif Kongresi", 3 Haziran 1337 (1921)

⁸⁵ Hakimiyet-i Milliye, "Maarif Kongresi", 14 Temmuz 1921

Kongre, Darülmuallimin konferans salonunda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından açıldı.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, kongreye Türkiye'nin çeşitli yerlerinden ve Ankara'dan gelen üyelerin sayısının 180'e yakın olduğu yazılmıştır. Gerek salon, gerekse bina bayraklarla ve levhalarla süslenmişti. M.Kemal kongreye saat 3'te gelmiş ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından kongre üyeleri birer birer M.Kemal'e tanıtılmıştır. Daha sonra M.Kemal açılış konuşmasını yapmıştır.⁸⁶

M.Kemal konuşmasına "Muhterem Hanımlar, Efendiler!" diye başlamış.⁸⁷ I.Dünya Savaşının memlekette yarattığı buhrandan, Ankara'nın milli mücadelenin merkezi olmasından ve TBMM'nin açılmasından bahsederek şöyle devam etmiştir: "Bugün Ankara, milli Türkiye'nin milli maarifini kuracak olan Türkiye Muallimler ve Muallimler Kongresinin in'ikadına da sahne olmakla müftehirdir."

M.Kemal, şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde mühim bir etken olduğunu belirtmiş. Milli terbiye programı ile; eski devrin hurafelerinden ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi bulunmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen bütün etkenlerden uzak, milli karakterimize ve tarihimize uygun bir kültür amaçladıklarını söylemiştir.

M.Kemal çocuklara ve gençlere de verilmesi gereken eğitimden bahsederek şöyle demiş: "Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken birliğimize ve varlığımıza taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyeti ile mücehhez bir nesil yetiştirmeye mecbur olduğumuzu unutmayalım..."⁸⁸

M.Kemal konuşmasının sonunda, muallimleri gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri olarak gördüğünü, vazifelerinin pek müşkül ve hayati olduğunu, bu yolda muzaffer ve muvaffak olmalarını dileyerek konuşmasını bitirir.⁸⁹

⁸⁶ Hakimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1921

⁸⁷ Hakimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1921, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), c.II, Ankara 1959, s.16

⁸⁸ Hakimiyet-i Milliye, "Maarif Kongresi" 17 Temmuz 1921.

⁸⁹ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921.

M.Kemal'in konuşmasına cevaben, kongreye iştirak eden muallimler namına Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri Bey bir konuşma yapmıştır.

Kongreye İstanbul Muallimler Cemiyeti de bir yazı göndermiştir. Bu yazının içeriği şöyledir: "Türk harikalarının mihrak-ı itişarı olan Ankaramızda toplanarak maarif siyasetinde bir devrin tulûunu tebşir edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selamlarız... İstanbul Muallimler Cemiyeti bu kutsi vazifede maddî ve manevî Türk varlığını temsil eden heyetinize başarılar diler..."⁹⁰ Cemiyetin gönderdiği bu yazının işgal altındaki bir şehirden geldiği düşünülürse bu yazının önemi daha iyi anlaşılır.

İkinci toplantıda Yeni İlköğretim programı tartışılmıştır. İptidai ve tâli mekteplerde hangi derslerin kaç saat okutulacağı belirtilmiştir. En fazla altı senelik programın dört seneye sıkıştırılması ve din derslerinin saatinin az olmasına itiraz edilmiştir.⁹¹

Kongre adına Hamdullah Suphi, İstanbul Muallimler Cemiyetinin gönderdiği yazıya karşılık cevabî mektubu okur. İstanbul'daki muallimlerin Ankara'daki muallimlerden sadece şekli olarak ayrı olduklarını, onların samimiyetinden hiç şüphe etmediklerini ve kendilerine büyük hasret ve muhabbet hislerini gönderdiklerini belirtir.⁹²

Cevabi mektuptan sonra tekrar münakaşaya devam edilmiştir. Kürsüye Ankara Darülmuallimat Müdüresi çıkarak, kongrede konuşan ilk Türk kadını olduğunu beyan ettikten sonra, kız mekteplerinde kadınlara dikiş gibi sanatların ve sağlık derslerinin verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.⁹³

Maarif Vekâleti daha sonra bir program encümeni⁹⁴ oluşturarak, mekteplere verilecek şekli, okutulacak dersleri ve ders saatlerini tesbit etti. Encümenin kararlarına göre tahsil üç devrede verilmek üzere oniki senelik

⁹⁰ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921.

⁹¹ Anadolu'da Yeni Gün "Muallimin Kongresinde" 17 Temmuz 1921.

⁹² Anadolu'da Yeni Gün, 17 Temmuz 1921.

⁹³ Anadolu'da Yeni Gün, 17 Temmuz 1921.

⁹⁴ Maarif Vekâleti üçü Millet Meclisi azasından, birer de Müdafaa-i Milliye, Şer'iye ve İktisat Vekâletinden aza bulunmak üzere mütehassıslardan mürekkep olarak Program Encümenini oluşturmuştur. Anadolu Terbiye Mecmuası, "Maarifte İnkılâp", Kanunuevvel 1338 (1922), sayı:1, s.22.

bir bütündür. Bunun ilk dört senesi iptidai devresidir ki her ferd için mecburidir. Beş senesi idadi, son üç senesi de Darülfunun'a hazırlık devresidir.⁹⁵ Encümen çocukların ve gençlerin iyi bir dini, milli terbiye alarak tahsil görmelerini ve mektepten çıkınca herhangi bir işe başarıyla girebilmelerini temin etmek istiyor.

Maarif Kongresi 19 Temmuz Salı günü yaptığı 3.toplantıda ortaöğretim konusunu ele almıştır.⁹⁶

Kongre 21 Temmuz Perşembe günü 4. ve son toplantısını yapmıştır. Gazeteler, kongrenin toplantılarına ilk günden bu yana ikiyüzelliden fazla öğretmenin katıldığını yazmışsa da Hakimiyet-i Milliye ilk açılışta kongrede 180 üyenin bulunduğunu yazmıştır.⁹⁷

Son toplantıda Darülfunun fen terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey'le, âli dersler muallimlerinden Cemal Hüsnü Bey'in konuşması kongre üyelerini etkilemiştir. En son İlköğretim Genel Müdürü Edip Bey, sorulara ve bazı itirazlara dair açıklama yapmıştır. Toplantıya son verilirken Maarif Vekili konuşma yapmıştır. Kongrenin gelecekteki projelere mühim bir tesir edeceğini belirtmiş. Şehid çocuklarının kimseye el açmayacak şekilde iyi bir terbiye ile yetiştirilmesi gerektiğini söylemiş. Ayrıca yabancıların verdikleri eğitime ve ülke içindeki Amerikan mekteplerinin verdiği eğitime de dikkat çekmiştir.⁹⁸

Maarif Vekili dilek ve temennilerde bulunarak kongreye son vermiştir. Kongrenin planlandığından daha kısa sürmesinin nedeni cephenin her geçen gün daha da alevlenmesi ve savaşın Ankara'ya yaklaşmasıdır.

1.6.2.Kongrenin yankıları ve önemi

Kongrenin yurtdışında bir yankı uyandırdığına ilişkin bir belgeye rastlanmamıştır. Buna karşılık kongrenin yurt içinde önemli yankıları

⁹⁵ "Anadolu Terbiye Mec., K.evvel 1338, sayı:1, s.22, Milli Eğitimin okullarla ve ders müfredatları hakkında yaptığı değişiklik hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Âli, Maarifte İnkılâp, Samsun, Şems Matbaası, 1337/1339, 39 s.

⁹⁶ Y.Akyüz, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul 1983, s.97.

⁹⁷ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921, Anadolu'da Yeni Gün, Temmuz 1921.

⁹⁸ Hakimiyet-i Milliye "Maarif Kongresi", 22 Temmuz 1921.

olmuştur. TBMM'nde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'e karşı bazı milletvekilleri saldırıya geçmiştir.

Bitlis milletvekili Yusuf Ziya Bey şunları söylemiştir: "Harbin en hâd bir devrinde, top tarakkaları içinde Vekil-i Muhterem bir Muallimler Kongresi toplamışlar. Bu muallimler ve muallimler kongresi, bu mahlût (karışık) kongre onbin lira masrafa mal olmuş. Bir on bin lira da gelenlerin zararlarını hesabedersek yirmi bin lira masrafa mal olmuştur. Rica ederim bunun temin ettiği faide nedir? Milletin 20-30 bin lirası bu iş için feda edilemez. Bu millete yazıktır."⁹⁹

Hamdullah Suphi Bey, Yusuf Ziya Bey'e şu cevabı vermiştir: "Bu muallimler kongresi benim için en belalı işlerden birisi olmuştur. Fakat bütün şikâyetlere rağmen, bu hususta bir zerre nisbetinde pişman olmuş değilim. Her maarif vekilinin; teşkilât başında olan her adamın, tüccarın, esnafın her sene yapmaya mecbur olduğu bir şey vardır ki; beraber çalıştığı adamları toplamak ve muayyen iş hakkında konuşmaktır. Dünyanın bütün ilerlemiş milletleri kendi medeni kongrelerini toplarlar, tabipler tababet kongresini toplar."¹⁰⁰

Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey, Karahisarı sahip milletvekili Mehmet Şükrü Bey ve Karesi milletvekili Hasan Basri Bey kongrede kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarına tepki göstermişlerdir.¹⁰¹

Hasan Basri Bey ayrıca ilk sınıfta din dersinin kaldırılmasına ve okullarda yabancı dillerin okutulmasına da tepki göstermiştir.

Hamdullah Suphi Bey kendisine yöneltilen hücumlar karşısında yapılan güvenoyuyla Bakanlıkta kalmışsa da, kendisi çekilmeyi uygun bulmuştur.¹⁰²

Maarif Kongresi her geçen gün savaşın şiddetlenmesinden dolayı gündemindeki konuları istenilen derinlikte ele alamamıştır. Fakat yine de ilk ve orta öğretime ilişkin bazı önemli konular tartışılmıştır.

⁹⁹ Z.C., 10 Kasım 1337 (1921), c.14, s.165

¹⁰⁰ Z.C., c.14, s.170

¹⁰¹ Z.C., c.14, s.170, 192

¹⁰² Z.C., 12 Kasım 1337, c.14, s.202, Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul 1968, s.118

M.Kemal bu kongrede kadınlarla erkeklerin bir arada oturmalarına tepki gösterenlere çok sert çıkmış ve bir dahaki kongrede karışık oturmaları gerektiğini söyleyerek, kadına verdiği öneme dikkat çekmiştir.

Bu kongrede gerek Mustafa Kemal, gerekse zamanın Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi eğitime verdikleri önemi göstermeye çalışmışlardır.

Kongrenin asıl önemi, bir ölüm-kalım savaşı sırasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılmasıdır. M.Kemal açış konuşmasında, yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerini ortaya koymuştur. Bu konuşma Atatürk'ün eğitimsizlikle mücadeleyi, düşmanla çarpışmaktan farksız gördüğünü de kanıtlar.

Hakimiyet-i Milliye kongrenin açılışına ayırdığı başyazıda, Mustafa Kemal, Yunan taarruzunun en ateşli zamanında öğretmen ordusunun gelecekteki görevi ile meşgul oluyor, "bu asil ve yüce örnek, Türk tarihinin ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır" diyordu.¹⁰³ Gerçekten bu durum dünya tarihinde de benzeri bulunmayan bir örnektir.

1.7.Heyet-i İlmiye Toplantısı

İsmail Safa Özler'in 15 Temmuz - 15 Ağustos 1923 arasında Ankara'da topladığı I. Heyet-i İlmiye toplantısıyla Cumhuriyet Döneminde girilecek eğitim politikasına yön verilmeye çalışılmıştır. Maarif Şûralarının bir çeşit başlangıcı sayılır. Burada Türkiye'nin bütün eğitim sorunları görüşülmüştür.

Toplantının ilk gününde altı komisyon kurularak çalışmalara başlamıştır. Bu komisyonlar şunlardır:

- Milli ve İlmî Komisyon,
- İstatistik Müdüriyeti Teşkilatı Komisyonu,
- İlköğretim Komisyonu,
- Öğretmen Okulları, İzcilik, Eğiticilik Komisyonu,
- Ortaöğretim Komisyonu,

¹⁰³ Y.Akyüz, a.g.m., s.101

-Bakanlığın Genel çalışmaları ve Program Komisyonu.¹⁰⁴

15 temmuz 1923 Pazar günü saat 2'de Ankara Darü'lmuallimini Erkek Öğretmen Okulu Konferans salonunda toplanan I. İlmi Heyet'in açış konuşmasını İsmail Safa Bey yapmıştır. İsmail Safa Bey, Kurtuluş Savaşı'nın önemine değinerek şunları söylemiştir: "...Son düşman neferinin denize döküldüğü günden beri bütün nazarlar maarif üzerinde toplandı. Her tarafta fikrî ve hakikî bir hareket başladı. Maarifimizin noksanları, mektep ve program meseleleri, ihtiyacı tatmin edecek ve hayatta faydalı olacak yeni bir sistem kabulü hakkında ciddi ve devamlı istekler karşısında bulunuyoruz. Milletimiz hakikî kurtuluşunu maariften beklemektedir. Şimdiye kadar maarifimiz şahsi icraata bağlı istikrarsız ve istinadsız kalmıştır. Bütün maarif meseleleri üzerinde memleketimizin müstehassıslarından, fikir adamlarından mürekkep bir heyetin ilmî ve müspet kararlarına ihtiyaç vardır. Yeni doğan Türkiye'ye yeni bir maarif istikameti verecek olan heyetinizden verimli ve feyizli çabaları bekler, muvaffakiyetler dilerim efendiler.¹⁰⁵

Toplantının ilk günü Tevhid-i Tedrisat'ın ilk basamağı olarak bir takım kararlar alınmıştır. Şehid çocuklarını himaye eden okullar ve askerî okullar Maarif Vekâletine devredilecek, genel ilköğretim okulları bakanlıkça açılabilirdi. I. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar şunlardır:

-İlköğretim altı yıldır. Öğretim zorunluluğu 7-14 yaşları arasındadır.

-Maarif Vekâletinden başka bakanlıklar ilköğretim yaptıramaz. Yabancılar dahil bütün özel okullar Maarif Vekâleti'nin denetimi altındadır. Yasalara uymayan okullar derhal kapatılacaktır.

-Yatılı bölge okulları kurulacaktır.

-Kadınlar, Heyet-i İlmiye'ye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir.

-Din dersi öğretmenleri de diğer öğretmenler gibi seçilecektir. Din dersleri programı uzman kişilerden kurulu komisyonca yapılacaktır.

¹⁰⁴ M. Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara 1982, s.28.

¹⁰⁵ Hıfzırrahman Raşit Öymen, Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim devrimi (1923-1938), T.T.K. Ankara, 1983, s.2007-2008.

-Sultanîlerin adı lise olarak değiştirilmiştir. Fen ve edebiyat şubeleri lise son sınıfta ayrılacaktır.

-Göreve başlayınca askerlik yaşları gelen öğretmenlerin bir defa ve bir yıldan fazla tecil hakları yoktur.

-Öğretmenlerin sebepsiz yere görevden alınmalarını önlemek için Meclis'ten yasalar çıkarılacaktır.¹⁰⁶

Heyet-i ilmiye toplantısında, gündem maddeleri içinde olan milli müze, milli tarih ve coğrafya enstitülerinin açılması için de rapor sunulmuştur.¹⁰⁷

Toplantıda Selim Sırrı (Tarcan) Bey, Beden Eğitimi Öğretmen Okulu ve genel müfettişliğinin kurulmasını istemiştir.¹⁰⁸

Heyet-i ilmiyede alınan kararlar Cumhuriyet Dönemi eğitiminin karakterini oluşturmuştur. Bütün eğitim kurumlarını yeni bir yapıya dönüştürmek için harekete geçilmiştir. Eğitimin millileşmesi doğrultusunda çalışılmıştır. Heyet-i ilmiye kararlarının büyük bir kısmı uygulamaya dönüştürülmüştür.

¹⁰⁶ M. Ergün, a.g.e., s.29-30.

¹⁰⁷ Reşat Özalp, Aydoğan Ataünül, Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı, İstanbul 1977, s.33.

¹⁰⁸ M. Ergün, a.g.e., s.28.

II.BÖLÜM

I.DÖNEM T.B.M.M.'NDE YAPILAN EĞİTİM FAALİYETLERİ

2.1.Maarif Vekâleti'nin Kuruluş ve Çalışmaları

23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasından hemen sonra "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair 2 Mayıs 1920 tarihi ve 3 numaralı kanun" ile diğer bakanlıklarla birlikte bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı kurulmuş oldu.¹

Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında bulunduğu 12 kişilik bir Maarif Encümeni (komisyonu) kuruldu.² Eğitim işlerini ve programlarını yürütecek olan komisyonda bulunanlar şunlardır.

Besim Atalay Bey-Mazbata muharriri

Necati Bey

İsmail Fazıl Paşa

Hakkı Paşa

Muhittin Baha Bey

Dursun Bey

Şerif Bey

Cevdet Bey

Mustafa Taki Efendi

Rasim Bey

Tunalı Hilmi Bey

T.B.M.M.'nin ilk Maarif Vekilliğine Rıza Nur Bey (Sinop) Meclisce seçildi.³

Birinci dönem T.B.M.M.'deki Maarif Vekilleri sırasıyla şunlardır:

1.Dr. Rıza Nur 4.5.1920-13.12.1920

2.H.Suphi Tanrıöver 14.12.1920-20.11.1921

¹ Düstur, c. I, III.Tertip, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Ankara 1953, s. 6, Büyük Millet Meclisinde içinde Milli Eğitim Bakanlığının da bulunduğu 11 tane İcra Vekilleri Heyeti kurulmuştur. T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, Devre 1, c.1, Ankara 1943, s. 4.

² Z.C., c, 1, s. 98-99, 218.

³ Z.C., c.1, s. 202, 217.

3.Mehmet Vehbi Bolak 20.11.1921-5.11.1922

4.İ.Sefa Özler 6.11.1922-7.3.1924⁴

9 Mayıs 1920'de Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur, Bakanlar Kurulunun programını okurken eğitimle ilgili şunları söylemiştir. "...Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasiyle dini ve milli bir hale koymak ve onları hayat mücadelesinde muvaffak kılacak, istinatgâhlarını kendi nefislerinde bulduracak kudreti teşebbüs ve itimadı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsil bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i aliye isal eylemek, tedrisat-ı resmiyeyi bütün mekteplerimizi en ilmi, en asrî olan bu esasat ile kavaidi sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananâtı tarihine ve içtimaiyemize muvafık ilmi ders kitapları meydana getirmek halk kütlesinden lügatları toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde ruh-u milliyi nemalandıracak asârı tarihiye ebediye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, âsarı atikai milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, Garp ve Şarkın müellifatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hasılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için en mühim amil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalıştırmaktır. Bugün ise ilk işimiz mekatib-i mevcudiyeyi hüsnü idare etmektir."⁵

Böylece Rıza Nur, çocuklara verilecek eğitimin dini ve milli olmasını, okulları ve eğitim kurumlarının bilimsel ve çağdaş temeller üzerine oturtulmasını, halk dilinden Türkçe kelimeleri toplayarak bir sözlük oluşturulmasını, Doğu ve batının klasiklerini dilimize çevirmek gerektiğini belirtmiştir.

Dr. Rıza Nur Bey'in bakanlığında öğretmenlerin maaşlarını alamamaları en fazla tartışılan bir konu olmuştur. Öğretmen maaşları vilayet özel bütçesinden veriliyordu ve vergiler zamanında toplanmadığı için maaşlar aksatılıyordu. Bu sorunun ortadan kalkmasını sağlamak için Rıza Nur Bey meclise 8 maddelik bir yasa tasarısı sunmuştur.⁶ Bu

⁴ Bahir Sorguç, 1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1982, s. 37.

⁵ Z.C. c.1.241-242.

⁶ Yasa taslağının tam metni Z.C., c.2, 17.7.1336, s. 344-345.

dönemde yine sultanîlerin kaldırılıp yerine idadilerin kurulması tartışılan konulardan biri olmuştur. Rıza Nur Bey, Anadolu eğitimini Ankara'ya bağlamak için de çalışmalar yapmıştır. İşgal bölgelerindeki öğretmen ve memurların maaşları hakkında bir kanun kabul edilmiştir.

Hamdullah Suphi Bey, eski eğitim programlarının değiştirilmesini, eğitim ve öğretimin amacına ulaşması için öğretmenlerin askerleştirilmesini istemiştir. Topladığı Maarif Kongresi ile maarif siyasetini belirlemiştir. Anadolu'daki eğitimi Ankara'ya bağlamak için bütün vilayetlere birer yazı göndermiş, idadi öğretmen ve görevlilerinin Ankara'dan atanacağını, sicil numaralarının Bakanlığa gönderilerek onaylatılmasını belirtmiştir.⁷

Hamdullah Suphi Bey'in bakanlığı döneminde öğretmen ve öğrencilerin askerlikten tecilleri hakkında bir kanun kabul edilmiştir (5 Şubat 1921).

Mehmet Vehbi Bey, çalışmalarını dini ve milli esaslar dahilinde milli kültür ve irfanın meydana çıkması şeklinde yapacağını belirtmesine rağmen kısa bakanlık dönemi içerisinde birkaç genelgenin dışında önemli bir şey yapmamıştır. Bütçe harici yapılan sarfiyatı tetkik etmek üzere her şubeden birer kişi seçileceği kararlaştırılmıştır.

Vehbi Bey zamanında İstanbul'daki Osmanlı yönetimine bağlı bütün nezaretler kaldırılmış ve bütün okullar Ankara Maarif Vekâleti'ne bağlanmış İstanbul Vilâyeti Genel Meclisi 4 Kasım 1922'de T.B.M.M.'ne bir telgraf çekerek, bundan sonra milli emirlere tâbi olduklarını belirtmişlerdir.⁸ Böylece Maarif Vekâletinin İstanbul örgütü kurulmaya başlanmıştır.

İsmail Safa Bey de cumhuriyete hazırlık dönemi eğitimini tam anlamıyla olgunlaştırarak, gelecekteki eğitim ilkelerinin temelini atmıştır. Öğretmen yetiştirilmesi ve okullardaki öğretmen açığının kapatılması için çalışmıştır. İlk ve ortaöğretimin ıslahı için Anadolu'yu 15 öğretmen okulu bölgesine ayırmıştır.⁹ Maarif Şuralarının bir çeşit başlangıcı sayılabilecek

⁷ Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara 1982, s. 19.

⁸ B. Aslan, a.g.t., s. 67-68.

⁹ M.Ergün, a.g.e., s. 24.

I.Heyet-i İlmiye toplantısını yaparak eğitim kurumlarını yeniden düzenlenmesini amaçlamıştır.

2.2.Öğretmenlerin Ekonomik Sorunları

I.Dünya Savaşından sonra öğretmenler çok ciddi ekonomik sıkıntı içine düşmüşler. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra başlayan işgaller karşısında Milli Mücadelenin de başlatılmasıyla devlet memurları, bilhassa öğretmenler maaşlarını alamamışlardır. Maaşlarını il özel idarelerinden alan ilkokul, liva idareleri ve öğretmen okulu öğretmenleri bir türlü maaşlarını düzgün alamamışlardır. Bazen 8-10 ay, bazen bir yıldan fazla maaş yüzü görmeyen öğretmenler olmuştur.¹⁰

Kurtuluş Savaşı döneminde daha önceden olduğu gibi, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati yürürlüktedir. Hem Ankara Maarif Vekâleti, hem de İstanbul Maarif Nezareti bu yasa hükümlerine dayanarak, öğretmenlere maaş vermektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar, öğretmen maaşlarını düzenleyen yasa bu olacaktır. Yasanın özellikle ilkokul öğretmenlerinin aylıklarının ne biçimde verileceğine ait ilgili maddeleri esas sorun olarak Kurtuluş Savaşı döneminde ortaya çıkmıştır.

1913 tarihli Terdisat-ı İptidaiye Kanunu ilkokulların masraflarını, öğretmenlerin maaşlarını mahalle veya köy halkının omuzuna yüklemekte ve bunu "masarif-i mecbure" olarak görmektedir.¹¹ Bu giderler âşar vergisi olarak toplanmaktadır.

Bu kanun ilkokul öğretmenlerinin maaşlarını 7 dereceye ayırıyor ve ilk terfi için öğretmenin beşyıl beklemesini öngörüyor. Terfiler asgari üç yılda bir yapılıyor.

Ankara Maarif Vekâletinin savaş boyunca ayrı bir eğitim bütçesi yoktur. Eğitim giderleri, Genel Devlet Bütçesi'nden alınan avanslarla karşılanmaktaydı. Genel bütçeden eğitime ayrılan pay ise ancak %6'dır.¹²

¹⁰ İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Ank.1995, s. 57.

¹¹ İsmail Göldür, İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920), İst. 1984, s. 21-22.

¹² İ.Göldaş, İstanbul ilkokul... s. 23.

T.B.M.M.'nde maaş meselesi sık sık gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. İlk Maarif Vekili Rıza Nur'ın bakanlık programını açıklamasından sonra söz alan Ziya Hürşid Bey (Lazistan) öğretmen maaşları ile ilgili olarak şunları söylemiştir. "...Muallimlerde bir muhasebei hususiye derdi vardır. Maaşları kâmilten alamıyorlar. Zaten bu maaş bir muallimi idare edecek bir halde değildir. Bugün bir muallim talebesine ders verirken hıfzıssıhhadan, iyi giyinmekten, iyi yatmaktan, iyi evlerde oturmaktan bahsediyor. Halbuki kendisine verdiğimiz para bunu katiyen temin edemiyor. Maarif umurundan bahsolunurken bundan katiyen bahsolunmamıştır. İnşallah Muhterem Vekilimiz Rıza Nur Beyefendi bu hususu düşünürler. Bilhassa bütün maarif müntesibinin, muallim ve müdiranın terfihini düşünürler, maaşlarına kâfi derecede zamaim verilmesini temin ederler."¹³

İzmir Mebusu Reşid Beyle rüfekasının Kütahya livası muallimlerinin maaşatına dair verdikleri takirde¹⁴ Kütahya livası muallimlerinin maaş zammı alamadıklarını ve bu konuda şikâyet ettiklerini belirtiyorlar. Eğer Kütahya livası bütçesi müsait değilse, İdare-i Vilayat Kanununun özel kesinti hükümlerinden sadece muallimin maaşına sarfedilmek üzere umumi bütçenin yardım tertibinden kâfi miktarda tahsisat verilmesini ve bunun İcra Heyetine havalesini teklif etmişlerdir.

Reşid Bey yine söz alarak şöyle demiştir. "Kütahya'dan bir mektup aldık. Mektup değil, bir feryadnâme, onu arz etmek isterim. Bu durum yalnız Kütahya'da değil memleketin her tarafındadır. Zavallı meslek erbabı pek çok müşkülât çekiyorlar. Maaş alamıyorlar. Zarurette kalıyorlar. İdare-i Vilâyat Kanununda diyor ki: Vilâyatın hususi bütçesi kâfi gelmezse bir muavenet faslı ayrılacak ve verilecek. Maatteessüf merkez bu muaveneti yapamadığı gibi vilâyatın hisselerini de aldı. Kütahya'dan gelen feryadnâmede deniliyor ki bir Maliye odacısı bin sekiz yüz kuruş maaş aldığı halde biz altı yüz kuruş maaş alıyoruz."¹⁵

¹³ Z.C., c.1, 9.5.1336 (1920), I:13, c.1, s. 243.

¹⁴ Z.C. c.2, s. 87.

¹⁵ Z.C. c.2, s. 88.

Hamdi Namık Bey, muallimlerin maaş alamamasının birinci sebebi olarak, Maliyenin, muallimler için ayrılan parayı kendi memurları için kullanmasını gösteriyor. Muallimlerin maaşlarını alabilmeleri için, İdare-i hususiyeye ait olan parayı müstakilen tahsil edip bir vezneye koymak gerektiğini ileri sürmüştür. Tahsin Bey (Aydın) bu sorunun çözülmesi için İdare-i Vilayât Kanunun değiştirilmesini teklif etmiş. Bu kanunda Maarif, Nafia ve başka müesseseler için ayrılmış gelirlerin olduğunu, vilayetlerin bunların hepsini birleştirerek maarif için sarfedilecek parayı başka yerler için harcadığını söylemiştir.¹⁶

Hüseyin bey (Elâziz), maaşların doğrudan doğruya muvazene-i umumiye (vekâletler bütçesi) tarafından verilmesini teklif eder.¹⁷

Hasan Basri Bey (Karesi), kendi livasında bayram maaşlarını almaya gelen muallimlerin kovulduğunu ve aşağılandığını söylemiş. İdare-i umumiye memurlarının maaşlarının verildiği ve idare-i umumiye ile idare-i hususiye arasındaki ikiliğin kaldırılmasını istemiştir. Kendi livasında muallimlerin maaş zamları bir yana, maaşlarının dört beş aydır asıllarını bile alamadıklarını belirtmiştir.¹⁸

Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey'in, Siverek livası muallimlerinin sekiz aydır, Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in de Memuretilâziz vilâyeti muallimlerinin altı yedi aydır maaş alamamaları sebebine dair olan suallerine Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey şu cevabı verir: "Meseleyi yalnız Siverek ve Elâziz için değil bütün Türkiye için mevzu bahis edip izah etmek istiyorum. Bendeniz Maarif Umurunu rüyete başladığım günden beri bir takım mühim meseleler karşısında bulundum ve bunların içinde muallimlerin maaş alamamasını en mühim buluyorum. Çünkü muallimler maaş alamazlarsa memlekette umuru maarif lâıkiyle tedvir edilemez, bu bir emri tabiidir. Şimdiye kadar muallimlerin şikayet ve sızlanmalarını içeren birçok evrak aldım. Maarif Vekâletine bunlar geldiği gibi aynı zamanda Meclisi Âliniz riyasetine de gelmiştir. Bu evraklar biraz mütalaa

¹⁶ Z. C. c.2, s. 88.

¹⁷ Z. C. c.2, s. 89.

¹⁸ Z.C, c.2, s. 89.

edilirse muallimlerin ne kadar elim, ne kadar feci bir vaziyette bulundukları aşîkâr olur."¹⁹

Çarşamba'dan Rize'den ve Isparta'dan gelen telgrafları okur. Bazı öğretmenlerin meslek değiştirdiklerini, bazılarının vazifelerini terkedemeyerek bakır, kilim, yorgan, gömleklerine varıncaya kadar evlerinin bütün eşyasını satıp, sabır ve sebata gayret etmelerine rağmen tahammüllerinin kalmadığını belirtiyorlar.

Maarif Vekili muallimlerin maaşlarını alamamalarının sebebini tetkik ettiğini ve şu sonuca vardığını söylemiştir. "birincisi, bazı yerlerde idare-i hususiye varidatı kâfi değildir. Biliyoruz ki, mekâtibi iptidaiye, Darü'lmuallimin, darü'lmuallimat ve mekâtibi idadiyeler idare-i hususiyeden maaş alan mekteplerdir. Bunların masarifatına oradaki idare-i hususiye varidatı kâfi gelmiyor. İkincisi, bazı yerlerde para veren Maliye memurları kasten vermiyorlar. Bu hususta elimde dosyada mevcuttur. Şurada Konya'dan aldığım resmi bir şeyde deniliyor ki; Emvali umumiye senesi içinde yüzde seksen, seksen beş, nisbetinde tahsil etmeyen tahsildarlar kati maaş ve azil cezalarıyla tecziye edildikleri halde, varidatı hususiyeyi bu nisbette değil, daha çok aşağı bir nesbette tahsil etmeyen tahsildarlardan hiçbirinin ceza gördüğü şimdiye kadar vaki değildir. Bunlara sebep olanlar cezalandırılmamıştır. Dahiliye ve Maliye nezaretleri de bu konuda bir şey yapamamıştır. Verilen emirler dinlenmiyor.

Dördüncüsü: Bazı yerde malsandığına giren hisse maarife verilmiyor. Bu hissei maarifin bazı yerlerde tahsili mümkün değil, çünkü hakikatte öyle varidat yoktur, fakat bütçelere konuyor. Bu da açığı istilzam ediyor.

Beşincisi: Ekseriya para, idare-i hususiye varidatı ancak bu idarenin memurlarına kafi geliyor gibi bir şey, yani bu idareden bir netice hasıl olmuyor. Şimdi hastalık anlaşıldı. Bu böyle devam ederse memurlar, muallimler terki vazife ederler. Bu da mekteplerin kapanması, mektepler kapanınca maarife de uğurlar olsun."²⁰

¹⁹ Z.C. c.2. s. 342-343.

²⁰ Z.C. c.2, s. 344.

Antep'den gelen bir mektupta bir sene içinde kırkdört mektepten yirmi üçünün kapandığı yazılmış.

Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, sonuçta sekiz maddelik bir kanun lâyihası hazırlamış ve meclise sunmuştur.²¹

"Madde 1.Muhasebei hususiye teşkilatı mülğadır.

Yani idare-i hususiye değil, yalnız muhasebesi. Çünkü bunların bir vazifeleri yok bir çok varidat idare-i hususiyenin, bunların maaşlarına gidiyor. Eğer teşkilat ilga edilecek olursa belki senevi iki üç yüz bin lira tasarruf hasıl olacak. Bu da muallimlerin ceplerine girecek (Doğru sadaları)

Madde 2.İdarei hususiye varidatını Maliye tahsildarı ziraat bankalarına tevdi eder.

Madde 3.Hisse-i maarifin mahalli mekatibi iptidaiye masarifinden fazlası Maliye Vekâleti emrine mevdudur.

Madde 4.İdarei hususiye bütçelerini kemakan mecalisi umumiyei vilâyât ve elviye tayin eder

Madde 5.Mekâtibi iptidaiye hariç olmak üzere idare-i hususiyeden muhassasat olan diğer mektepler (Darülmualimin, Darülmuallimat liva idareleri) maaş ve masarifi umumiyelerini muvazenei umumiyeden alırlar.

Madde 6.Muallimler de sair memurin-i devlet gibi maaş ve zamlarını onlarla birlikte alırlar.

Çünkü diğerleri alıp, muallimler almayınca bu konuda şikayetler oluyor.

Madde 7.Hisse-i maarifi tahsilde terahi gösteren tahsildarlar ve amirleri tahsilatı saireden şayestei takdir olsalar bile, muaheze tekerrürü halinde derhal azlolunurlar.

Madde 8.Bu kanunun icrasına Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

"Bu durum Heyet-i İcraiye de layık olduğu derecede görüşüldü ve şimdilik bir kararla bu hastalığa tedavi yapılmak istenildi ve o karar da şudur: (Tedrisat-ı iptidaiye muallim ve memurlarının maaşları zamları ile beraber sair memurin-i devlete tercihan tesviye edilecek ve evkaf

²¹ Z.C., s.2, s. 345.

varidatından yardım görecektir. Bu hususta Dahiliye, Maliye ve Şeriye vekâletlerince şiddetli ve kat'i emirler verilecek ve hilâfına hareket eden memurin şiddetle tecziye edileceklerdir). Bunun acilen önüne geçilmesi için vekâletler her tarafa tamimler gönderdiler."

Maarif Vekili bu sorunun ortadan kaldırılması için bir an önce bu kararların uygulanacağını söyler.

3 Ağustos 1336 (1920) tarihinde Canik Mebusu Hamdi Bey, meşgul mahallerden gelen ve muhasebei hususiyeden maaş alanlara, umumi bütçeden muavenet icrasına dair kanun teklifinde bulunur.²²

Hamdi Beyin takriri üzerine Lâyiha Encümenince düzenlenen mazbata ve İstida Encümeninden gelen dilekçe Muvazene-i Maliye Encümeninde görüşüldü. Maliye Vekâletine tebliği lüzumlu görüldü.

Maliye Vekili Ferit Bey, işgal altındaki yerlerde varidat olmadığını ve bu yüzden buradaki muallimlerin maaş alamadığını belirtmiş. Maaşların yalnız Maliyeye ait bir kanunla halledilemeyeceğini, bunun idarei hususiye meselesi olduğunu söylemiştir.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip) şunları söylemiştir: "İdarei hususiyenin Maliye nezaretinden alacakları vardır. Aşardan olan hisseler maarif hisseleri gibi paralar doğrudan doğruya mal sandığına yatıyor. Mal memurları da memur maaşlarını tesviye ediyor ve Maliye nezaretine veyahut merkeze gönderiyor ve muallimlerin parasının tahsilatını veremiyor. Bir de evvelce, Maliye Nezaretinin bir emri vardı; aşardan olan maarif hissesinin, idarei hususiye hissesinin Düyunu umumiyeye yatmasına emir vermişti Eğer Maliye Nezareti idarei hususiyeye olan borcunu öderse muallimlerin maaşı kat kat ödenir."²³

6 Eylül 1336 (1920) tarihinde Memalik-i Meşgule Muallimin ve Memurin Maaşatı Hakkında Kanun 2.madde halinde kabul edilmiştir.²⁴

²² Z.C., c.3, s. 410.

²³ Z.C.c.,3, s. 582-583.

²⁴ Düstur, III. Tertip, c.1, s. 43, 19 numaralı bu kanun 28 Şubat 1921'de 4 numaralı resmi gazetede yayınlanmıştır. Kavanin Mecmuası, D.1, c.1, s. 20, Türk Parlamento Tarihi (1919-1923) Milli Mücadele ve T.B.M.M., I.Dönem, c. III, Ankara 1995, s. 784.

Madde 1-Memâlik-i meşguleden gelen ve devairi hususiyeden maaş alan memurin ve muallimin maaşatı bütçeden mevcut bulunan vilayata muavenet faslından ita olunur.

Madde 2-İşbu kanunun icrasına Maarif ve Maliye Vekilleri memurdur.

Muhasebei hususiyelerin lağviyle memurin-i maarif maaşatının muvazenei umumiyyeden itası hakkında Siverek Mebusu Lütfi Bey'in takririne ait Dahiliye ve Maarif Encümeninin hazırladıkları mazbatalar meclise sunulmuştur.

Maarif Encümeni mazbatasında şu karara varılmıştır. "Muhasebe-i hususiye teşkilatının lağvi meselesinin, Heyeti Vekilenin hazırladığı Umumi idare programının Heyeti umumiyyede alacağı şekle göre halledilmesi ve iptidai muallimlerinin muntazam maaş alabilmeleri için idadi ve darülmuallimlerin doğrudan doğruya muvazene-i umumiyyeye bağlanması için tekrar Dahiliye Encümenine havalesi kararlaştırılmıştır.

Maarif Encümeni Reisi
Kütahya
Besim Atalay

M.M.
Kütahya
Cevdet

Aza
Halil İbrahim²⁵

Maliye Vekili Ferit Bey (İstanbul), İdarei hususiyenin memlekette bütçesinin yetmeyeceği derecede mektepler açtığını ve o bütçeye müsteniden muallimler tayin ederek, bol harcamada bulunduğunu ve bunun sonunda maaşların verilemediğini belirtmiştir. "Doğu vilayetlerinde idare-i hususiyeler yoktur. Fakat varidat vardır. Toplanan varidatlar da maarifin istediği miktarın altında oluyor. Bu durumda Maliye kendi cebinden para veremiyor. Herşeyden önce idarei hususiyelerin ellerindeki varidatı belirlemeleri buna göre muallim tayin etmeleri gerekir" demiştir.²⁶

²⁵ Z.C., c. 5. 280

²⁶ Z.C., c. 5. 281

Vehbi Bey (Karesi), gayrimüslimlerin bulundukları kaza merkezinde mekteplerin, muallimlerin olduğunu, bu konuda sıkıntı çekilmediğini, fakat müslümanların bulunduğu bazı yerlerde bir islam mektebinin olmadığını söylemiş. Maarifin ilerlemesi için maarif bütçesinin ayrı olmasını ve maarif bütçesine konulan paranın başka yerlerde kullanılmamasını istemiş.²⁷

Muallim maaşları mecliste uzun süre tartışılmıştır. Yusuf Ziya Bey (Bitlis) Ankara mekteplerinde muallimlerin iki aydır maaş alamadıkları için grev yaptıklarını buna karşılık Vilâyat-ı Şarkıyye'nin Bitlis, Van vilayetlerinde on bir, on üç aydan beri maaş alamayan memurlar olduğunu ve bunlar uzakta oldukları için hatırlanmadıklarını söylemiştir.²⁸

Karesi mebusu Hasan Basri Beyin, muallimin birikmiş maaşatına sarfedilmek üzere vilayata muavenet faslından beşyüzbin lira itasına dair takriri tartışıldıktan sonra Maliye Vekâletine havale edilmiştir.²⁹

İzmit mebusu Hamdi Namık Bey'in 20 Aralık 1336 (1920) tarihinde Darü'lmuallimin ve darülmuallimat maaşatının muvazene-i umumiyyeden itasına dair kanun teklifi³⁰ Layiha Encümenine havale edildikten sonra reddedilmiştir.

Bazı illerin gelirleri savaş yüzünden iyice azalmış olduğundan, halkın gücü de oldukça harcandığından, eğitim giderleri az toplanabiliyordu. Bazı yerlerde il gelirlerine tamamen işgalciler el koymaktadırlar. Özellikle Batı Anadolu tamamen işgal altındadır ve il gelirlerine işgalciler el koymuşlardır. İşgalcilerin özellikle öğretmenlere ve eğitime bakış açısı da oldukça katıdır.

İtilâf Devletlerinin işgali altında bulunan İstanbul'da Maarif Nezareti muallim maaşlarını zamanında veremiyordu. Muallimler mecmuasında bu sıkıntı şöyle dile getirilmiştir: "Yunan istilasından sonra daha büyük sıkıntıların başladı. Herkese bir vazife düşmüştür. Nefer cepheye, zabıt kıt'asına, kumandan mevkiine gitmeliydi. İşgal altında bulunan İstanbul'u

²⁷ Z.C., c, 5, 283

²⁸ Z.C., c, 6, 281

²⁹ Z.C., c, 6, 282-283.

³⁰ Z.C., c, 6, s. 442.

terketmek harbi bırakmak demek olur. İstanbul'dan ayrılan her muallim tarihin şimdiye kadar İstanbul'a vedası olan irfan rehberliğini-vaktinden evvel ve yerine başkası kaim olmadan-tehlikeye düşürebilirdi...Ödenmesi gecikmiş olan maaşlar bir haysiyet meselesidir. Bir memur veya muallim millete karşı borcunu ödemeye mecburdur. Buna karşılık hükümetin de maaşları vermesi şerefi icabatındadır. Gecikmiş maaşları almak muallimlerin bir hakkıdır. Büyük Millet Meclisinde gecikmiş maaşların tanınmayacağı hakkında bir karar verilmiş olmaması meclisin bu konuya verdiği ehemmiyeti gösterir. Büyük Millet Meclisinin milletin muhtelif sınıfının ihtiyacat ve hukukunu düşündüğü gibi İstanbul memurlarının da vaziyetini nazar-ı itibara alacağını, hele muallimleri katiyyen ihmal etmeyeceğini kuvvetle ümid ediyoruz.³¹

Aynı mecmua yine ilkokul öğretmenlerinin çok düşük maaşlarla çalıştığını ve sefalet içinde yaşadıklarını ve yüksekte bulunanların biraz aşağıya eğilip bu ıstırap çeken insanların feryadını dinlemelerini dile getirmiştir.³²

2.3.Ankara Muallimlerinin Grev İlân Etmeleri

Ankara'da muallimler maaşlarını alamadıkları için grev ilân etmişlerdir. Kütahya mebusu Cevdet Bey, Ankara muallimlerin maaş alamadıkları için grev yaptıklarını ve memlekette bütün mekteplerin kapalı olduğunu söylemiştir. Bu konuda Maarif Vekilinden açıklama istemiştir.³³

Maarif Vekili Rıza Nur Bey, muallimlerin maaş meselesinden dolayı sızlanmalarının yürek acısı olduğunu, bunlar hakkında teşebbüsatta bulunduğunu, fakat bir sonuç alamadığını belirtmiştir. Tokat muallimlerinin dokuz aydan beri, Zile kazası muallim ve muallimelerinin on, Sivas muallimlerinin dört, Amasya muallimlerinin yedi, Niğde muallimlerinin iki

³¹ Muallimler mecmuası, 12 Kanunisânî 1923, Mutedahil Maaşlar, sayı: 5, s. 79-84, 88.

³² Muallimler Mecmuası, 21 Kanunievvel 1922, Yarının Banileri Kimlerdir? sayı: 3, s. 62-63.

³³ Z.C. c.6, 4.12.1336 (1920), c.1, s. 187.

aydan beri maaş alamadıklarını Maliye Vekâletine bildirmiş, fakat bir sonuç alamamıştır.

Dr. Rıza Nur Bey Tokat'tan gelen bir yazıyı okumuş: "Temadi eden açlık ve haksızlık sebebiyle terki vazifede bulunduk"³⁴ Teşrinievvel 1336 (1920)

Maarif Vekilinin 28 Teşrinisani 1336 (Kasın 1920) tarihinde Maliye Vekâletinden aldığı bir tezkerede Elaziz, Dersim ve Tokat için para verildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Tokat'tan gelen bir haberle kapatılan okulların açıldığı bildirilmiştir.³⁵

Maliye Vekili ile diğer mebuslar arasında bu konuda tartışmalar olmuştur. Maliye vekiline, eğer paralar ödeniyorsa Ankara'daki grevlerin neden çıktığı sorulmuştur.

İzmit mebusu Hamdi Namık Bey, Maarif Vekiline ya muallimler için gerekli olan parayı temin etmesini veyahut istifa etmesini söyler.

Oltu mebusu Yasın Bey, Rıza Nur Bey'in muallimlerin grevinden haberdar olduğunu ve onun da Darü'lmuallimindeki toplantıda bulunduğunu söylemiştir.

Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, bu toplantı sırasında evinde bulunduğunu ve grevin çıkma sebebini şöyle anlatır: "Ankara darülmuallimat, Membai füyuzat mektebi ve diğer mektepler defaatle Ankara vilayetine mekteplerin camlarının kırık olduğunu, tavanlarının aktığını ve tahsisat verilmesini istediler. Duvarların eski ve dökülmek üzere olduğunu söylediler. Sıhhiye Vekâleti keşfe gitmiş ve bunun gerçek olduğu anlaşılmıştır. Kırık pencereler önündeki sıralarda oturan çocukların üzerine kar yağıyordu ve hastalanıyorlardı. Sıhhiye müdürü vazifesini ifa etti ve biz bunu daha evvel yazdık. "Bunlar yapılmayacak olursa bu mektepleri biz kapatacağız mesulü sizsiniz" dedik. Darülmuallimata gelince; paraları yoktu, borç para ile talebeleri yedirmişlerdi, yemekler iki kaptan bir

³⁴ Z.C. c.6, s. 203-204.

³⁵ Z.C. c.6, s. 207-208.

kaba inmişti. Muallimler de maaş alamıyorlardı. Bize müracaat ettiler, biz de Maliye vekiline yazdık. Maliye Vekili on bin lira kadar parayı Ziraat Bankasına yatırdı. Fakat banka bu parayı bize vermedi. "Maarifin bizde alacağı yoktur." Diyerek parayı vermediler. Nihayet beklenen oldu, bütün mektepler grev ilan ettiler. Mesele de bundan ibarettir.³⁶

Maliye Vekili Ferit Bey bu durumun maliye ile ilgili olmadığını, idare-i hususiye kanununun düzenlenmemesinden ileri geldiğini yani bir teşkilat meselesi olduğunu belirtmiştir. Eğer idare-i hususiyedeki vergilerin toplanması ve tahsili yapılmazsa bu gibi müzmin davaların karşısında kalınacağını söylemiştir.

Hasan Basri Bey (Karesi), maarif teşkilatındaki kişilerin işin ehli olmadıklarını, bu durumun maarifi batırdığını ve bunun sorumlusunun da Maarif Vekili Rıza Nur Bey olduğunu söylemiş. Bu durumda Rıza Nur Bey'in istifa etmesinin uygun olduğunu belirtmiştir.³⁷

Vehbi Bey (Karesi), hususi bütçeden maaş alan memurların her zaman böyle grev yapacaklarını, bundan dolayı bunların umumi bütçeye alınması gerektiğini söylemiş. Ayrıca Vehbi Bey, bütçenin sarsılmasına sebep olarak mektep olmayan yerlere maarif müdürü tayin edilmesini ve bunlara gereksiz harcama yapılmasını gösteriyor.³⁸

Meclis reisi, Kütahya mebusu Ragıp Bey'in 3 Kânunuevvel 1336 (Aralık 1920) tarihli takririni okumuştur. Takrirden, "İdare-i hususiye Teşkilat Kanunu meclisten çıkıncaya kadar idare-i hususiyeden maaş alan muallim ve muallimelerin maaşlarının kifayet etmeyen kısmının muvazene-i umumiyenin muavenet faslından avans olarak verilmesi ve muallimlerin muntazaman maaş almalarının temini "teklif edilmiştir.³⁹ Ragıp Bey grev yapanların yirmialtı muallim ve muallime olduğunu ve bunlar için fazla büyük para gerekmediğini söylemiştir. Takrir görüşüldükten sonra kabul edilmemiştir.

³⁶ Z.C., c.6, s. 209.

³⁷ Z.C., c.6, s. 214.

³⁸ Z.C., c.6, s. 216.

³⁹ Z.C., c.6, s. 219.

Mustafa Kemal Bey'in (Ertuğrul) 10 Aralık 1920 tarihli, mekteplerin açılmamasına sebep olan memurun cezalandırılması ve mekteplerin hemen açılmasına dair takriri 13 Aralık 1920'de okunmuştur.⁴⁰

Hamdi Namık Bey, Darü'lmuallimin vilâyet encümeni tarafından lağvına karar verildiği için bu mektebin 14 Aralık'tan itibaren tatil edileceğini söyler. Bu duruma Meclis-i âlice bir çare bulunmasını teklif eder.

Mustafa Kemal B. (Ertuğrul). Sadece Darü'lmuallimin değil, iptidai mekteplerinin de kapatıldığını ve buralara para verildiği halde Maarif Vekilinin bu mektepleri niye açtırmadığını sorar. Ayrıca vilâyetlerde âşar hissesinin maarife kaydedilmediğini ve maarifin de para alamadığını belirtmiş. Hem idare memurlarının idaresizliği hem de maarifin bu işi aksatmasının tahammül edilemeyecek bir şey olduğunu ve bu memurlar hakkında takibat yapılmasını teklif etmiştir.⁴¹

1920-1921 yıllarında İstanbul'da ve Anadolu'da yapılan grevlerin nedenleri zamanında ödenmeyen maaşlardır. İlk olarak Tokat'ta başlayan grevler Ankara ve diğer illere yayılır. 4 Aralık 1920'de alınan kararla dersler boykot edilerek okullara gidilmemiştir. Mecliste öğretmen sorunları ciddiyet içerisinde tartışılmış ve bazı öğretmenlerin eksik maaşları ödenmiştir. Söz alan hemen her milletvekili öğretmenlerin hakkını savunmuş, hatta bu yönde etkili olamadığı düşüncesiyle Maarif Vekili Dr.Rıza Nur Bey kınanmıştır.

İstanbul öğretmenleri de Şubat 1920'de Maarif müdürlüğüne giderek birikmiş aylıklarının ödenmesini, aksi halde görevlerine devam etmeyeceklerini bildirirler. Maaşları ödenmeyince 1 Mart 1920 Pazartesi günü okullarına gitmeyerek grev yaptıklarını ortaya koymuşlardır. Bu grev 14 gün sürmüştür ve ilkokul öğretmenleri grevi başarıyla bitirerek, cezai uygulamalardan uzak kalmışlardır.⁴² Musahese-i hususiyeden maaş alan öğretmenler Mart ayı maaşlarını Nisan ayının başında almışlardır.⁴³

⁴⁰ Z.C., c.6, s. 335-336.

⁴¹ Z.C., c.6, s. 336.

⁴² I.Göldaş, İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920), İst. 1984, s. 46-47.

⁴³ İleri, 8 Nisan 1336 (1920).

Daha sonra maaşların tekrar zamanında ödenmesi yine greve yol açmıştır. Zamanın eğitim müşaviri olan Raşit Bey kendisini ziyarete gelen bir grup öğretmene "grev yapmak ameleye yakışır" diyerek grevi uygun görmediklerini belirtmiştir.⁴⁴

Haklarını almak mücadele yolunu seçen öğretmenler, grev uygulaması içinde İstanbul hükümetinin tutumunu daha yakından görmüşler ve Osmanlı hükümetlerine karşı da mücadele isteğini daha güçlü olarak gündeme getirmişlerdir. İstanbul hükümetlerinin meşruluğunu yitirdiği görüşü güç kazanmış, öğretmenlerin Ankara hükümetine güvenleri artmıştır. Çünkü grev boyunca Ankara hükümeti öğretmenlerle yakından ilgilenmiş ve taleplerinin çözümü yolunda birtakım haklar getirmiştir. Meclis ve öğretmenler bütün bir kurtuluş savaşı boyunca karşılıklı etki içinde olduklarından öğretmenlere en ufak bir ceza verilmesi yoluna gidilmemiştir.

2.4.İdare-i Vilâyat ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanunlarının Tadili (15. madde)

Muallimlerin zamanında maaş alamamaları ve grevlerin nedenlerinin asıl düğümlendiği yer yürürlükteki Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'dur. Yani ilkokul öğretmenlerinin Genel Bütçe'den maaş almaları yerine, İl Özel İdare bütçelerinden (yani halktan toplanan vergilerden) maaş almalarından kaynaklanmaktadır.

Mecliste de bu sorun uzun süre görüşülmüştür. Bu konuyla ilgili ilk teşebbüs 4 Temmuz 1336 (1920)'de yapılmıştır. İdare-i Vilâyat ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanunlarının tadiline dair sunulan tahrir Dahiliye ve Maarife gönderilmiştir.⁴⁵ Tahriri Aydın Mebusu Tahsin ve Doktor Mazhar Beyler sunmuştur. Dahiliye Encümeni mazbatasını 26 Eylül 1920'de okumuştur.⁴⁶ 1 Haziran 1920 tarihli olan tahririn kanun teklifi mahiyetinde olmadığı gibi, hangi maddelerin değiştirileceği gösterilmemiş bulunduğundan Riyaset-i Celileye takdimine karar verilmiştir. Riyaseti

⁴⁴ İ.Göldaş, Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, İst. 1981, s. 67.

⁴⁵ Z.C., c.2, s. 172.

⁴⁶ Z.C., c.4, s. 356.

Celilede bu teklif ve mazbatanın bir temenniden ibaret olduğu cihetle bir yere havalesine lüzum görülmedi.

2 Nisan 1337 (1921)'de Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey'in Tedrisat-ı iptidaiye Kanununun lağvına dair teklifi kanunisi Layiha Encümeni tarafından reddedilmiştir. Layiha Encümeninin mazbatası şöyledir: "Umum mekâtibi iptidaiye masarifinin muvazene-i Umumiyyeden tesviyesi lüzumuna dair Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey'in Encümenimize havale edilen takriri, teklif-i kanuni şekil ve mahiyetinde olmadığından reddine karar verilmiştir."⁴⁷

5 Aralık 1921 tarihinde İçel mebusu Ali Efendi'nin Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun 15.maddesinin ilgasına dair kanun teklifine karşılık Layiha Encümeninin mazbatası okunur: "Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun, tedrisatı mezkûre vergisinin toplanması ve dağıtılması hakkındaki 15.maddesinin ilgasıyla tedrisatın mahallerince kullanılacak tedbirler ile idaresi ve devamlılığı ve mezkûr vergiden tahsil edilmiş meblağların sahiblerine, şahıs şahıs dağıtılması teklifini içeren, İçel Mebusu Ali Efendi'nin lâyiha kanuniyesi encümenimizce incelendi. Nahiyeler ve idarei hususiye vilâyat kanunlarında bu hususu temin edecek hükümlerin mevcut olmaması ve ekser mahaller varidatı hususiye bütçelerine kaydedilerek tasdik edilen mezkûr verginin sahiplerine iadesine maddi imkân ve kanun bulunmamasına binaen mezkur teklif encümenimizce reddedilmiştir."⁴⁸

Vehbi Efendi (Konya), 15.maddenin memleketin tahribatı için yapılmış bir madde olduğunu, maarifin terakkisini sağlamadığı için kaldırılmasının gerekli olduğunu söylemiştir. Sebebini şöyle açıklamış: "Hükümetin yüz lira alacağı olan bir köyden beşyüz lira isteniyor. O köy de bunun altından kalkamıyor. Köyde mektep olmadığı halde Maarif Vekili bir emir veriyor "mektepe olsun, olmasın her köyden bir vergi tahsil olunacaktır" diyor. Devletin alacağının 3-5 misli para toplanıyor. Köylü yorganını,

⁴⁷ Z.C., c.9, s. 303.

⁴⁸ Z.C., c.15, s. 27.

döşegini, keşesini satıyor. Maarif Vekili bunun yerine başka madde getirsin."⁴⁹

Mecliste milletvekilleri 15.maddenin kaldırılmasına taraftar olurlar. Yalnız halktan toplanan paraların tekrar geriye iadesinin mümkün olmadığı belirtilir.

Maarif Vekili Vehbi Bey, Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun kanun değil bir kararname olduğunu ve bunun ne İstanbul Hükümeti ne de Ankara Hükümeti tarafından tetkik ve tasdik edilmediğini söyler. Fakat bunun incelenmesi için teşebbüste bulunduklarını belirterek müzakere hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir:

"Maarif vergisi olarak bugün üç çeşit vergi vardır: Birisi vergi değil varidattır. Maarif komisyonlarının memleketin yardım parasıyla, himayesiyle meydana getirdikleri muhtelif gelirlerdir. Köprü resmi, ılıca, kaplıca geliri gibi. İkinci kısımda ek gelirler vardır. Üçüncü kısımda masarifi mecbure vardır. Mevzu'bahsolan kısım budur. Yeniden açılması lazım gelen mekâtib-i iptidaiye için bu masarifi mecbure kabul edilmiştir. Bu, herhangi mektep açılmış ise o köyün mektebinin masrafıdır ve kararnamenin tadil edilmiş maddesi bu noktayı gösterir. Maarif Nizamnamesinin başında olan bu esasa göre tahsili iptidai mecburi ve parasızdır. Bunun masrafları cemaatten sağlanır. Bugün Türkiye'de yaklaşık otuzbin köy vardır. Onbin köyde okul açmak lazım gelse ve bunların birer muallimi olsa ve verilmesi lazım olan maaş verilse bugünkü bütçe buna kâfi değildir. Bu nedenle masrafın haktan toplanması gayet mantikidir. Kanuna göre fakir çocukların tahsilden mahrum kalmamaları gerekir. Fukaraya yüklenen bu vergi esasen servet ve iktidarı olanlara yüklenecektir. Bundan başka yol yoktur. Memleketin maarifte takibedeceği esaslı siyaset olarak, aşağıdan yukarıya doğru mu gideceğiz? Yoksa

⁴⁹ Z.C., c.15, s. 27.

ahirette görülmesi lazım gelen Tûba ağacını⁵⁰ dikmeye mi uğraşacağız?"⁵¹

Vehbi Bey konuyu öğretmenlik mesleğine çekmiş ve bu mesleğin layık olduğu mevkiide bulunmadığını belirterek, memleketin istikbâli ve istiklali için muallimlerin gecikmiş maaşlarının verilmesi gerektiğini söyler ve şimdilik ileri sürülen kanun teklifinin tecilini ister.

Mecliste oy birliği ile teklifin Maarif Encümenine havalesi uygun görülmüştür.

30 Ocak 1922'de Ankara mebusu Mustafa Efendi ile arkadaşları, Tedrisat-ı İptidaiye Nizamnamesinin 15.maddesi hakkındaki teklifin Maarif Encümen'inden alınarak Heyet-i Umumiye (Genel Kurul)'de müzakere edilmesini istemişlerdir. Teklif kabul edilmiştir.⁵²

18.maddenin yorumuna dair Dahiliye Vekâleti tezkeresi 13 Ocak 1922'de Maarif Encümenine havale edilmiş.⁵³ İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinin aynı konuyla ilgili tezkeresi de 14 Ağustos 1922'de Maarif Encümenine gönderilmiştir.⁵⁴ İcra Vekilleri Heyeti Risayeti tezkeresi ve Dahiliye Encümeni mazbatası 21 Ağustos 1922'de ruznameye alınmıştır.⁵⁵

21 Eylül 1922'de Vehbi Efendi'nin (Konya) sunduğu takrirden dolayı Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun maddelerinin tadil ve tespiti çalışılmıştır. Vehbi Bey takririnde, Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun 15.maddesine göre kasaba ve köylerden toplanan paraların tekrar geri dağıtılmasının mümkün olmayacağını bu suretle bu işten şimdilik vazgeçilmesini belirtmiştir.⁵⁶

Bu takrir Maarif ve Dahiliye Encümenlerinde görüşülmüş ve mezkûr maddenin tadil ve tespiti için adaleti sağlamak amacıyla yorumu yapılarak Heyet-i Umumiyenin onayına sunulmuştur.

⁵⁰ Türk-İslam inancına göre Tûba Ağacı, cennette bulunan, kökleri gökte, fakat dalları ve yemişleri aşağı sarkan bir ağaçtır. Emrullah Efendi'nin nazariyesidir ve eğitime üniversiteden başlama şeklinde ifade edilir. Ziya Gökalp, "Milli Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve Tûba Ağacı Nazariyesi", Türk Kültürü Der., sayı: 186, XVI/1978, s. 321-327.

⁵¹ Z. C., c.15, s. 30-32.

⁵² Z.C., c.16, s.170-172.

⁵³ Z.C., c.18, s. 181.

⁵⁴ Z.C., c.22, s. 111.

⁵⁵ Z.C., c.22, s.251.

⁵⁶ Z.C., c.23, s.140.

Yapılan düzenlemeye göre maddeler şunlardır;

1.Tedrisat-ı İptidaiye masarif-i mecburesi,

a.Mekâtib-i İptidaiye muallim, muallime, muavin, muavine ve müstahdemin maaşatına

b.İptidai mektebi, arsa, inşaat, tamirat ve icarâtı

c.Isıtma, ışıklandırma, temizleme, su

d.Kırtasiye, kitap, kızlar mektebi için ufak tefek harcamalara mahsustur.⁵⁷

2.Tedrisat-ı İptidaiye encümenleri her sene yeniden açılması icabeden mekteplerle eskiden mevcut bulunanların bütçesini düzenler ve tasdik edilmesi için Meclis-i Umumiyyeye bırakır. Meclisi Umumi mekteplerin lüzumlu veya lüzumsuz oluşuna karar vermekte yetkili değildir. Yalnız bütçenin muhasebe kurallarına uygunluğunu tetkik eder. Vilayet bütçesinden yapılabilecek muaveneti tesbit ettikten sonra bütçeyi tasdik eder. Maarif Encümenlerine gönderilir. Encümen alınması gereken meblağı belirleyerek alakadar köylerin halkına servetleri nisbetinde ödenmek üzere tebliğ eder.

Mükellefler ilan tarihinden itibaren onbeş gün içinde miktara itiraz edebilirler. İdare meclislerinin on gün içinde verdikleri karar katidir.

3.Masarif i mecbure için tahsil edilen para, mektepler veya muallimler için kullanılmadığı takdirde başka bir mahalle veya işe sarf edilemez, bankalarda saklı tutularak, gelecek yıllarda kullanılır.

5.Mekatibi İptidaiye muallimlerinin almakta oldukları maaş, cezaları olmadıkça hiçbir sebep ve bahane ile kesilemez. Maaşları beşyüz kuruştan başlar.

6.Köylerinde mektep bulunmayan halk para vermez ve mektepleri bulunan mahaller ancak kendi mekteplerinin masrafıyla mükelleftir.

7.İşbu kanun tarihi meşrinden muteberdir.

⁵⁷ Bu maddeler Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15.maddesidir. Maddenin aslında bu ihtiyaçların köy ve mahalle ahalisinin zimmetine ait masarifi mecbureden olduğu belirtilir. İ. Göldaş, İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920), s. 21-22.

8.İş bu kanunun icrasına Dahiliye, Maarif ve İktisat Vekilleri memurdur.⁵⁸

Vehbi Efendi yapılan düzenlemenin eskiden hiçbir farkı olmadığını belirtmiş, sadece mektebi olmayan köy ve kasabaların masarif-i mecbure vermemesi konusuna açıklık getirildiğini söyler.

Vehbi Efendi, Tedrisatı İptidaiye'nin Meclis ve Maarif Encümenlerinin elinden kurtarılmasını ister. Çünkü encümen azalarının keyfi olarak; elli lira verebilecek birinden beş lira, beş lira veremeyecek birinden elli lira topladıklarını belirterek bu kanun tasarısının müzakereye değer bir şey olmadığını ve bunun tekrar düzenlenmesini istemiştir.⁵⁹

Dahiliye Encümeni Mazbata Muharriri Ahmed Hilmi Bey (Kayseri), kanun maddelerine açıklık getirerek, eskisinden farkını açıklamıştır. Önceki kanunda vergileri hükümetin tahsildarları toplarken, yapılan değişiklikle özel muhasebelerden hususî tahsildarlar veya muhtarlar vasıtasıyla toplanacaktı. Mecliste bazı milletvekilleri toplanacak olan mecburi masraflarda belirli bir ölçeğin olmamasının eşitsizliğe neden olduğunu ve bu durumun ortadan kaldırılmasını maarif vekilinden isterler. Maarif Vekili Vehbi Bey, öğretmen maaşlarını genel meclislerin belirlediğini, öğretmenlerin sayısına göre o yerin nüfusunu ve büyüklüğünü dikkate olarak mecburi masrafların miktarını belirlediklerini söyler.⁶⁰

Halil İbrahim Bey (Antalya), köylünün zaten maarif hissesi verdiğini, onun için mecburi masrafların ertelenmesini ve maarifin ıslah edilmesini önermiştir.⁶¹

Maarif Vekili Vehbi Bey 15.maddenin kaldırılmasından yana değildir. Eğer bu madde kaldırılırsa bununla idare olunan beş bin mektebin kapanacağını söylemiş. Bu maddenin yerine başka bir madde konulmadıkça bunun kaldırılmasının mümkün olmadığını söylemiş.⁶²

Bazı mebuslar Vehbi Bey'i yolsuzlukla suçlarlar. Maarif Vekili bu kanunun Kavanin-i Maliye Encümenine havale edilmesini teklif etmiş.

⁵⁸ Z.C., c.23, s. 140-141.

⁵⁹ Z.C., c. 23, s. 141-142.

⁶⁰ Z.C., c. 23, s. 146.

⁶¹ Z.C., c. 23, s. 149.

⁶² Z.C., c. 23, s. 156.

Meclis reisi de bu tasarının, vergiyle ilgili olduğu için mutlaka Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenlerinden geçmesi gerektiğini belirtir ve oylamaya sunar. 23 Eylül 1922'de tasarı Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine havale edilir.⁶³ Müzakeresine 7 Nisan 1923'te başlanmıştır.

İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf, kanun tasarısını okumuştur.⁶⁴

1.Beşyüz haneden aşağı kasaba ve köylerde mevcut iptidai mektepleri maaş ve masarifinin yüzde otuzbeşi, beşyüz haneden bir haneye kadar olan kasaba ve şehirlerde yüzde ellisi, daha büyük şehirlerde yüzde altmışbeşi mezkûr köy ve kasaba veya şehir halkı tarafından temin edilir.

2.Yeniden açılacak iptidai mekteplerinin inşaat ve maaş masrafları da birinci maddedeki ahkâma tâbidir.

3.Büyük servet ve ticarethane sahiplerinden fevkalâde olarak yüz liraya kadar Maarif vergisi alınabilir.

4.Resmi ve özel kuruluşlarda çalışan memur, müstahdem ve emeklilerin maaş ve ödeneklerinden veya kesilmiş ücretlerinden yüzde biri Maarif Vergisi olarak alınacaktır.

5.Bu yüzdeler her ay mahallî idarei hususiyelerine teslim edilir.

6.Beşyüz haneden aşağı kasaba ve köylerde tevziat cetveli, muallimin de bulunduğu ihtiyar heyeti tarafından tanzim edilerek kaza maarif encümenine verilecektir. Beşyüz haneye kadar olan yerlerde tevziat cetvelini ihtiyar heyeti ve maarif encümeni, büyük şehirlerde ise tedrisatı iptidaiye meclisleri yapacaktır.

7.Belirlenen miktarlara itiraz etmek isteyenler onbeş gün içinde mahallî meclis idarelerine müracaat edebilirler.

8.İşbu kanuna muhalif olan Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatinin onbeşinci maddesi mülga'dır.

⁶³ Z.C., c.23, s. 160.

⁶⁴ Z.C., c.28, s.393-394.

9.Masarifi mecburenin tahsili veya affı idarei hususiyelerin selâhiyeti dahilindedir.

10.İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

11.İşbu kanun ahkâmını icraya Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekâletleri memurdur.

Muvazene-i Maliye Encümeni hazırladığı mazbatada bu maddelere bazı maddeler eklemiştir. Bunlar şunlardır;

1.Darü'lmuallimin ve darülmuallimatlarla bilûmum mekatibi taliye maaşat ve masarifi Maarif Vekâleti bütçesinden tesviye olunur.

2.Bütün Darü'lmuallimin ve darülmuallimatlarla idadi mekteplerine ait binalar, bütün vesaiti tedrisiye ve levazımı leyliyesiyle birlikte muvakkaten Maarif Vekâletine devredilmiştir.

3.İptidai muallimlerinin maaşatı bu kanunun neşir tarihinden itibaren altı yüz kuruştan başlar ve her iki senede yüz kuruş zammedilmek suretiyle hizmet sürelerinin yirmidokuzuncu senesi maaş miktarı iki bin kuruşa baliğ olur. Muallimlerin almakta oldukları maaşlar cezaları olmadıkça hiçbir sebep ve bahane ile kesilemez.

4.Vazifelerinde fevkalâde başarıları görülen iptidai muallimlerine en büyük mülkiye memurunun yazısı ve Maarif Vekâletinin tasdiki ile münasip bir zam yapılır.

5.Idarei Hususiye bütçelerinin maarife ait kısmının tetkiki Maarif Vekâletine aittir.

6.Idarei Vilâyat Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin işbu kanuna aykırı olan mevaddı mülğadır.⁶⁵

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey, bu kanun layihasının birbirine karışmış bir takım esaslardan ibaret olduğunu söylemiş. Muallimlerin terfihi, idadilerin durumu vs. bu kanunun içine sıkıştırılarak işin içinden çıkılamayacak duruma gelmiştir. Hilmi Bey maddeler hakkındaki düşüncelerini belirterek bu kanuna karşı olduğunu söylemiştir.

Maddelerin müzakeresine geçilmiş ve bazı mebuslar görüşlerini belirtmişler. Maarif Vekili İsmail Safa Bey şunları söylemiştir. "Eğer bu

⁶⁵ Z.C., c.28, s. 395.

kanun bütün esaslarıyla kabul edilecek olursa memleketimizde yeniden mektep açmak imkânı hazırlanacaktır. Muallimlerimize daha fazla maaş verebilmek ve terfih etmek imkânı hazırlanacaktır. Maaş verilemediği için maarif meslekinden uzaklaşmış, kaçmış olanları tekrar mesleğe ithal etmek imkânı da olacaktır. Yani memleket bu kanunla sekiz on sene sonra tedrisatı iptidaiye masarifiyle istediği kadar mektep açmak kudretini elde etmiş olacaktır.⁶⁶

Uzun tartışmalardan sonra 1.ve 2.madde aynen kabul edilmiştir.⁶⁷ Maddeler teker teker okunarak oylamaya sunulmuştur. Bazılarında değişiklik yapılmıştır. 5.maddede, "Her şahıs ancak bir cihetten Tekâlifi mecbure verir" cümlesindeki Tekâlif-i Mecbure yerine Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi tabiri yazılır.⁶⁸

8.maddenin, "İşbu vergiyi tahsil için idarei hususiyeler tarafından ayrıca tahsildar istihdam olunabilir." Tahsili Emval Kanunu mucibince şeklinde tadili kabul edilmiştir.⁶⁹

9.madde, "1337 ve 1338 senelerinde tahakkuk ettirilen işbu vergiden henüz tahsil edilmeyen kısımlar işbu kanunla tayin edilen mekadire bilirci tahsil olunur" şeklinde kabul edilmiştir.⁷⁰

10.madde, "Darülmuallimin ve darümuallimatlarla bilûmum mekâtibi tâliye maaşat ve masarifi 1339 senesi Eylülü iptidasından itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden tesviye olunur" şeklinde kabul edilmiştir.⁷¹

11., 12.ve 13. maddeler aynen kabul edilir. 14.maddede başarılı olan muallimlere uygun bir zam verilmesi hükmü uzun tartışmalara sebep olmuş ve kaldırılmıştır.⁷² Yerine 15.madde konularak kabul edilmiştir. 16.,17. ve 18. maddeler de aynen kabul edilmiştir.

⁶⁶ Z.C., c.28, s.402.

⁶⁷ Z.C., c.28, s.407-408.

⁶⁸ Z.C., c.28, s.413.

⁶⁹ Z.C., c.28, s.414.

⁷⁰ Z.C., c.28, s.415.

⁷¹ Z.C., c.28, s.416.

⁷² Z.C., c.28, s.421-423.

İdare-i Vilâyat Kanuniyle Tedrisat-ı İptidaiye Kararnâmesinin tadiline dair Kanun, Genel Kurul'da oylamaya sunulmuş. 8 Nisan 1923'de yapılan oylama 164 kişi iştirak etmiş, 153 reyle kanun kabul edilmiştir.⁷³

2.5.Darülmualiminlerin Lağvine ve Sultanilerin İdadiye Kalbine Dair Teklif-i Kanunî

Darülmualimlerin durumu mecliste uzun süre tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda ilk olarak Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, 5 Haziran 1920'de Ankara Darülmualiminin başka bir tarafa nakledilmesinin sebebini Maarif Vekâletine sorar. Ankara Darülmualiminin kapatılarak başka bir tarafa niçin nakledildiği ve mektep kapatmanın bir facia olduğunu söyler.⁷⁴

Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey bu سوالin cevabını 14 Temmuz 1920'de verir. Meseleyi şöyle arz eder. "Ankara'da Darülmualimini lağvetmişler. Bu lağv (kaldırma), biz daha Ankara'ya gelmeden yapılmış ve maarif idaresi tarafından yapılmamış. Vilayet meclisi tarafından meclisi idare-i vilâyat kararıyla yapılmış. Bu meseleyi tetkik ettim. Önceden Ankara maarif müdüriyetine Eylül'de bu mektebin eskisi gibi açılmasını tebliğ ettim. Bu durum Vilâyet Genel Meclisinde kabul edilmiş ve deniliyor ki: "Öteden beri masrafları hayli yüksek olan Darülmualimin, mektebin kendisinden talep edilen faydayı temin edecek şekli düşünülerek, talebe mevcudu yirmiye yakın olduğu haled müstahdemin ve heyeti talimiyesi otuzu tecavüz ettiği anlaşılan mekteb-i mezkûru senei tedrisiye ibtidasından itibaren gündüzlüye çevirmek ve İdarei Vilâyat Kanununda gösterildiği gibi biri Çorum'da diğeri Kırşehir'de olmak üzere birer gündüzlü darül muallimin tesis ederek az masrafla birçok muallim yetiştirmeyi kabul ettik ve bu suretle tanzim olunan bütçeyi tasdik etmek için heyeti

⁷³ Z.C., c.28, s.515, Düstur, c.IV.III.Tertip, s. 121-123, T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, D.1, c-1, s. 379-380, 326 nolu kanun 17 maddedir.

⁷⁴ Z.C., c.2, s.27.

umumiyyeye tevdi eyledik. İşte bu karar üzerindedir ki Darü'lmuallimin lağvedilmiş."

Maarif Vekili bu mektep kapama işinin yalnız Ankara'da değil, birçok yerde yapıldığını ve bunun hastalık haline geldiğini söyler. Bazı yerlerde Darü'lmuallimin, bazı yerlerde idadi mektebi ve sultanilerin kapatıldığını ve bunu bazen valinin, bazen de ahali veya mutasarrıfın yaptırdığını söylemiş. Eğer mekteplere böyle darbeler vurulursa, milletin felâketlere uğrayacağını söyler. Ankara Darü'lmuallimininden beklenen faydanın, Kırşehir ve Çorum'da açılacak olan darülmualimlerden beklemenin imkânsız olduğunu belirtmiş. Bu ikiye ayrılma meselesinden dolayı muallimlerin de maaşlarının kesildiğini ve bu muallimlerin haklı olarak şikâyetle bulunduklarını söylemiş. Yine vilâyet kararına göre mektepte yirmi talebeye karşılık, otuz muallim varmış ve bunun masrafı çok olduğu için bu mektep kapatılmış. Rıza Nur Bey talebenin yirmi değil, otuz sekiz, hatta daha çok olduğunu iddia ederek şöyle devam etmiştir: "Talebinin azlığı mektebin kaldırılmasını gerekli kılmaz. Bu hastalıktır. Bir yerde, bir cisimde bir hastalık bulunursa o cismin kafası kesilmez, imha edilmez bilâkis tedavi edilir. Bu hastalığı tedavi etmek lazımdır. Niçin talebe az, niçin tedris olmuyor? Bunun düşünmek lazımdır. Bu işte ora maarif müdürüyle mektep müdürünün kabahati olabilir. Ayrıca önceden yatılı olan bir mektep sonradan gündüzlü yapılırsa buraya talebe hiç gelmez. Mektep mezunları ya hiç iş bulamıyorlar, ya da çok düşük bir maaşla tayin ediliyorlar. Böyle bir mektebe revaç olmaz."⁷⁵ Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, Tedrisatı İptiaye Kanununu incelediğini bunun için mekteplerin lağvedilmesi ile ilgili bir şey bulunmadığını söyleyerek devam etmiş: "Ancak bu kanunda her vilayet merkezinde bir Darü'lmuallimin olacaktır, deniliyor. Onun için ben deniz bu kararı hiç yokmuş tutuyorum. Eylül iptidasında Darü'lmuallimini açacağım ve bütçe müsait olsa, her yere elim yetişseydi her yerde açtıracaktım. Bu vesile ile Meclisi Aliden bir ricam var, kendilerine yeni zabıt kâtipleri yetiştirsinsinler, muallimleri serbest bıraksınlar. Oturduğunuz sıralar da mektep sıralarıdır, onları da rica edeceğim,

⁷⁵ Z.C., c.2, s.307-309.

mektebin açılmasına az vakit kalmıştır.⁷⁶ Rıza Nur Bey'in bu konuşması mecliste büyük destek görmüştür.

4 Eylül 1920'de Kütahya mebusu Besim Atalay Bey, darülmuallimlerin lağvına ve sultanilerin idadiye kalbine dair bir kanun teklifi meclise sunmuş ve Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.⁷⁷

Besim Atalay bey'in kanun teklifi şöyledir.

"Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Meşrutiyetten sonra Tûbâ Ağacı nazariyesine istinad ile yer yer birçok sultani ve dâru muallimin müesseseleri vücuda getirildi. Talim, bina ve ders levazımı ihzar edilmeden evvel açılan bu mekteplerin hemeri hiçbir faide temin etmediğini bir maarifçi sıfatıyla iddia edebilirim.

İptidai tahsil ve maarifi tamir etmeden önce bu gibi gayri tabii esassız teşkilâtın yaşamayacağı pek bedihi idi. Bu hakikat birçok yerlerdeki sultanilerin ve dâru mualliminlerin lağvı veya nehâriye kalbi gibi hadiselerle teeyyüd etti. Millete yüzbinlerce liralar mal olan bu muallimsiz ve çürük müesseselerin birgün evvel makul ve tabii bir şekle ifrağları vücut derecesindedir. Arz edeceğim şekle göre bir taraftan gerek milletin-zaten boş bulunan-hazinesi istifade edecek ve gerek muallimsizlik ve binasızlık dertlerine bir çare bulunmuş olacak. Hele terbiye ve talimin yeknesaklığı herşeyden ziyade gözönüne alınmaya muhtaçtır.

Teklif ettiğim şu şekil bu ciheti dahi temin edecektir. Buna binaen aşağıdaki maddelerin müstacelen müzakere ve kabulünü istirham eylerim efendim.

1. Sultanîleri teşkilâtlı idadî haline ifrağ olunacaktır.
2. Darü'lmualliminlerdeki talebe idadilere naklonulacak ve Darü'lmualliminler lağv olunacaktır.
3. Darü'lmualliminden idadilere nakledilecek, arzu eden idadi talebesi de ücretini vermek şartıyla leyli olabilecektir.
4. Muallim olacak talebe bir sene ayrıca meslek dersleri göreceklidir.
5. Bu kanunun icrasına Maarif Vekâleti memurdur.⁷⁸

⁷⁶ Z.C., c. 2, s.310.

⁷⁷ Z.C., c.3, s. 504.

⁷⁸ Z.C., c.4, s.359-360.

Teklifi şayan-ı kabul olarak gören, Maarif Encümeni'ne de havalesinin lüzumlu olacağını bildiren Layiha Encümeni mazbatası 26 Eylül 1336 (1920) tarihinde mecliste görüşülerek kabul edilmiştir.

Maarif Encümeni'nde görüşülen kanun teklifinin maddeleri encümente şu şekilde düzenlenmiştir.

Madde 1. Sultaniler teşkilatlı idadi haline ifrağ olunacaktır.

Madde 2. Anadolu'nun münasip mahallerinde iki mükemmel sultani ve Darü'lmuallimin tesis edilecektir.

Madde 3. İşbu kanun icrasına Maarif Vekâleti memurdur.⁷⁹

Kanun teklifinin müzakeresi 19 Ekim 1920 günü yapıldı. İlk olarak söz alan Besim Atalay, maarifi Hacer-i Muallak'a benzeterek Meclis-i Umumiler ile Maarif Vekâleti arasında boşlukta kaldığını bildirip, arada bırakılmayıp ya Meclis-i Umumilere veya Maarif Vekâletine verilmesini istedi. Muallim eksikliği sebebiyle ; bir Darü'lmualliminden itile kakıla mezun olan bir kimsenin Sultani müdürü yapıldığına, bir Darü'lmuallimin müdürünün birden bire Maarif Müdürü tayin edildiğine, yetersiz kişilerin muallimliğe getirildiğine işaret eden Besim Atalay okullarda bina, âlât ve edevat yetersizliğinden bahisle sözlerini şöyle sürdürdü: "Beyefendiler, öyle idadiler, öyle sultaniler biliyorum ki Memâlik-i Osmaniye'yi gösterir bir haritası yok...Elde harita olmaksızın coğrafyayı nasıl okuyabilirsiniz? Elde âlât ve edevat-ı kimyeviyé olmadan hikmet ve kimya tecrübelerini nasıl yaparsınız? Bunları kuru kuruya ezberletecek isek hiç faidesi olmaz...Yatak, muallim yok, diğer bir şey para da yok. Sonra mektep açalım neye yarar? Aylardan beri maaş alamayan muallimlerin sızıntılarını tabî işitiyorsunuz, görüyorsunuz. Böyle darü'lmuallimindir, sultanidir, idadidir demektense bunları birleştirelim. Darü'lmualliminleri idadiye kalp ve oraya ayrıca leyli bir sınıf açılarak o sınıfta bir sene meslek ve terbiye dersleri göstersek, bu aşamadan sonra muallim alabilirler"⁸⁰

⁷⁹Z.C., c.5, s.105.

⁸⁰Z.C., c.5, s.105-107

Daha sonra söz alan Maarif Vekili Rıza Nur Bey mektepler açısından bina sıkıntısının elde olmayan sebeplerden yaşandığını belirterek en iyi numune olarak kabul edilen Galatasaray Sultanisi'nin yıllık masrafının 40-50 bin liraya ulaştığını, kendilerinin ise sultanilere altışar bin lira ayırabildiklerini açıkladı. Besim Atalay'ın teklifini yerinde bulduğunu belirten Maarif Vekili sözlerine şöyle devam etti: "Benim itikadıma kalırsa zannım şu ki, sultani mektebi böyle 28 tanesi birden açılırsa bizim gibi fakir ve irfanca da mateessüf geri bir millet hiçbirisini idare edemez. Hiçbir faide de hasıl olmaz. Şimdi bir tarafta idadiler, bir tarafta sultaniler var. Sultanileri idare edemiyoruz. Bu halde idadileri de idare-i Hususiye idare edemiyor. O da perişan bir halde. İdadilerin sayısı artmıştır. Ne sultaniler de tam muallim var, ne de idadilerde. Şimdi bu sultanileri idadi haline kalbedecek olursak, her sancak merkezinde bir idadi bulunacak olursa, o zaman heyet-i talimiye kadrosunu dolduracağız, dersler muntazaman verilebilecek ve masraf daha az olacaktır. İdadilerin ilk tedrisat kısmını da kaldırıyorum, mekatib-i iptidaiyeye bırakıyorum. Buradan geçecek talebe idadiye gidecektir. İdadide okuduktan sonra Darülfünunlar'a isteyen talebe gidebilecektir. Darülmualliminleri de idadilere veriyorum. İdadi talebesi olmakla beraber bir de muallim sınıfı olacaktır. Yalnız dersler aynıdır. Ayrıca sonradan mesleki dersler göreceklidir. Şimdi üç mektebin muallimi buraya toplanacak ve üç mektebin masrafı bir mektepde olacak ve o vakit zannederim ki, hem paramız yetişecek, hem muallimimiz yetişecek, hem bina hem de talebe yetişecek. Rica ederim bu madde kabul edilsin. Sultaniler hemen idadi haline kalbedilsin. İdadiler, leyli, nehari, ücretli, ücretsiz olsun. Fakat sancak merkezinde bulunan kimseler, mektebin bulunduğu şehirde olmadığı için çocuklarını göndermiyorlar. Ücretli leyli kısmı da olursa ayrıca onlarda gönderir."⁸¹

Maarif Encümeni adına konuşan Kütahya mebusu Cevdet Bey, teklifin maddî açıdan ve zaman açısından tasarruf imkânı sağlaması nedeniyle kabul edildiğine değinerek gençleri uzun boylu ayrıntıya sevketmeyip, az bir müddet zarfında esasât-ı ilmiye ile donatıp, ameli

⁸¹ Z.C., c.5, s.108-110.

hayata sevk etmek gerektiğini söyledi ve sözlerine şöyle devam etti: "Yalnız encümen bir noktada gerek Besim Atalay Bey'le ve gerekse Nâzır Beyefendi ile karşıt görüştedir. Diyorlar ki Darü'lmualliminleri lağvedelim. Yeni açılacak idadilerde muallim yetiştirelim... Efendiler, bu ilmen kabil-i tatbik değildir. Muallimlik ince, nazik, mühim bir meslektir. Okutmak, tedris etmek meselesi gayet mühimdir. Coğrafya ve tarih göstermek, hesap göstermek meselesi ikinci vazifedir... Bunun için hususî meslek mektepleri lâzımdır. Onun için encümenin bu nokta-i nazarını takib ederek lağvedilecek mekteplerin yerlerine Anadolu'nun münasip mahallerinde iki mükemmel Darü'lmuallimin ve sultanî açalım."⁸²

Maarif Vekili ise bu görüşe karşı çıkarak, Darü'lmuallimin ve idadilerin ders programlarının aynı olduğunu, umumî tedrisatın bitiminden sonra bir yıl meslek dersi görecektir olan muallim adayının idadinin yanındaki bir iptidai mektepte tatbikatta bulunabileceğini söyledi.

Daha sonra bu konudaki görüşmelerin bir sonraki toplantıya bırakılması uygun görülmüş ve 21 Ekim 1920 günü teklif tekrar ele alınmıştır. Söz alan Karesi mebusu Vehbi Bey kanun teklifinin teşkilatı ilgilendirdiğini, bu hususta Program Encümeninden çıkmış olan bir layihanın mevcut olduğunu belirterek onunla birlikte müzakere edilmesinin uygun olacağına değinmiştir. Maarif Vekili Rıza Nur Bey de hazırlanmakta olan kanunu beklemenin uygun olacağını bildirmiş ve müzakerenin tehirini istemiştir. Teklif sahibi olan Besim Atalay da tehire muvafakat edince müzakerenin tehiri kararlaştırılmıştır.⁸³

21 Şubat 1921'de Konya mebusu Ömer Vehbi Efendi'nin darülmualimlerin kaldırılıp medreselerle birleştirilmesine dair kanun teklifi, Layiha Encümeninde şayan-ı müzakere olunmuş ve hazırlanan mazbata Maarif ve Şeriye Encümenlerine gönderilmiştir.⁸⁴

Kaldırılan sultanilerin tekrar eski haline getirilmesi için maarif Vekaleti meclise tezkere sunmuş. 27 Ekim 1337 (1921) günü sunulan bu tezkere

⁸² Z.C., c.5, s.111-112.

⁸³ Z.C., c.5, s.134.

⁸⁴ Z.C., c.8, s.327 .

Muvazene-i Maliye Encümenine gönderilmiştir. Çünkü sultaniler bu encümenin kararıyla kaldırılmıştır.⁸⁵

Kastamonu mebusu Sabri Bey'in 3 Kasım 1921 tarihli, Ankara'da kaldırılan Darü'lmuallimin ve Darümuallimat hakkındaki sual takririne Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey 5 Aralık 1921'de cevap vermiştir.

Hamdullah Suphi Bey mekteplerin ilga edilmesinden ve talebelerin çektiği sefaletten duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Darü'lmuallimin ve darümuallimatın Meclis-i Umumi tarafından kapatıldığını ve bunun sebebinin de, Meclis-i Umumi'nin maliye tahsildarlarının; İdare-i hususiye gelirlerini başka yerlerde harcamasından kaynaklandığını belirtmiş. Bu parayı hususi tahsildar vasıtasıyla almak gerektiğini belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "... Darümuallimin ve darümuallimatın idaresi için senevi masraf 19 bin liradır. Halbuki İdare-i Hususiye'nin maarife karşılık olan parası 34500 liradır. Demek ki iki mektebi idare etmek için İdare-i Hususiye'nin maarife has olan varidatının yarısı tahsil olursa iki mektep muhafaza edilecektir... Ayrıca efendim, bütün İdare-i Hususiye'ye aid olmak üzere Muvazene-i Umumiye'ye geçmiş ve Muvezene-i Umumiyenin zimmetinde kalmış 76 bin lira vardır. Eğer bu parayı vermese bile, şimden sonra İdare-i Hususiye namına vâkı olacak tahsilat mavuzuun aleyhine sarf edilirse, yani bizim tahsildarlarımız tarafından tahsil edilir ve bize verilirse taahhüd ediyoruz, bu mektepler derhal açılacaktır."⁸⁶

7 Ocak 1922'de İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, Ankara darümuallimatının üç aydan beri neden açılmadığına dair Maarif Vekâletine bir sual yöneltmiştir.⁸⁷

Maarif Vekili Mehmed Vehbi Bey 9 Şubat 1922'de bu şuale cevabını şöyle vermiştir: "... Sakarya Harbinde görülen lüzum üzerine hastane ittihaz edilmek üzere mekâtib-i mahalliye ciheti askeriyece işgal olunmuştu. Bu lüzum ve ahvali fevkâlede zail olduğu halde ciheti askeriye bu işgalleri

⁸⁵ Z.C., c.13, s.279.

⁸⁶ Z.C., c.14, s.68-69.

⁸⁷ Z.C., c.16, s.5.

hâlâ refetmediğinden darü'lmuallimatın açılması imkân haricinde kalmıştır, efendim."⁸⁸

Hamdi Namık Bey, Rumlar'ın, Ermeniler'in mekteplerinin olduğunu, Türkler'in mekteplerinin olmadığını ve hükümetin, darülmullimat için bir bina bulunmamasından duyduğu hayreti dile getirmiştir. Meclisin darülmuallimat binasının tahliyesine kudreti olduğunu ispat etmesinin gerektiğini söylemiştir.

Ankara Vilâyeti Meclis-i Umumisi'nce Ankara Darü'lmualliminin lağvedilmesine karar verilmişti. Fakat Maarif Vekâleti bu kararı reddetmişti. Üç ay kapalı tutulan darülmuallimlerin muallimlerine geçen bu süre içindeki maaşlarının verileceği tebliğ edilmişti. Fakat Vilayet Encümeninin verdiği karardan dolayı, talep edilen miktarın ödenmesine imkân olmadığı anlaşılmıştır. İstida Encümeni hazırladığı mazbata ile, birikmiş maaşların ödenmesinin Vilâyet Encümeninin verdiği kararın tetkik ve tadil ile mümkün olduğunu belirterek bu durumu Heyet-i Umumiyenin tasvibine sunmuştur.⁸⁹

İstida Encümeni Reisi Mustafa Durak Bey (Erzurum) 12 Eylül 1922 günü sundukları mazbataya dair verdiği izahatta şunları söylemiştir: "1337 (1921) senesinde Encümen-i Vilayet Darü'lmualliminin kapanmasına bir karar vermiş. Heyet-i Talimiye Maarif Vekaletine müracaat etmiş. Maarif Vekaleti de kendilerine mektebin eskisi gibi devam ettirilmesi için emir vermiş ve maaşlarının da verileceğini söylemiştir. Mektep bu suretle devam etmiştir. Fakat geçen üç ay zarfında muallimler maaşlarını alamamışlar. Bu durum Tetkik Encümenine, Maarif Vekâletine ve Vilâyet Encümenine gittiği halde bir şey yapılmamıştır."⁹⁰

Durak Bey, mecliste darülmuallimine ihtiyaç olduğunu ve çocukların bu maariften istifadeleri için muallimlerin parasının verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Bu mazbata mecliste tartışılmış ve Dahiliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.

⁸⁸ Z.C., c.16., s.261.

⁸⁹ Z.C., c.23, s.370.

⁹⁰ Z.C., c.23, s.371.

Maarif Vekâleti, İstanbul vilâyetinde 339 (1923) senesine aid icraat programını içeren bir tamim göndermiştir. Bu tamimde, İstanbul'daki Darulmuallimini Darülfunundan istifade ettirmek üzere bir düzenleme kabul ettiklerini ve mektebin otuzdokuz bütçesine dahil edilmesine karar verdiklerini yazmışlardır. Darülfunundaki eğitimin üstünlüğünden ve buradaki bazı tesislerden uygun bir şekilde Darü'lmualliminlerin de faydalanmasını istemişlerdir.⁹¹

Maarif Vekâletinde çeşitli yerlerde öğretmen okullarının açılması fikri 1923 yılı başından itibaren yoğunlaşmıştır. Maarif Vekili İsmail Safa Bey, 3 Ocak 1923'te verdiği demeçte, ülkedeki 35'e yakın öğretmen okulunun yılda sadece 100-200 öğretmen yetiştiren faydasız ve verimsiz kurumlar olduğunu, bu nedenle onların yerine yılda 700-800 öğretmen yetiştirebilecek 15 öğretmen okulu açmaya karar verildiğini açıklamıştı.⁹²

Temmuz ayında, köy ve kasabalarda çok fazla öğretmene ihtiyaç olduğundan ilk Tedrisat Müdüriyeti muhtelif mahallerde acilen 10 darulmuallimin açılmasına karar verildiğini açıklamıştır.⁹³

2.6.Talebe ve Muallimlerin Askerlikten Tecilleri Hakkındaki Teklif-i Kanunî

Antalya mebusu Rasih Efendi, talebe ve muallimlerin askerlikten tecilleri hakkındaki teklif-i kanunisini 28 Eylül 1920'de meclise sunmuştur.⁹⁴

Aynı konuyla ilgili Oltu Mebusu Yasin Bey de bir teklif-i kanuni meclise sunmuş. 6 Ekim 1920'deki bu teklif de diğeri gibi Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir.⁹⁵

⁹¹ Vakıf, "Maarif İşleri", 19 Mart 1923.

⁹² Cemil Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara 1996, s.45.

⁹³ Vakıf, 23 Temmuz 1923. Gazete 50 bin öğretmeni yetiştirip bu açığı kapatmanın bir asır süreceğini yazmıştır.

⁹⁴ Z.C., c.4, s.384.

⁹⁵ Z.C., c.4, s.548.

Darü'lmuallimin talebesiyle bilfiil hizmet eden muallimlerin askerlikten istisnalarına dair kanun teklifi hakkındaki layiha Encümeni mazbatası 21 Ekim 1920'de Müdafaai Milliye'ye gönderilmiştir.⁹⁶

Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası 25 Kasım 1920 günü mecliste okunmuştur. Mazbata şöyledir:

"Darü'lmuallimin talebesiyle bilfiil muallimlikte bulunanların hizmeti fiiliye-yi askeriyelerinin lüzumu təciline dair Encümenimize muhavvel teklif-i kanuni mütalâa edildi. Layiha Encümeninin mütalâaları vechile emri ehemmi-maarifin tamim ve tedrisatın intizamını temin zımında mezkûr teklif-i kanuni şayanı kabul görülmüş, şu kadar ki başka bir memuriyette bulunup ta herhangi bir mektepte muallimlik deruhte edenler müstesna olmak yani tecil hususunun bilfiil ve münhasıran resmî ve hususî mekâtipte muallimlikte bulunanlara ait ve bu seferberliğe mahsus olmak üzere birinci maddenin bervechi ati tashihi ve ikinci maddenin aynen kabul ve ifası muvafık görülmüş olmakla Heyet-i Umumiyyeye takdim kılındı.

Madde 1.Darü'lmuallimin talebesinden müsellâh ve gayrî müsellâh sınıflara ayrılanlarla başka memuriyette istihdam edilmeyerek bilfiil ve münhasıran resmî ve gayr-i resmî mekâtipte müdür, muallim bulunanların hizmeti fiiliye-i askeriyeleri bu seferberliğe mahsus olmak üzere tecil edilmiştir.

Madde 2.Birinci maddede mezkûr talebe, müdür ve muallimlerin elyevm silâh altında bulunanlar kanunun neşri tarihinden itibaren hemen terhis olunacaklardır.

Madde 3.İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 4.İşbu kanunun icrayı ahkâmına Maarif ve Müdafaai Milliye Vekilleri memurdur.⁹⁷

Muhittin Baha Bey (Bursa), muallimlerin miktarının zaten az olduğunu, bunların hemen bugünden itibaren tecillerine karar verilmesini ve kanunun acilen kabulünü teklif etmiştir. Bu teklif kabul edilmiş ve maddelerin müzakeresine geçilmiştir.

⁹⁶ Z.C., c.5, s.124.

⁹⁷ Z.C., c.6, s.27, 13 numaralı matbua zaptın sonunda mevcuttur.

Dr. Suat Bey (Kastamonu) ve Hamdi Namık Bey (İzmit) bu durumda yalnız Darü'lmuallimin talebesinin değil aynı ayarda bulunan mekâtip talebesi ve muallimleriyle medaris talebesinin de faydalanmasını teklif etmişlerdir. Musa Kazım Efendi (Konya) de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.

Yusuf Ziya Bey (Mersin), Ziraat mektebi ile Ziraat Ameliyat Mektebinin de bu istisnaya dahil edilmesini istemiştir.

Mekatib-i Sultaniye ve sair talebe, müderrisler, mescit hademelerinin de seferberlikten istisnasını isteyen mebusların takrirleri okunmuştur.⁹⁸

Erzincan mebusu Osman Fevzi Efendi'nin, müderrisin ile talebe-i ulûmun da müstesna olduğu hakkındaki takriri kabul edilmiştir.⁹⁹

Bu şart da birinci maddeye eklenerek okunmuştur. Fakat kanun teklifinin Müdafaa-i Milliye Encümenine tekrar gönderilmesi istenmiş ve 23 Aralık 1920'de Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁰

Müdafaa-i Milliye Encümeni hazırladığı ikinci mazbatayı 30 Ocak 1921 günü okumuştur. Mazbata şöyledir:

"Heyet-i Umumiyece nazarı dikkate alınarak encümenimize tevdi buyrulan takrirler mütalâa ve keyfiyet tetkik edildi. Birinci ve ikinci maddeler aşağıda olduğu gibi tadil kılınmakla Heyet-i Umumiye'ye arz olunur efendim.

Madde 1.Esnan dahilinde bulunan medaris-i ilmiye müderris ve talebesiyle tekâyâ ve zevaya şeyhleri ve bilûmum mekâtib-i taliye ve âliye ve darü'lmuallimin talebesi ile resmî ve Maarif Vekâletinden musaddak gayrî resmi mekâtipte müdür ve muallim bulunanların hizmet-i fiiliye askeriyeleri bu seferberliğe mahsus olmak üzere şimdilik tecil edilmiştir.

Madde 2.Birinci maddede muharrer bulunanlardan elyevm silâh altında olanlar kanunun neşr-i tarihinden itibaren hemen terhis olunacaklardır.¹⁰¹

⁹⁸ Z.C., c.6, s.30-31.

⁹⁹ Z.C., c.6, s.32.

¹⁰⁰ Z.C., c.6, s.511-512.

¹⁰¹ Z.C., c.7, s.443-444.

Müdafaa-i Milliye Encümeni üçüncü mazbatasında ziraat ve orman mektepleri, Darü'lhilâfetulaliyye talebelerinin de istisna edilmesini teklif etmiştir.

Birinci madde okunarak müzakeresine başlanmıştır.

Madde 1. Bilûmum mekâtib-i aliye ve tâliye ve tâli derecede ziraat ve orman mektepleriyle resmi Darü'lmuallimin ve Darü'lhilâfetulaliyye talebeleri, eimme medarisi müdaviminin hizmeti fiiliyesi ikmalî tahsillerine kadar tecil olunur. İkmalî tahsilden sonra hizmeti maksuresini ifa etmeyenlerin tayin olunacakları muallimliklerle haizi istisna memuriyetleri nazar-ı itibara alınmaz. Medaris-i ilmiye müdavimleri ihtiyat sınıfına nakletmezden bir sene evvel hizmeti maksureyi badelifa tahsillerine devam etmek üzere tecil olunurlar.¹⁰²

Hüsrev Bey (Trabzon) birinci izahatını yapmıştır. Köylerde din hocaları olmadığı için cahil sarıklıların irtica öncülüğü yaptıklarını, medreselerde tam tahsil zamanı talebelerin askere sevk edildiklerini ve bundan dolayı medreselerin sarsıldığını, talebe geldiği zaman da tahsilini devam ettiremediğini söylemiştir. Muallimlerin gitmesiyle mekteplerin talim ve terbiyeden mahrum kalacağını söylemiştir.

Vehbi Bey (Karesi) bu kanuna bir çok kişinin dahil edilmesine taraftar olmadığını söyler, çünkü bu durumda yükün -askerliğin- sadece köylülere kalacağını belirterek şöyle devam eder. "...İrfanın müteessir olmaması Darü'lmuallimin, Darü'lhilâfeülaliyye ve mekâtib-i iptidaiye muallimlerinin tecil edilmesiyle hasıl olur. Benim kanaatim bu merkezde. Birinci maddeyi reddediyorum."¹⁰³

Kanuna dahil edilen sınıflar konusunda tartışmalar çıkmıştır. Bazı mebuslar bu kanunun istisna olduğunu düşünür. Trabzon mebusu Hüsrev Bey bunun istisna değil tecil kanunu olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir. "Bizim nazarımızda medrese, mektep, muallim, hocalar, asker, kâtip, zabıt, hepsi birdir ve bunlar milletin çeşitli vazifelerine tahsis olunmuş

¹⁰² Z.C., c.7, s.445.

¹⁰³ Z.C., c.7, s.447-448.

insanlardır. Diğer mektepler gibi medreselere de küçük yaşta girilemediği için ve Şer'iye Vekâletinin bizi bu hususta ikazı üzerine en az altı senelik tahsil yapmaları nokta-i nazarından ve üç aylık tatili de gözönüne getirerek bu altı aylık olan kısaltılmış hizmetlerini 6 sene nihayetine, yani ihtiyattan bir sene evvele aldık ve fazla müsaadekârlık zannederim eski hale rücudan ibarettir."¹⁰⁴

Memet Şükrü Bey (Karahisarı Sahip), daha önceden mesleklerinden dolayı askerlikleri tecil edilenlerin, sonradan hiç askerlik yapmadıklarını ve mukaddes bir vazife olan askerliğin kan vergisi olduğunu ve bu kan vergisinin hiçbir suretle telâfi edilemeyeceğini söylemiştir.¹⁰⁵

Kanun teklifi ile ilgili olarak bazı mebuslar tarafından tadilnameler sunulmuştur, fakat hiçbirisi kabul edilmemiştir. Birinci madde aynen oylamaya sunulmuş ve 30 Ocak 1921 günü kabul edilmiştir.¹⁰⁶

2.madde 3 Şubat 1921'de okunmuştur. Fakat Şer'iye Vekâleti bu madde ile ilgili bir teklif sunmuştur. Bursa mebusu Muhittin Bey'le rüfeka da ikinci maddedeki, otuz beş yaşından aşağı yaşta bulunup talimgâha gitmemiş olan muallimlerin askerliği hakkındaki fıkranın kaldırılması ile bilumum muallimlerin tecili esasının kabul edilmesini teklif etmiş ve takrir nazâr-ı mütalâaya alınmıştır.¹⁰⁷

Muhittin Baha Bey'in kabul edilen takriri mucibince 2. madde tanzim edilmek üzere encümene verilmiştir. Üçüncü maddeye geçilmiştir.

Madde 3.Serum darülistihzarlarının beheri için beşer fen memuriyle Daülkelp, Bakteriyolojihane, Kimyahane ve Telkihanelerin beheri için dörder mustahsır, herhangi tevellüd erbabından olursa olsun, hem tevellütleri silâh altına alınmadıkça hizmeti askeriyelerini işbu müessesatta yaparlar.¹⁰⁸

Aydın mebusu Tahsin Bey, bu maddede neden belediye ve sıhhiye etibbası hakkında hiçbirşeyden bahs olunmadığına dikkat çekmiştir. Harb-i umumi senelerinde belediye tabiplerinin harbe götürüldüğünü ve meydana

¹⁰⁴ Z.C., c.7, s.452.

¹⁰⁵ Z.C., c.7, s.453.

¹⁰⁶ Z.C., c.7, s.458.

¹⁰⁷ Z.C., c.8, s.72.

¹⁰⁸ Z.C., c.8, s.73.

gelen sürekli hastalıklardan tabip olmadığı için binlerce kişinin vefat ettiğini söylemiş ve maddenin sonuna "Bir kazada bulunan sıhhiye veya belediye etibbasından başka tabib olmadığı halde belediye etibbası orduya davet olunamaz." Fıkrasının ilavesini teklif etmiştir. Bu teklif dikkate alınmamış. 3. madde önceki haliyle tekrar okunarak kabul edilmiştir.¹⁰⁹

4. madde de aynen okunarak kabul edilmiştir.¹¹⁰

Madde 5. Tekkesi mevcut olupta eyyamı mahsusasında mukabele ile meşgul ve meclis-i meşayihden musaddak müraselesi bulunan meşayihin hizmeti askeriyeleri tecil olunur.¹¹¹

Madde 6. Elyevm silâh altında bulunupta işbu kanunda musarrah müsaadattan istifade edebilecek olanlar mesleki memuriyetlerine avdet etmek şartıyla terhis olunurlar.

Bu madde de aynen kabul edilmiştir.¹¹²

Madde 7. Son mürettebata sevkedilmek ancak bir kolordu veya müstakil fırka Ahz-i asker mıntikasında Büyük Millet Meclisi'nce ilân edilecek umumî seferberliğe aittir.

7. madde hakkında da herhangi bir tadihnâme olmadığı için aynen kabul edilmiştir.¹¹³

Encümene gönderilen 2. madde 21 Şubat 1921 günü mecliste okunmuştur:

Madde 2. Bilûmum mekâtib-i resmiye ile Maarif Vekâletince musaddak mekatib-i hususiyenin müdür ve müallimleriyle tedrisat-ı iptidaiye müfettişleri ve eimme medreseleri ve darülhilâfetulaliyye müdür, müfettiş ve müderrisleri ve medâris-i ilmiye müderrisleri memuriyetlerinin devamı müddetince bu seferberlikte son mürettebata dâhil edilmek üzere tecil olunurlar.¹¹⁴

Madde olduğu gibi kabul edilmiştir.

Aynı gün 5. madde de okunmuştur:

¹⁰⁹ Z.C., c.8, s.74.

¹¹⁰ Z.C., c.8, s.74-75.

¹¹¹ Z.C., c.8, s.75.

¹¹² Z.C., c.8, s.76.

¹¹³ Z.C., c.8, s.76.

¹¹⁴ Z.C., c.8, s.340.

Madde 5. Tekkesi mevcut olupta eyyamı mahsusasında mukabele ile meşgul ve Şer'iye Vekâletince musaddak müraselesi bulunan meşayihin hizmet-i askeriyeleri tecil olunur.

Madde aynen kabul edilmiştir.

Madde 8. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 9. İşbu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur.

8. ve 9. maddeler de kabul edilmiştir.

21 Şubat 1921 tarihinde kanunun Heyet-i Umumiyesi de kabul edilmiştir.¹¹⁵

5 Aralık 1921 günü Çanık mebusu Nafiz Bey bu kanunun tatbik edilip edilmediğini Maarif vekili Vehbi Bey'e sormuştur. Vehbi Bey bazı yerlerde muallimlerin silâh altına çağrıldıklarını söylemiş ve şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Evvelce Harb-i Umumi'de ihtiyat zabıtlığında bulunmuş olan muallimler, bendenizin vekâlete gelmekliğimden evvel silâh altına alınmışlardır. Harb-i Umumi'de herhangi bir suretle tecil veya müstesna suretiyle kalmış olan muallimler elimizde kalmış oluyor. Eğer bu tarzdaki muallimler de ihtiyat zâbitleri talimgâhına sevk edilecek olursa demek ki marif Vekâleti yoktur. Çünkü bütün memlekette muallimler ya kısaltılmış hizmete tâbi veyahut nefer olarak gidecek. Halbuki zaten Harb-i Umumi'de darü'lmuallimin ve mekâtib-i sultaniyenin yüksek talebelerinin ihtiyat zâbiti olarak alınıp ekseriyetin şehid olması dolayısıyla memleketteki irfan boşluğu göze çarpmaya başlamıştır. Bu yüzden birçok mektep kapanmıştır. Eğer bugünde bu insanlar celbedilecek olursa memleket bunların hizmetinden mahrum kalacaktır. Bunun için bendeniz Başkumandan Paşa Hazretlerinden rica ettim. Bunların sevkedilmemelerini emir buyurdular. Vilâyetlere tamim ettik. Sevklerini tehir ve tecil ettirdim (Teşekkür ederiz, sesleri).¹¹⁶

¹¹⁵ Z.C., c.8, s.340-341, 100 numaralı bu kanun 7 Mart 1921 tarihinde 5 numaralı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Düstur, c.1, T.3, s.152-153, Kavanin Mecmuası, D.1, c.1, s.106.

¹¹⁶ Z.C., c.15, s.32.

30 Ağustos 1922'de Gaziantep mebusu Şahin Efendiyle arkadaşları, Kilis muallimlerinin tahtı silâha davet ve sevklerine dair Maarif Vekâletine bir sual sormuşlardır.

Maarif Vekili Vehbi Bey, bu konuda Müdafaa-i Milliye Vekâletine 3 Ocak 1922 tarihinde bütün askere alma dairelerine bir tamim gönderdiğini açıklamış. Tamimin içeriği şöyledir: "Kısaltılmış hizmet erbabından bulunmak hasebiyle celbleri emrolunan mektup muallimleri en yakın hastaneler, heyet-i sıhhiyelerince muayene edilerek derhal mekteplerine iade olunacaklardır. Bunlardan silâhlendirilmemiş olanlar şimdilik mutlak surette terk ve tecil edilecekler, silahlandırma hizmetine ayrılmış olunanların da verilecek emre kadar sevkleri tehir edilecek."¹¹⁷

Bu teşebbüs neticesinde muallimlerin 1922 Temmuz sonuna kadar tecillerine müsaade edilmiştir. Vehbi Bey bu konuda daha sonra Müdafaa-i Milliye Vekâletiyle, Heyet-i Vekileye müracaatlarının semeresiz kaldığını ve bu konuda Heyet-i Muhteremeden bir karar beklediklerini belirtmiştir.¹¹⁸

2.7. Mecburî Muallimlik ve Tababet Hakkında Teklif

Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey'le refikinin, mecburi muallimlik ve tababet hakkındaki teklif-i kanunisi 2 Eylül 1920'de Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir.¹¹⁹

4 Ekim 1920 tarihinde Hamdullah Suphi Bey'in 19 Ağustos 1920 tarihli kanun teklifi okunmuştur:

"Şu büyük hengâmede halkımıza tahmil ettiğimiz fevkâlede fedakârlıklara mukabil onları düşünmek ve yaralarını mümkün olduğu kadar sarmak üzere sunuf-u münevveremizin doktorluk ve muallimlik hizmetleriyle tanzifini ve Heyet-i İcraiye'nin arzu ettiği kaza ve nahiye merkezlerine doktor ve muallim olarak tayin edilecek zevatın mecburen sevk ve izamlarını bu hususta kat'iyen arzu ve ihtiyare bakılmayarak

¹¹⁷ Z.C., c.22, s.440.

¹¹⁸ Z.C., c.22, s.441.

¹¹⁹ Z.C., c.3, s.469.

nevama askeri bir mükellefiyet tatbikini mutazammın mevaddı âtiye-i kanuniyeyi teklif eyleriz.

Mecburi Muallimlik ve Tababet kanunu

Madde 1.Elli yaşına kadar bilûmum etibba ve muhtelif derecelerde tedris kabiliyetini haiz münevver zevat memleketin muhtaç olduğu herhangi bir köşede tedavi ve tedris icrasıyla mükelleftirler.

Madde 2.Heyet-i İcraiye işbu mükellefiyeti haiz kimseleri dilediği mahallere izam ve en aşâğı iki sene müddet maaşla istihdam eder.

Madde 3.Bu kaptaki emri isga etmeyenler hakkında askerî tarzda ahkâm-ı cezriye tatbik olunur.

Madde 4.İşbu kanunun sureti tatbikini müşir talimnâmeyi Heyet-i Vekile kaleme alır.

Madde 5.İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer'idir.

Madde 6.İşbu kanunun icrasına Heyet-i Vekile memurdur.¹²⁰

Layihâ Encümeni mazbatası şöyledir:

"Elli yaşına kadar bilûmum, etibba ve tedris kabiliyetini haiz zevat-ı münevverenin memleketin muhtaç olduğu herhangi bir köşesinde müdavat ve tedrisat icrası lüzumuna dair Antalya mebusu Hamdullah Suphi ve rûfekası beyler tarafından verilip Heyet-i Umumiyyeden encümenimize havale buyrulan teklif-i kanunî mütalâa ve tetkik olundu. Teklif-i mezkûr evlâd-ı vatanın tenviri ve sıhhati umumiyyenin temini mahfuziyeti noktasından muvafık ve ekseriyetle şayan-ı kabul görülmekle Makam-ı Celili Riyâseti takdimi teşekkür kılındı."¹²¹

İsmail Suphi Bey (Burdur), böyle bir teklifi niçin hazırladıklarını açıklamıştır. Halkın iki hastalığı olduğunu, bunlardan birinin cehil, diğerinin bedenî hastalıklar olduğunu söylemiş. Memlekette aydın olarak adlandırılan tababet tahsil etmiş olanlar ve muhtelif derecede tedris kabiliyetini haiz olan kişilerin, memleketin muhtelif köşelerinde öğretim icra

¹²⁰ Z.C., c.4, s.517.

¹²¹ Z.C., c.4, s.517.

etmelerini ve halkın bedenî hastalıklarını tedavi etmelerini ve bunu da askerî bir mecburiyet olarak görüp, iki sene müddet koyduklarını belirtmiştir.

Mecliste teklif, şayan-ı müzakere olarak kabul edilmiş, Sıhhiye ve Maarif Encümenlerine verilmiştir. Sıhhiye Encümeninin mecburi muallimlik hakkındaki mazbatasını 9 Aralık 1920 günü Heyet-i Vekileye havale edilmiştir.¹²²

Mecburi muallimlik ve tababet hakkındaki kanun teklifi I. Dönem meclisde kanunlaşmamıştır.

2.8.Çeşitli İl ve İlçelerde Mektep Açılması Hakkında

Bitlis mebusu Resul Bey'le arkadaşının Bitlis'te dört iptidai mektebi açılmasına dair takrirleri 4 Temmuz 1920 günü maarif Encümeni'ne gönderilmiştir.¹²³

14 Temmuz 1920 günü takrir hakkında Maarif Vekâletinin hazırladığı tezkere okunmuştur: "Bitlis Mebusu Fevzi ve Resul Sıtkı Beyler'in, Bitlis vilâyetinde hiçbir mektep olmadığı, hiç olmazsa Bitlis kasabasında dört iptidai açılması için gerekli tahsisatın itası hakkında verdikleri takrir makam-ı aciziye havale buyrulmuştur. Mekâtib-i iptidaiyenin tesis ve idaresi Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu mucibince ahaliye ait olup bu da hususî bütçe ile temin edileceğinden o yolda muamele edilmesinin Bitlis vilayetine yazılmış olduğunu arz ile takdimi ihtiramla eylerim efendim."¹²⁴

Kütahya mebusu Rüştü Bey, Yunanlılar'ın Bursa taraflarına yürüdüğünü ve böyle bir zamanda mektep açılması ile vakit geçirmemek gerektiğini söylemiş Mustafa Kemal Paşa bu olayın doğru olmadığını söylemiş. Meclis ikinci Reisi meselenin kapandığını belirtmiştir.

Bitlis mebusu Vehbi Bey'in, Bitlis'te bir idadi mektebi açılmasına dair takriri 25 Kasım 1920 günü Maarif Encümeni'ne havale edilmiştir.¹²⁵

¹²² Z.C., c.6, s.276.

¹²³ Z.C., c.2, s.172.

¹²⁴ Z.C., c.2, s.327-328.

¹²⁵ Z.C., c.6, s.33.

Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey'le rûfekasının, Bitlis ve Van vilâyetleri ve mülhakatında mektep açılmaması sebebinin beyânına dair Maarif Vekâletine yönelttikleri sual takririnde, Vilâyat-ı Şarkîye'de neden mektep açılması için tahsisat sarfedilmediğini sormuşlar.

9 Aralık 1920 günü sunulan bu takrir Maliye Vekili Ferit Bey'in bu duruma son derece ehemmiyetle bakacaklarını ve şimdilik bunun izahatıyla vakit geçirmeye gerek olmadığını söyleyince Yusuf Ziya bey takririni geri almıştır.¹²⁶

Erzincan mebusu Tevfik Bey'in Erzincan livasında rüşti ve iptidai mektepler açılması hakkındaki takririne 30 Ekim 1920'de Maarif Vekâleti'nin cevabı şöyledir: "15.IX.1336 tarihli ve 226, 648 numaralı tezkerenin cevabıdır... Kurtarılmış memleketler ve Erzincan da dahil olduğu halde, mektepler küşad edilmek üzere maaş ve masarif olarak bütçeye ithal olunan meblağ maliye Vekâleti Celilesince kabul edilmemiştir. Bu mühim iş hakkında vekâlet-i acizece başka türlü bir çare-i tesviye bulunamadığını arz ile takdimi ihtiramat eylerim efendim.

Umuru Maarif V.

Dr.Rıza Nur¹²⁷

Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey, Yozgat Sultanisinin 1337 (1921) tarihinden itibaren yatılı kısmının neden kaldırıldığını ve bunun tekrar açılmasını teklif etmiştir. 10 Şubat 1921 tarihindeki bu teklif Maarif Vekâletine verilmiştir.¹²⁸ Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey 10 Mart 1921 günü bu teklifin şimdilik kabul edilemeyeceğini cevabî tezkeresinde açıklamıştır.¹²⁹

Van vilâyetinde bir yatılı mektep açılmasına dair Van Mebusu Hasan Bey'in teklifi 12 Şubat 1921 tarihinde Maarif Vekâletine gönderilmiştir.¹³⁰

Bilecik'te bir yatılı sultanî açılmasına dair Ertuğrul mebusu Mustafa Kemal Bey'in takriri de 12 Şubat 1921 tarihinde Maarif Vekâletine

¹²⁶ Z.C., c.6, s.283.

¹²⁷ Z.C., c.5, s.231.

¹²⁸ Z.C., s.8, s.178.

¹²⁹ Z.C., c.9, s.50.

¹³⁰ Z.C., c.8, s.195-196.

gönderilmiştir.¹³¹ Bu teklif daha sonra 17 Şubat 1921 günü Layiha Encümenine havale edilmiştir.¹³² 24 Şubat 1921'de Layiha Encümeni tarafından maarif ve Muvazene-i maliye Encümenlerine havale edilmiştir.¹³³ Bu encümenler tarafından da reddedildiği 8 Nisan 1923 günü mecliste söylenmiştir.¹³⁴

1. Dönem TBMM'nde çeşitli il ve ilçelerde mektep açılışı için yapılan teklifler ya reddedilmiş veya 2. Dönem Meclisi'nde tekrar görüşülmüştür.

2.9. Maarif Vekâleti'ndeki Yolsuzluklar Hakkında

Canik Mebusu Nafiz Bey'le arkadaşlarının, Sabık Maarif Vekili (Hamdullah Suphi) zamanındaki yolsuzlukları tahkik için beş kişilik bir heyet seçilmesine dair takrirleri 22 Aralık 1921 günü mecliste okunmuştur.

Meclis-i Âli'nin artık bir emr-i vaki meclisi olmadığını ispat ve muhafazasına memur olduğu kanun hükümlerini yerine getirmek için Maarif Vekâletinde şimdiye kadar icra edilmiş suistimaller ve hilâf-ı kanun harekâtın tahkiki için beş zattan mürekkep bir heyetin seçilmesini istemişlerdir.¹³⁵

Ahmet Nafiz Bey ve arkadaşlarının bu takriri aynı gün kabul edilmiştir.

Muş mebusu Hacı Hamdi Bey'le rüfekaşı, Bitlis, Genç ve Muş livalarında mektep olmadığı halde ne için maarif müdürü tayin edildiğine dair Maarif Vekâletinden 26 Mart 1921 günü bir açıklama istemişlerdir.

Takrir şöyledir: "Bitlis, Genç, Muş livaları dahilinde bir tek iptidai mektebi bulunmadığı halde bu livalara Maarif Vekâletince maarif müdürleri tayin edildikten başka bir de idadisi bulunan Siird livasına da kezaik müdür ve hatta başkâtip gönderildiğini haber alıyoruz. Mahallerinde en muktedirleri var iken harcırahtan tasarruf vecibesi düşünülmiyerek gûya ki mahallerinde ufak bir kitabeti ifa etmiyecek derecede efendi

¹³¹ Z.C., c.8, s.196.

¹³² Z.C., c.8, s.269.

¹³³ Z.C., c.8, s.392.

¹³⁴ Z.C., c.28, s.436.

¹³⁵ Z.C., c.15, s.203.

bulunmuyormuş gibi buradan ketebe tayinine lüzum görülmesi cayı nazardır ve zannedilebilir ki, bu hareket İstanbul'dan akın akın gelen efendilerin kayırılması maksadına dayanıyor. Bundan dolayı Maarif Vekili Bey'in bu hususta izahat vermesini teklif ederim."¹³⁶

İstizah takriri aynı gün kabul edilmiş, fakat Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in bu takrire cevap vermesi uygun görülmemiştir. Bazı mebuslar memleketin geleceğinin söz konusu olduğu ve bütün gönüllerin cephede olduğu bir zamanda böyle bir meseleyle vakit geçirilmemesini istemişlerdir. Bu nedenle teklifin tehiri istenmiş ve mecliste kabul edilmiştir.¹³⁷

4 Nisan 1921'de gündeme alınmıştır. Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, Maarif Vekâletinden, mekteplerin açılması, muallimler gönderilmesi gibi hizmetler beklerken, sadece tüketmeye meyilli memurlar gönderildiğini söylemiştir. Mekteb açmak için para gerektiğini, istilâya uğramış yerlerin çöle döndüğünü, hususî varidatlarının mahvolduğunu ve bunun için bu yerlerde Mektep Dairesi Teşkilatı yapmaktansa mektep açmanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Birçok yerde maarif dairesi açıldığını, fakat bunların hiçbirinin şimdiye kadar bir mektep açmadığını ve bu yerlerde çalışanların Maarif Vekili tarafından gönderildiklerini söyleyerek şöyle devam etmiştir: "Efendiler, gelenlerin kadrosunu, defterini tutunuz. Tâyin edilenlerin miktarını tetkik ediniz, Emin olunuz ki gelenlerin yüzde otuzu Maarif Vekili Muhteremine müntesibiz diyorlar. Hamdullah Suphi Bey, hatiptir, fakat işadami değildir. Bendeniz yalnız uzaktan ahvalini, muamelatını tetkik ettim. Onda yaşıyan zihniyetle -sizi temin ederim ki- bu maarif yürümez. Bütün işaretini bir noktada hulâsa ettim; "benlik"."¹³⁸

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, kendisine yöneltilen suçlamalara şöyle cevap vermiştir. "Birinci madde: Bitlis'e maarif müdürü 29 Eylül'de tayin edilmiştir, yani bendeniz bu vazifeye gelmeden üç ay evvel... İhtihabımdan üç ay evvel yapılan şey, benim için güvensizlik içeren bir istizah takririnde olmamalı. Bitlis'e ait olan kayıt benim için mevcut değildir.

¹³⁶ Z.C., c.9, s.235.

¹³⁷ Z.C., c.9, s.244.

¹³⁸ Z.C., c.9, s.337-339.

İkincisi; Genç'e maarif müdürü tayin edildi, diyorlar, fakat bu memlekette bugün Genç Maarif Müdürü denilen bir adam yoktur, tayin edilmemiştir,

Üçüncüsü; Muş'a niçin Maarif Müdürü gönderildi? deniyor. Usulü İdare-i Vilâyet Kanunu mucibince müstakil livalarda bir Maarif Müdürü bulundurmak gerekiyor... Dahiliye Vekâletinden aldığım tezkereye göre Maarif Müdürü gönderdim. Mektebi olmadığı için gönderdim. Bir yere niçin mühendis gönderdiniz? Sualine karşı yol yapılışın, mühendisi sonra mı gönderelim? Yoksa mühendisi evvel gönderelim, yolları o mu yapsın? (Bravo sadaları, alkışlar) Bitlis'te iptidai yok diyorlar, Vekâletten müdürünün, muallimlerinin işmini alınız, mekteb-i iptidai değil, mekteb-i sultanî vardır.

İkinci kısma gelince, tâli memurlar gönderdiniz, diyorlar. Sadece Muş'a bir tâli memur gönderdim. Bu da Maarif Müdürü'nün bir teftişi esnasında onun vazifesini görecek başkâttir, başkâtibimiz aynı zamanda muhasebeci vazifesini görür...

...Ayrıca maarifin terakkisi için aynı mekteplerde ehliyeti haiz, kıdemi haiz efendileri mekteplerin müdüriyetine tayin ettim. Liste elimdedir. Emin olunuz ki 148 üzerinden 9 efendiyi istisna ediniz, bütün diğerlerini mahallinden doğrudan doğruya erbab-ı meslekten intihap ve tayin ettim."¹³⁹

Maarif Vekili yaptığı azillerin de gerekli olduğu ve görevi süresince 5 kişiyi azlettiğini onların da görevlerini ifa edemediklerini söylemiş.

Hacı Ahmet Hamdi Bey (Muş), Anadolu'nun içinde bulunduğu yokluktan, buna rağmen gereksiz yere yapılan tayinlerle bu kişilere verilen harcırahtan bahsetmiş ve şöyle devam etmiştir: "Efendiler, Anadolu'nun kısm-ı âzamının hali yaman olmuş, haneleri harabolmuş, ciğerleri yanmıştır, fakrû zaruret iliklerine işlemiştir... Maarif Vekili Muhteremi Hamdullah Suphi Bey biraderimiz böyle fedakâr bir millet-i necibenin verdiği vergilerle adam kayırmıştır."¹⁴⁰

¹³⁹ Z.C., c.9, s.139-141.

¹⁴⁰ Z.C., c.9, s.345.

Bu konuşmalar sonunda Hamdullah Suphî Bey'e itimad olunması için bazı takrirler verilmiştir. 4 Nisan 1921'de Trabzon mebusu Hasan Bey'in "Maarif Vekili hakkındaki istizaha esas olan mesele hakkında müzakere yeterlidir. Maarif Vekiline teyid-i itimad edilmesini teklif ederim." şeklindeki takriri kabul edilmiştir.¹⁴¹

Yusuf Ziya Bey, Maarif Vekili'ne yönelik suçlamalara devam etmiştir. Yusuf Ziya Bey 5 kasım 1921 tarihinde, Diyarbakir Maarif müdürü ile Sultânî edebiyat mualliminin tebdil edilmeleri sebeplerinin bildirilmesine dair Maarif Vekâletinden istizah takriri istemiştir. Yusuf Ziya Bey, Sultânî edebiyat muallimliğinden açığa çıkarılan Hamdi Efendi'nin daha sonra neden Van Sultânî Müdüriyetine tayin edildiğini, Diyarbakir Sultânî Müdürü'nün azil sebebiyle, yerine Malatya Maarif Müdüriyetinin lağviyle açıkta kalmış ve sonra asker olması lazım gelen Malatya Maarif Müdürü'nün tayinindeki lüzumun sebebinin sormuştur. İstizah takriri mecliste kabul edilmiş ve ruznâmeyle alınmıştır.¹⁴²

10 Aralık 1921'de müzakaresine başlanmıştır. Yusuf Ziya Bey, Maarif Vekilinin var dediği halde, Bitlis'te ne iptidai ne de sultani mektebi olmadığını, İstanbul'dan tayin edilenlerin harcırah alıp geri döndüklerini, azledilenlerin sayısının yüzü bulduğunu, meslekten yetişenlerin haksız ve sebepsiz kovulduklarını söylemiştir. Maarif Müdüriyetine tayin edilen kişinin nakliye ihtiyaç zabiti olduklarını, azledilenlerin yerine tayin edilenlerin asker kaçakları olduğunu ve asker kaçaklarının en ağır cezalara çarptırılacağını kanunla tesbit edildiğini, maarif vekilinin ise ceza görmesi gereken kişileri koruduğunu söylemiş ve yine şöyle iddialarda bulunmuştur: "... Ankara Sultanişinin tarih muallimi olan Hikmet veya Mithad Bey isminde birisi tatilde İstanbul'a gitmek ve validesini getirmek için harcırah ister. Fakat hesap edilen harcırah zaruri masraflara yetmez. Yumurtaya kulp aranır. Bu zata bir iş bulmak lâzım gelir ve ona İstanbul'dan kitap getirtmek vazifesi verilir ve buna göre yine harcırah

¹⁴¹ Z.C., c.9, s.346.

¹⁴² Z.C., c.14, s.67.

hesap edilir ve fazladan 250 lira verilir. Fakat parayı alan muallim geri dönmez. Kendisi olmadığı halde terfi ettirilir. Ankara Sultanisi'ne müdür olur. Bu tayinden sonra yine harcırah gönderilir (O! Yaşasın sesleri). Vekil-i muhtereme sorarım; acaba bu kadar para neden verildi? Kitaplar nerede? Neden bu insan için bu kadar fedakârlık yapılıyor?¹⁴³

Yusuf Ziya Bey, Temmuz 1921'de yapılan Muallimler Kongresinin de gereksiz olduğunu ve boşuna masraf edildiğini söylemiştir.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Bitlis'e gitmediğini ve buradaki okulların varlığını belgelere dayandırdığını, azledilen Diyarbakir Maarif Müdürünün ve Edebiyat mualliminin meslekten olmadıklarını, Diyarbakir valisinin sabık müdürden şikâyeti üzerine azledildiklerini, fakat bunların mağdur edilmediklerini aynı gün, aynı maaşla istihdam edildiklerini açıklamıştır.

Asker kaçağı oldukları iddia edilenlerin kendisiyle bir ilgisi bulunmadığını, bunları tayin ettikten 4 ay sonra askerlik meselesinin çıktığını söylemiştir. Sonra eğer muallimler askere gönderilirse okulların kapanacağını belirtmiştir. Ancak bazı kimselerin askerlik hizmetindense muallimliğe girmeleri için teşebbüste bulunduğunu itiraf etmiştir.

Antalya, Konya ve Kütahya'da kitap yazan muallim ve talebelerin kitaplarını sadece kendisinin değil, Muvazene-i Maliye Encümeninin de tasdik ettiğini ve bu kitaplarda Romalılar, Selçuklular, Osmanlılar ve Bizans devirlerinin anlatıldığını açıklamış ve şöyle devam etmiştir: "Bu kitabı İtalyanlar istemişler tetkik etmek için... Anadolu yabancı bir memleket kadar bizim için yabancı bir yerdir. Ne âsar-ı atîkasını tetkik ettik, ne kitabelerini ne şarkılarını. Bunları Ermeniler tetkik etmiş ve Avrupa'da kitap halinde tabettirmişlerdir... Eğer hocalar içinde birisi hususi olarak kendi yaşadığı memleketi, memleketine ait olan tarihini ve âsar-ı atîkayı tetkik etmiş bir zata mükafat verdimse bundan dolayı takdir mi yoksa tenkit mi edilmelidir? (Bravo sadaları).¹⁴⁴

¹⁴³ Z.C., c.14, s.163-165.

¹⁴⁴ Z.C., c.14, s.168-169.

Hamdullah Suphi Bey, kendisine yönelik bütün suçlamalara karşı kendini savunmuştur. Ankara'dan İstanbul'a annesini getirmek için giden Mithat Bey'in aynı zamanda Harb-i Umumi zamanında Almanya'dan İstanbul'a gönderilen eğitim araçlarının getirilmesi için görevlendirildiğini söyler. Bunların getirilmesinin ileriki zamanlara bırakılırsa çok pahalıya mal olacağını belirtmiş ve Mithat Bey'in bu eğitim araçlarını paketlettirdiğini bunları İnebolu'ya göndermek için nakliye parası istediğini, gönderilen 200 liranın da nakliye parası olduğunu ve bu kağıdın da cebinde bulunduğunu açıklamış. Mithat Bey'in Sultanî Müdürü yapılmasını da şöyle açıklamıştır: "Ankara'daki Sultanî Kayseri'ye nakledildikten sonra oraya bir müdür tayin etmek gerekti. Mithat Bey bütün vasıf ve şartlara uygundu. Tarih muallimidir. Mekâtib-i Âliyeden olan mülkiye-i şahaneden mezundur. Bütün milletimin gençleri için temenni ettiğim en nezih ve en afif bir ruha mâlik bir gençtir."¹⁴⁵

Muallimler Kongresine de değinmiş, her maarif vekilinin yapması gereken bir iş olduğunu ve Yunan işgalinden üç ay evvel bu davetin yapıldığını söylemiş. Abartıldığı gibi bu kongrenin 10 bin liraya değil 3-4 bin liraya mal olduğunu ve bu hesabın da mecliste olduğunu açıklamış.

12 Kasım 1921 günü yapılan içtimaada yine Yusuf Ziya Bey'le Hamdullah Suphi Bey arasında aynı konular tartışılmış. Yusuf Ziya Bey ısrarla söylenenlere inanmak istemediğini, Hamdullah Suphi Bey'in bazı gerçeklerin üstünü örttüğünü söylemiş.¹⁴⁶

Karesi mebusu Hasan Basri Bey, Maarif Vekili'nin yaptığı usulsüz hareketlerle halkın mekteplere karşı olan nefretini arttırdığını ve Maarif Vekâletinin eski İstanbul Maarif Nezareti zihniyetinden başka bir şey yapmadığını belirtmiş.¹⁴⁷

Maarif Vekili, iptidai muallimlerinin azil ve nasplarına yönelik suçlamalara şöyle cevap vermiştir: "...Bundaki hakkımız kanun iktizasındandır. İstilâya uğramış topraklarımızdan muhaceret etmiş zavallı bir iptidai muallim ve muallimesi bize müracaat ederse, onu bir yere, bir

¹⁴⁵ Z.C., c.14, s.169-170.

¹⁴⁶ Z.C., c.14, s.181-185.

¹⁴⁷ Z.C., c.14, s.192.

muallimliğe tavsiye etmek bizim en tabii vazifemizdir. Ayrıca 1337 (1921) bütçesinde 5 bin lira kadar bir ikramiye mevcuttur. Bu ikramiye, maarif hizmetinde emeği sebkemiş ve ehliyeti tahakkuk etmiş zevata tevzi edilmiştir. Tahkik edilebilir. Bazı yerlerin yanlış olması da mümkündür. Tahkikatlarını kâğıt üzerine çıkarıp, müspet bir netice ile gelsinler, on seneden daha az hizmeti sebkemiş tek adamı ikramiye vermemiştir.¹⁴⁸

Mekteplerin boş kalmasına sebep olarak da Sultaniden çıkmış talebelerin aç kalmasını, maişetini temin edememesini göstermiştir. "Eğer bu mektepler muhtelif tabakalı halkın ihtiyacatını doğrudan doğruya is'af ve tatmin için ıslah edilirse o zaman belki rağbeti celbedecektir," demiştir.

Maarif Vekili hakkındaki müzakere kâfi görülmüş ve güven oylaması yapılmıştır. Sonuç Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in lehine olmasına rağmen Hamdullah Suphi Bey aynı gün (12 Kasım 1921) istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁴⁹

Canik Mebusu Nafiz Bey'le arkadaşları Maarif Vekâletindeki yolsuz muamelâtı tetkik etmek için heyet kurulmasını 22 Aralık 1921 günü istemişlerdir. 2 Ocak 1922 günü Maarif Vekâletindeki yolsuz muamelâtı tetkik etmek üzere Ertuğrul mebusu Hamdi Bey seçilmiştir.¹⁵⁰

2.10. Belediyelerin Mekteb-i İptidai Açmaları Hakkında

Siverek mebusu Lütfi Bey, belediyelerin mekteb-i iptidai açmaları hakkında 29 Eylül 1921 günü Belediye Kanuna dair 17 maddelik kanun teklifi sunmuştur. Layiha Encümenine gönderilmiştir.¹⁵¹ 23 Ekim 1920 günü Layiha Encümeni mazbatasını okunmuş ve mezkur teklif Maarif Encümenine gönderilmiştir.¹⁵²

Her belediye dairesinin üç sınıflı birer mektep açma mecburiyetine dair Siverek mebusu Mustafa Lütfi Bey'in teklifi, Maarif Encümeni

¹⁴⁸ Z.C., c.14, s. 196.

¹⁴⁹ Z.C., c.14, s.202.

¹⁵⁰ Z.C., c.15, s.295.

¹⁵¹ Z.C., c.4, s.415.

¹⁵² Z.C., c.5, s. 145.

tarafından 15 Kasım 1920 günü Program Encümenine havale edilmiştir.¹⁵³
I.Dönem Meclis'te bir daha görüşülmemiştir.

2.11.Ankara'da Bir Hukuk ve Kastamonu'da Bir Tıbbiye Mektebi Açılması Hakkında

Kastamonu mebusu Abdulkadir Kemali Bey'in Ankara'da bir Hukuk ve Kastamonu'da bir Tıbbiye mektebi açılmasına dair kanun teklifinin uygun olduğu hakkındaki Layiha Encümeni mazbatası 13 Nisan 1921 günü Sıhhiye ve Maarif Encümenlerine havale edilmiştir.¹⁵⁴

Maarif Encümeni bu kanun teklifini reddetmiştir. 19 Ocak 1922 günü mecliste okunan Maarif Encümeni mazbatası şöyledir: "... Mekâtib-i iptidaiyeye bile bina ve levazım-ı dersiyeye ve muallim bulunamadığı sırada Ankara'da âli bir mektebin tesisi imkânsızlığı tezekkür edilerek işbu kanunun reddine müttefikan karar verildi.

Maarif Encümeni Reisi

Besim Aталay¹⁵⁵

Adliye Vekili Refik Şevket Bey, 1338 senesi bütçesine bir hukuk mektebi için tahsisat koyduklarını fakat malî zaruretlerden dolayı bu teklifin geri alındığını söylemiş. Eğer ileride maliye müsait olursa bu arzularını gerçekleştireceklerini bunun için bu meselenin tehirini teklif etmiştir.

Teklif tekrar müzakere edilmek üzere tehir edilmiştir. I.Dönem mecliste tekrar görüşülmemiştir.

2.12.Erzurum'da Bir Lisaniyat Mektebi Hakkında

Erzurum mebusu Nusret Efendi'nin Erzurum'da bir Lisaniyat mektebi açılmasına dair kanun teklifi 22 Haziran 1922 günü Layiha Encümenine gönderilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵³ Z.C., c.5, s.375.

¹⁵⁴ Z.C., c.9, s.465.

¹⁵⁵ Z.C., c.16, s.86-87.

¹⁵⁶ Z.C., c.20, s.575

Layiha Encümeninde teklif şayan-ı müzakere olmuş ve 2 Temmuz 1922 günü Maarif Encümenine havale edilmiştir.¹⁵⁷ Teklif-i kanuni daha sonradan kabul edilmemiştir.

2.13.Rakamlarımızın Sağdan Yazılması Hakkında

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, rakamlarımızın da yazılarımız gibi sağdan yazılması hakkında bir karar verilip verilmediğine dair Maarif Vekâletinden suali 2 Eylül 1920 günü mecliste mevzubahs edilmiş. Maarif Vekâletine havale edilmiş, fakat bazı mebusların karşı çıkması üzerine Tunalı Hilmi Bey takririni geri almıştır.¹⁵⁸

2.14.Maarif Bütçesi

Maarif Vekâleti Bütçesi

"Maarif bütçesinin bir kısım idare-i merkeziye 234'ncü faslın birinci maddesine encümen kararı vechile vekil tahsisatı olarak altı aylık yüzer liradan altıyüz lira kabul edildi. 2nci maddesinde memurini vekâlet kadrosunda lüzumsuz görülen 7 katiplik kabul edilmeyerek bunların dört aylık maaşları tasarruf edildi ve ilk tedrisat müdüriyeti maaşı 3 bin kuruşa tenzil olundu. Bu suretle fasıl ve madde yekûnunda (320) lira tasarruf edildi ve madde yekûnu 4 bin lira olarak kabul ve mümeyyizler ünvanı başkâtipliğe tahvil olundu. 3ncü maddeye mevzu âsar-ı ilmiye tetkikat encümenleri maaşı henüz böyle bir encümen teşkil edilmediği ve şimdilik de zarureti katiye bulunmadığı cihetle tayyedildi. Fasl yekûnu 4600 lira olarak kabul edilmiş ve 200 lira tasarruf edildi. 336ncı fasla konulan 2500 lira masarifi müteferrikadan 500 lira tasarruf olunarak 2000 lirası kabul edildi. 227nci maarif idareleri maaşatı encümence ittihaz edilen karar vechile ahiren teşkil edilen maarif idareleri maaşatı bir aylığı 614 liradan,

¹⁵⁷ Z.C., c.21, s.200

¹⁵⁸ Z.C., c.3, s.467

altı aylığı olan 3684 lira eski maarif idarelerinin senelik masrafı olan 14024 lira zammedilerek 17708 lira kabul ve 1292 lira tasarruf edildi. 3ncü kısım tedrisat-ı âliye ve tâliye 239'ncu faslın 15nci maddesi maatteessür sıfırdan ibarettir. Yalnız 16ncı maddesinde mevzu olan vilâyat-ı sultaniye ve idadiyesi maddesine mevzu 100 000 lira, elyevm Büyük Millet Meclisi tahtı idaresinde bulunan menatıkta mevcut ve küşade bulunan 4 leyli ve 16 nehari ve bir idadi mektebi maaşatı bilhesap 66932 lira olarak kabul ve 33068 lirası tasarruf edildi. 240ncı faslın mevaddı maalesef sıfırlardan ibaret olup yalnız 10ncu maddesine mevzu vilâyet mekâtib-i sultaniye ve idadiyesine konulan yüzbin lira, talebenin yevmi 30 kuruş mekulât (yiyecekler) ve 2 kuruş mahrukat (yakacaklar) ve ecza-yi tıbbiyeden ve 3bin kuruş senevi melbusat ve çamaşır, ayakkabıdan ibaret olmak üzere 4 leyli mektepte 100 kişiden 400 talebenin mukarreratı mâvuza vechile bir senelik masrafı olmak üzere 60 bin lira kabul ve 40 bin lirası tenzil edildi. 252nci fasla mevzu memurin ve müstahdemin masarifatı bu suretle bittahmin 300 000 lira olarak kabul edildi. Tasarrufatın yekûnu 164861. lira bittenzil 527282 lira yekûnu umumi olarak kabul olundu."

6 Teşrinisani 1336

Karesi Mebusu

Mehmet Vehbi¹⁵⁹

10 Şubat 1921 günü Maarif Vekâleti bütçesinin müzakeresine başlanmıştır. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Muvazene-i Maliye Encümeninin verdiği kararlar dolayısıyla fevkalâde müşkül bir vaziyette olduklarını ve hemen müzakereye geçilmesini istemiştir.

Aydın mebusu Tahsin Bey, maarife lâayık olduğu ehemmiyeti vermediklerini, öteden beri devletin tanzim ettiği bütçeleri tetkik ettiklerinde en fakir, en metruk bütçenin Maarif bütçesi olduğunu gördüklerini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: "Encümenin tetkik etmekte olduğu 1336 (1920) senesi bütçesinde, mesela sırf Dahiliyeye (2751092), Emniyet-i Umumiye (1553108), Jandarmaya (4857472)ki seyyar jandarmalar buna dahil

¹⁵⁹Z.C., c.7, s.sayı 14, zaptın sonunda mevcuttur

değildir. (9161672) lira sırf bir emniyet-i dahiliye için, çünkü bunun polisinde, jandarmasında gaye, hep halkın emniyeti mal ve can ve ırz keyfiyetinden ibarettir. Halkın mazhar olduğu bu nimet için 9 milyon verdiğimiz halde 15 milyon nüfusun evlâdını terbiye, talim etmeyi, nur-u maarife tezyin etmeyi taahhüt eden bir müesseseye 500 bin liradan ibaret bir tahsisat veriyoruz ki bunun onda biridir... Harb-i Umûmi senelerinde millet ve vatanın müdafaası için birçok münevver adam canını feda etti. Bugün Maarif Vekâleti pek fakir olan bütçe ile vatanın istikbalini temin edecek gençler yetiştirmek vazifesini deruhte ediyor. Bunun için 600 bin kûsür liradan ibaret olan Maarif bütçesinden tasarruf ediyoruz... Biz maarife bilmediğimiz halde pek gadir ediyoruz. Maarifin 1336 senesinde sarfettiği birtakım paralar vardır. Bunun kabulünü teklif ederim."¹⁶⁰

Hacı Atıf Efendi (Ankara), mekteplerde gençlere her türlü umumi dersler yanında ananat-ı islâmiye de öğretilmesi gerektiğini, bu şekilde olursa harcanan paraların göze gelmeyeceğini belirtmiş.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, maarifin baştan başa devrildiğini, manen ve maddeten yıkıldığını vurgulamış ve işgalden dolayı mekteplerin boşaltılarak, hastane, hükümet konağı, kışla olduğunu, bu durumu Müdafaai Milliye Vekâletine bildirdikten sonra mekteplerin tahliye edilmeye başlandığını söylemiştir. Muhasebe-i hususiyelerden dolayı mekteplerin sefalet içinde olduğunu belirtmiştir. Muhasebe-i hususiye varidatlarının tahsildarlar tarafından toplanmadığını, ihmal edildiğini ayrıca halkın bu vergiyi verebilmesi için de bazı kolaylıkların sağlanması ve bu verginin diğer anasıra da yayılmasını teklif ederek, sözlerine şöyle devam etmiştir: "Maarif Vekâleti anasır-ı gayrimüslimeye ait mektepleri kontrol etme yetkisine haizdir. Mekteplerimiz millidir ve bütün anasıra açıktır, gelsinler tahsil görsünler ve bu suretle bizim sübyan mekteplerimiz mesabesinde olan mekteplerini açmış olmaları dolayısıyla, bize vergi vermekten katiyen muaf tutulamazlar, vergiyi verirler, isterlerse mekteplerimize gelirler, istemezlerle gelmezler. Dinlerinin muhafazasını isterlerse haftanın bir

¹⁶⁰ Z.C., c.8, s.166

gününde hristiyan çocuklarını bir yere toplarız, rahipler gelirler, din dersini verirler."¹⁶¹

Hamdullah Suphi Bey, yabancı okulların zararlarına da değinerek, İzmir'de Yunanlılar'ın maarif vergisini kendilerine aldıklarını ve okulları kapattıklarını söylemiştir.¹⁶² Yunanlıların maarif vergisine el koyması okulların ihtiyaçlarının karşılanamamasına sebep olmuştur.

Hamdullah Suphi Bey'in konuşmasından sonra müzakere yeterli görülmüş ve fasıllarla geçilmiştir. 234'ncü faslın yekûnu 4600 lira olarak belirlenmiş. Bu faslın başında Muvazene-i Maliye Encümeni 600 lira teklif etmiş.¹⁶³

Hamdullah Suphi Bey, söz olarak şunları söylemiştir: "Evvela Heyet-i Vekile tarafından (5180) lira teklif edilmiş, Maliye Vekâleti (4320) liraya indirmiş, 4 bin lira da Muvazene-i Maliye Encümeni'nin teklif ettiği miktardır. Biz bu 4 bini kabul ediyoruz. Yalnız kadrodan çıkarılmış 7 kâtibimiz vardır. Bu kâtiplere ihtiyacımız olduğundan yerlerinde bırakılmaları gerekir. İstanbul'da Maarif Nezareti'nin ikiyüze yakın memur ve müstahdemine mukabil biz burada 24 memur ve 3 hademe kullanıyoruz. Bu tasarruf üzerinden 7 kâtip de çıkarılacak olursa vekâletin işleri tamamiyle durur ve vekâleti işletmek mümkün olmaz. Sonra ders programı ve kitap heyeti diye 650 lira konmuştur. Bu heyet daha önce seçilmediği için açıktı fakat şimdi bir aza çalışıyor, yalnız maaş alamıyor. İki aydan beri çalışan ve maaşı da 80 lira olan bu zatın maaşını tasdik buyurun.

Sonra "müstahdemini müteferrika" var ve bunlar için 131 lira konmuştur. Bunun aynen kalmasını teklif ediyorum.¹⁶⁴

Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi Ferit Bey, müstahdemin, memurinden sayılarak tahsisatının çıkarıldığını; halbuki hademe faslının

¹⁶¹Z.C., c.8, s.167-169

¹⁶²Z.C., c.8 s.170

¹⁶³Z.C., c.8, s.171

¹⁶⁴Z.C., c.8, s.172

ayrı bir madde-i mahsusa olduğunu ve belirlenen miktarın istikrarlı olmadığını belirtmiş. Fasla 211 lira ilavesiyle 4811 lira olarak kabulünü teklif etmiş.

Vekâlet maaşına gelince, Heyet-i Vekilenin, çoğu zamanlar geceleri de toplandıklarını ve evlerine yayan gitmeleri imkânı olmadığını, ancak arabalarının olduğunu ve araba masraflarının bütçeden verildiğini, bundan sonra ise arabaların hükümetin malı olarak kalmasını; fakat masraflarını kendi ühdelerinde bulunmak üzere Heyet-i Vekileye ayrıca 100'er lira tahsisat verilmesini Encümen kabul etmiş ve bütçeye koymuştur (muafak sesleri).¹⁶⁵

234'ncü faslın müzakeresi kâfi görülmüş, faslın 3'ncü maddesine (80), 4'ncü maddesine (131) lira -ki toplam (211) liradır- eklenerek evvela zam reye sunulmuş ve kabul edilmiş, sonra (211) liranın bu faslın 3-4'ncü maddelerine ilavesi ve yekûnunun (4811) liradan ibaret olduğu kabul edilmiştir.¹⁶⁶

235'inci fasıl aynen kabul edilmiştir.¹⁶⁷

236'nci fasla Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Muvazene-i Maliye Encümeninin 2 bin lira teklifine karşılık 2500 lira olmasını teklif etmiş, bunun bile kâfi gelmeyeceğini belirtmiştir.

236'nci faslın yekûnu 2500 lira olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁸

237 ve 238'inci fasıllar aynen kabul edilmiştir.¹⁶⁹

239'uncu fasılda vilâyetlerin mekatib-i sultaniye ve idadiyesi maaşlarına hükümetçe 100 000 lira teklif edilmiş, Muvazene Encümeni ise 66932 lira kabul etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır: "Vekâlet 150 bin lirayı 100 bine indirmiştir. Muvazene Encümeni ise 66932 liraya indirmiştir. Biz 100 bin liraya razıyız. Mevcut leyli sultanilerimiz beş tane'dir, dört leyli sultani kabul edilmiştir. Burada bir hata vakidir. Aynı zamanda münhal olan derslerin maaşatı da nazarı dikkate alınmamıştır.

¹⁶⁵ Z.C., c.8, s.172

¹⁶⁶ Z.C., c.8, s.174

¹⁶⁷ Z.C., c.8, s.175

¹⁶⁸ Z.C., c.8, s.175

¹⁶⁹ Z.C., c.8, s.175-176

Bu suretle aramızda fark husûle gelmiştir. Mahrukat masrafı da 2 kuruş hesap edilmiş bu da kifâyetsizdir. Mart ve Nisan maaşları da bu hesaba dahil edilmiştir. Bu itibarla 100 bin lirayı kabul etmek zaruridir.¹⁷⁰

Hasan Basri Bey (Karesi), talebe sayısını 400 olarak belirtmiş ve bunlara Encümençe günde 30 kuruşluk yiyecek, 2 kuruşluk yakacak ve senede 30 lira da giyecek parası verildiğini eğer iyi idare edilirse bunun kâfi, hatta fazla olacağını söylemiş ve encümenin kabul ettiği miktarın kabulünü teklif etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey talebe sayısının gerçekte 1056 olduğunu söylemiştir.

Müzakere kâfi görülerek Maarif Vekâletinin teklif ettiği 33068 liralık zam kabul edilmiştir. Yani 239'ncu fasıl 100 000 olarak belirlenmiştir.¹⁷¹

240ncı fasılın mevaddı sıfırlardan ibarettir, yalnız onuncu maddesinde vilâyet mekâtib-i sultaniye ve idadiyesine 100 000 lira konulmuştur. Talebenin yiyecek, giyecek (çamaşır, ayakkabı) ten ibaret masrafıdır. Encümen 60 bin lira kabul ile 40 bin lirasını tenzil etmiştir.

Maarif Vekili 240ncı fasılda 11 bin lira daha talep etmiştir. Bunu işgal mahallerinden gelen çocuklar için harcayacaklarını belirtmiş. Bazı fasıllardaki sıfırların sebebinin, muallimlerin İstanbul'a ve işgal memleketlerine ait olduklarını ve onların maaşlarını veremedikleri için böyle düzenlediklerini belirtmiş.

Maarif Vekâleti'nin teklif ettiği 11 bin lira zam kabul edilmiş ve 240ncı fasıl 71 bin lira olarak belirlenmiştir.¹⁷²

241'nci fasılda Avrupa'da bulunan Talebe-i Osmaniye tahsisatı sıfır olarak gösterilmiş. Sadece Evkaf Nezareti'nden müdevver mekâtib-i iptidaiye muhassatı için 3 bin lira ayrılmıştır. Bu da aynen kabul edilmiştir.

¹⁷⁰Z.C., c.8, s.176

¹⁷¹Z.C., c.8, s.178

¹⁷²Z.C., c.8, s.181

242'nci fasılda¹⁷³ müfettişlerin maaşları tartışma konusu olmuştur. Ömer Vehbi Efendi (Konya) müfettişlerin gereksiz olduğunu söylemiş ve Maarif müfettişlerinin lağvına dair takrir sunmuştur. Bu takrir kadro encümenlerine havale edilmiştir. 242'nci fasıl aynen kabul edilmiştir.

243'nci fasılda âli ve tâli mekteplerin inşaat ve tamirat ve mekteplerin eğitim araç ve gereçleri için 30000 lira kabul edilmiştir.

244'ncü fasılda Türk harsi maaşatı için 1000 lira, fenni terbiye ve mektep müzesi maaşatı için 500 lira teklif edilmiş, diğer kütüphaneler, sanayi mektepleri, Etnoğrafya müzesi maaşları sıfır olarak gösterilmiş ve kabul edilmiştir.¹⁷⁴

245'nci fasıl idarat-ı mülhaka masarifidir. Sadece fenni terbiye ve mektep müzesi masarifi için 1000 lira teklif olunmuş ve kabul edilmiştir.

246'nci fasıl Dârûlelhani (musiki) Osmani muhassasatı,

247'nci fasıl Matbaa-i Âmire maaşatı,

248'nci fasıl Matbaa-i Âmire masarifi,

249'ncü fasıl Cezairi Bahrisefit memurları maaşatıdır ki sıfır olarak kabul edilmişlerdir.

252'nci fasıl, memurin ve müstahdeminin tahsisat-ı fevkalâde-i şehriyesi için hükümet 388 000 lira, Encümen 300 000 lira olarak kabul etmiştir.

Bir de 252 A faslı vardır. Sıfır olarak kabul edilen bu fasıl, hüsn-ü hizmeti görülecek memurini maarife mahsus mükâfatı nakdiye içindir. Hamdullah Suphi Bey bu fasıl için 10 bin lira teklif etmiş, 5 bin lirası kabul edilmiştir.

Maarif bütçesinin yekûnu zamlarla beraber 577061 lira olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷³Z.C., c.8, s.182

¹⁷⁴Z.C., c.8, s.184

¹⁷⁵Z.C., c.8, s.185

2.15.Adana Leyli Sultanisiyle Gaziantep'teki Ticaret İdadisi İçin Maarif Vekâletinin 1337 Senesi Bütçesine Tahsisat İlâvesine Dair Kanun Layihası

Adana ve Gaziantep'te açılacak mektepler için bütçeye tahsisat ilavesine dair Heyet-i Vekileden mevrut kanun layihası 9 Aralık 1921 tarihinde Muvazene-i Maliye Encümenine gönderilmiş ve müstaceliyet teklif edilmiştir.¹⁷⁶

22 Aralık 1921 günü encümenin mazbatasıyla kanun teklifinin müzakeresine başlanmıştır. İcra Vekilleri, Leyli Sultani ile Ticaret İdadisinin üç aylık tahsisatı için 337 bütçesine onbeşbinyüzseksenbir buçuk lira katılmak suretiyle ilavesine ihtiyaç olduğunu belirtip kanun layihasının maddelerini okumuştur.

Madde 1-Bu kere istirdadedilen Adana vilâyetinde küşadedilecek leyli sultani mektebi ile Gaziantep livasında açılacak Ticaret İdadisi'nin üç aylık maaşları için Maarif Vekâleti'nin 1337 senesi bütçesinin 239'ncu faslının 16'ncı Mekâtib-i Sultaniye ve İdadiye maaşatı maddesine 1993,5, 240'nci faslın 10'ncü Mekâtib-i Sultaniye ve İdadiye masarifatı maddesine 3740 ve 252'nci faslın tahsisatına 5448 lira tahsisat ilave edilmiştir.

Madde 2-İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 3-İşbu kanunun icrasına Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.¹⁷⁷

Muvazene-i Maliye Encümeni bütçedeki mevcut açığa rağmen Anadolu'ya katılmış olan bu kıymetli memleketlerde öteden beri devam edegelmiş bu müesseselerin idamesinin lüzum ve ehemmiyetinin kabulünü uygun bulmuştur.

Adana Leyli Sultanisi ile Gaziantep'teki Ticaret İdadisi için Maarif Vekâleti'nin 1337 bütçesine tahsisat ilavesine dair kanun:

Madde 1-1337 maarif bütçesine berveç-i zir 16371 lira ilave edilmiştir.

¹⁷⁶Z.C., c.15, s.81.

¹⁷⁷Z.C., c.15, s.194.

F	M	Nev'i tahsisat	Lira
239	16	Mekâtib-i Sultaniye ve İdadiye Maaşatı	2427
240	10	Mekâtib-i Sultaniye ve İdadiye Masarifatı	7740
252		Tahsisat-ı Fevkalâde	6204
			16 371

Madde 2-İşbu kanun 1. Kânunuevvel 1337 (Aralık 1921) tarihinden muteberdir.

Madde 3-İşbu kanunun icrasına Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.¹⁷⁸

Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Dr.Tevfik Rüştü Bey, Maarif Vekilinin mekteplerin idamesi için yaptığı müracaat sonunda maarif kadroları üzerinde oynandığını farkettilerini belirtmiş. İktisat ve kavanin muallimi hiç yok iken, kadroda ihdas edilmiş, maarif müdürlerinin adedi yirmi olarak tesbit edilmişken, yirmibeşe iblağ edilmiş, o meyanda bazı kâtip maaşatından tasarruf edilmiş, zammedilmiş, hûlâsa esas maddedeki tahsisata tecavüz edilmemiş, bilâkis tasarruf bile edilmiştir. Görüldüğü gibi bunlar üzerinde az çok değişiklik yapılmıştır.

Dr.Tevfik Rüştü Bey, vâkı olan mesele için şifahen izin alınmasını ve tasarrufa riayet edilmiş bulunmasını geçerli sebep addetmek zaruretinde bulunduklarından, bu memurların hak ettikleri maaşların verilebilmesi için usul gereği durumu bildirmek durumunda olduklarını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: "...Şöyle ki bir maddenin dahilinde şayet bazı tadilât lazım olacaksa o vekaletin vechesine taallûk edeceği cihetle bu mesele o vekâletin taallûk ettiği encümene aittir. Fakat fasıl dahilindeki maddelere taallûk ederse Muvazene-i Maliye ile alâkadar olduğundan yine encümenimize keyfiyet gelmelidir."¹⁷⁹

Maarif Vekili Vehbi Bey, bütçe encümeninin yaptıkları değişiklikleri kabul ettiğini ve yeni kadrolardaki maaş durumlarını açıklamış, bu şeklin

¹⁷⁸Z.C., c.15, s.195

¹⁷⁹Z.C., c.15, s.196

yıkılması taraftarı olmadığını ancak değiştirilmesine taraftar olduğunu belirterek, şimdilik bu şeklin kabulünü teklif etmiştir.

Besim Atalay Bey, Adana'nın, Suriye'den, Arabistan'dan, Akdeniz'den gelecek fikirlere karşı bir set olmasının icabettiğini, Adana'ya verilecek maarif, mekâtip tahsisatına acımamak gerektiğini belirtmiş. Hikmet ve kimya derslerinin neden ayrıldığı sorusuna, "demircilikle çilingirlik birdir, fakat ayrı ayrı sanattır" demiştir. Adana ve Ayıntab'a verilecek tahsisatın lehinde olduğunu, Ayıntab'daki ecnebi müesseseseye karşı koyabilmek için Adana ve havalisinde ilim ve irfani müesseseler tesis etmenin vazifeleri olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

Kanun maddeleri Maarif Vekâleti'nin sunduğu şekilde 3 madde olarak herhangi bir değişiklik yapılmadan kabul edilmiştir (22 Aralık 1921).¹⁸¹

Maarif Vekâletinde bütçe harici yapılan sarfiyatı tahkik etmek üzere beş zattan mürekkep bir heyetin seçilmesi istenmiş, fakat seçim şekli tayin edilmemiştir. Bunun için bu heyetin şubelere havalesi kabul edilmiş ve her şubenin birer kişi seçmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸²

2.16.İstiklâl Marşı Hakkında

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey, Maarif Vekâletince ilân edilen milli marş müsabakası neticesinin Meclisce teşkil edilecek ve mütehassisinden mürekkep olacak bir encümenle tetkik ve tasdik olunmasını teklif etmiştir. 14 Aralık 1920 günü sunulan bu teklif kabul edilmiştir.¹⁸³

İstiklâl Marşı hakkında Maarif Vekâletinden gelen evrakların Maarif Encümenine gönderilmesi ve orada tetkik edilmesi istenmiştir. Fakat Maarif Encümeni Reisi Mehmet Akif'in de şiirinin olması üzerine buna karşı çıkan mebuslar olmuştur. Hamdi Namık Bey (İzmit) bunları ihtisas erbabından mürekkep bir encümenin tetkik etmesini söylemiştir. 26 Şubat

¹⁸⁰Z.C., c.15, s.200

¹⁸¹Z.C., c.15, s.204, 214, Kanunun neticeî müzakeresinde reye 169 zat iştirak etmiş. 2 müstenkif ve 2 redde karşılık 165 rey ile kanun kabul edilmiştir. Düstur, c.2, T.3, s.121, Kavanin Mecmuası, D.1, c.1, s.201

¹⁸²Z.C., c.15, s.220

¹⁸³Z.C., c.6, s.358

1921 günü yapılan toplantıda Maarif Encümeni yerine, evrakların tab ve tevzi edilmesi kabul edilmiştir.¹⁸⁴

Maarif Vekili Dr.Rıza Nur Bey, bir görevle Moskova'ya gittiği için yerine seçilen Hamdullah Suphi Bey, Burdur mebusu Mehmet Akif Bey'in yarışmaya katılmasını sağlamıştır.¹⁸⁵ Yarışmaya 724 şiir katılmış ve bunlardan M.Akif Bey'in de şiiri dahil olmak üzere 7 şiir jüri tarafından seçilmiş, Meclis Başkanlığına sunularak bastırılması ve bütün üyelere dağıtılması sağlanmıştır.

1 Mart 1921 tarihli oturumda, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey söz alarak durumu açıklamış, M.Akif'le olan konuşmalarını anlatmış ve sözlerini "seçim size aittir. Ben seçimi yaptım. Sizin seçiminiz geleneğe aykırı olabilir. Ancak makbul olan odur" diye sona erdirir.¹⁸⁶

12 Mart 1921 tarihli oturumda Hamdullah Suphi Bey, konunun gündeme alınarak görüşülmesini ister. Bu isteğin kabulü üzerine görüşme başlar. Önce konunun Genel Kurulda görüşülerek bir karara varılması, ya da bir komisyona havalesi mi gerektiği üzerinde tartışmalar olur. Muhittin Baha Bey (Bursa), Besim Atalay Bey (Kütahya), Hüseyin Bey (Elazığ), Tunalı Hilmi Bey (Bolu), Necip Bey (Ertuğrul) ve Avni Bey (Saruhan) uzmanlık isteyen bu işin bir komisyonca incelenerek karara bağlanmasını isterler. Bunlardan son üçü bu konuda takrir de verirler. Takrirler reddedilir. Müzakerenin yeterliliği ve Mehmet Akif Bey'in şiirinin kabulünü isteyen Dr.Suat Bey (Kastamonu), Hasan Basri Bey (Karesi), Şemsettin Efendi (Ankara), Operatör Emin Bey (Bursa), Yusuf Ziya Bey (Bitlis), İbrahim Efendi (Isparta) ve Yahya Galip Bey (Kırşehir)'in verdikleri takrirler ayrı ayrı reye sunularak kabul edilir.

Müfit Efendi (Kırşehir), marşın Hamdullah Suphi Bey tarafından kürsüde bir defa daha okunmasını, Refik Bey (Konya), milletin ruhuna tercüman olan İstiklâl Marşı'nın ayakta dinlenmesini önerirler. Hamdullah

¹⁸⁴ Z.C., c.8, s.434

¹⁸⁵ İstiklâl Marşı'nın yazılmasında ve kabulünde Hamdullah Suphi'nin büyük rolü olmuştur. Tanrıöver bu şiirin özellikle Mehmet Akif tarafından yazılmasını istemiş ve yazıldıktan sonra da son derece sanatkârane bir biçimde okuyarak meclisi etkilemiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, Mustafa Baydar, İst. 1968, s.121-125

¹⁸⁶ Z.C., c.9, s.13

Suphi Bey kürsüye çıkarak İstiklâl Marşı'nı okur. Milletvekilleri ve birleşimde bulunan dinleyiciler marşı ayakta dinlerler. Sürekli alkışlarla oturuma son verirler.¹⁸⁷

1 Kasım 1921'de Maarif Vekâleti, İstiklâl Marşı bestesinin İstanbul'da bir heyeti musikiye marifetiyle intihap edilmesi hakkında bir tezkere sunmuştur.

Tunalı Hilmi Bey, milli marşın güftesinin mecliste kabul edildiği gibi, bestesinin de mecliste kabul edilmesini önerdi. Durak Bey (Erzurum), memleketin kan ağladığı bir sırada böyle şeylerle vakit geçirilmemesini belirtmiştir. Sonuçta İstiklâl Marşı'nın bestesinin İstanbul'a gönderilmesi mecliste kabul edilmemiştir.¹⁸⁸ Daha sonra açılan beste yarışması savaştan dolayı sonuçsuz kalmıştır.

2.17.Çorum Mebusu Dursun Bey'le Refikin Çorum İdadi Müdüriyetine Tayin Edilen Hasan Bey'le Maarif Müsteşarlığına Tayin Olunan Kâzım Nami Bey'e Dair Sual Takriri ve Maarif Vekili Dr.Rıza Nur Bey'in Şifahî Cevabı

Çorum mebusu Dursun Bey'in takriri:

"Her meslekte kıdeme, menşee dikkat etmek, haketmeyen kimseleri, tayinle erbab-ı mesleğin inkisarı ümidini mucip olmamak lâzımeden iken Maarif Vekâletinden aşağıdaki iki maddenin aydınlatılmasını sual eylerim.

1.Çorum İdadi Müdüriyetine Mecitözü kaymakamlığından mazul Hasan Bey namında bir zat tayin edilmiştir. Bu suretle muallimini müstahdemenin hakk-ı müktesepi ihlâl edilmiştir.

2.Maarif Müsteşarlığına zabıtlıktan müteakıt Kâzım Nami namında bir zat getirilmiştir. Ondan daha ehliyetli ve maarife mensup kimseler niçin tayin edilmemiştir?

¹⁸⁷ Z.C., c.9 s.85-90

¹⁸⁸ Z.C., c.14, s.17-18

31 Temmuz 1920 günü mecliste okunan bu suale Maarif Vekili Dr.Rıza Nur şu cevabı vermiştir. "...Şimdiye kadar yapılan şeyler tamamıyla meslek ve kıdem nazar-ı dikkate alınarak ehline verilmiştir. Çorum İdadi Müdüriyetine Mecitözü kaymakamlığından ayrılmış olan zatı tayin ettim. Bu zatın menşesine de dikkat edilmiştir. Bu adam Mekteb-i Mülkiye'den mezundur ve Rumeli'de, İşkodra'da muallimlik yapmıştır. Bunu Dahiliye Vekâletinden almışız. Bilindiği gibi muallim kadroları boştur. Keşke bu zatı daha önceden Dahiliye Vekâleti tayin etmeseydi... Bu mesele bir hukuk meselesidir. Bu konuda sorgulanmayı kabul edemem.

İkinci olarak takrirden maârif müsteşarlığına zabıtlıktan müteakıt Kâzım Nami Bey'in getirildiği söylenmiş. Ben bir kadro tertip ettim ve bunun bütçesini Maliye Vekâletine verdim. Ben ne kalem-i mahsus ne de müsteşar bırakmadım. Ayrıca Kâzım Nami Bey, İstanbul'da muallimliklerde bulunmuş, çeşitli yerlerde maârif müdürlükleri yapmıştır. Fikirli, değerli, lisan-ı ecnebiye aşına bir zattır."¹⁸⁹

Dursun Bey, Rıza Nur Bey'in açıklamasını yeterli bulmamıştır.

Dursun Bey, Rıza Nur Bey'in konuşmalarıyla şahsına hakaret etmesi ve kırıcı konuşması üzerine 11 Eylül 1920 günü Rıza Nur Bey'den şikayetçi olduğunu belirten bir takrir sunmuştur. Nizamname-i Dahilinin 127.maddesi mucibince şikâyetinin tetkikini istemiştir. Dursun Bey 4 maddelik şikayetinde, Maarif Vekilinin, "vazifesini tahkir edecek derecede konuşarak, onu azledeceğini söylediğini ve hissiyat-ı garzkaranesini icra etmekten çekinmediğini" söylemiş ve usulsüz tayinlerden de bahsetmiştir.¹⁹⁰

Meclis Reisi, 127.maddenin tayin ettiği şikâyetnamenin Divan-ı Âliye vûkelânın sevkini icabedecek şikâyetnâmeler olduğunu, Heyet-i Âliye nasıl arzu ederse o suretle kullanabileceğini söylemiş ve şikâyetin ne suretle verildiğinin belirtilmesini istemiştir. Mebuslardan bir kısmı bu şikâyetin geri alınmasını, böyle meselelerle vakit geçirilmemesini istemişlerdir.

¹⁸⁹Z.C., c.3, s.12-14

¹⁹⁰Z.C., c.4, s.80

Ali Şükrü Bey (Trabzon), Dursun Bey'in memuriyetinden azledilmesine Meclisin karışamayacağını, bunu ait olduğu makamda aramasının icab ettiğini söylemiştir.

"127nci madde mucibince şikâyetinin kabulünü rica ederim" şeklinde takrir reye sunulmuş ve reddedilmiştir.¹⁹¹

2.18.Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin Kars Maarif Müdürü Hakkında Maarif Vekâleti'nden Sual Takriri

Salih Efendi'nin 5 Ocak 1922 tarihli sual takriri 7 Ocak 1922 günü Maarif Vekâletine havale edilmiştir.¹⁹²

Sual takririnde Kars Maarif Müdürü Cevad Bey gibi muktedir bir memurun kanuni sebebi bilinmeden, neden ve kimlerin düşüncesi ile azledildiği sorulmaktadır. Ayrıca azledilen bu maarif müdürünün neden daha sonra Kayseri Sultanisi Tarih ve Coğrafya muallimliğine tayin edildiği ve kendisine dört, beşyüz lira harcırah verilerek millet hazinesinin zarara uğratıldığının sebebi, bu kanunsuz hareketten kimin mesul tutulacağı sorulmuştur.¹⁹³

Maarif Vekili Vehbi Bey suale 11 Mayıs 1922 günü şu cevabı vermiştir: "Kars Maarif Müdürü Cevad Bey'in askerlik vazifesi dolayısıyla yerine halkın takdir ve teveccühlerini celbeden Muzaffer Bey vekâleten tayin edilmişti. Sonra Cevad Bey askerlik vazifesini bitirip, eski vazifesine avdet için Vekâlet-i acizeye müracaat etmişse de, orada ifayı vazife etmemesinden dolayı mahallinden varidolan şikâyet üzerine kendisi o sahadan uzaklaştırılmış ve açıkta kalmaması için Kayseri Tarih muallimliğine tayin edilmiştir."¹⁹⁴

¹⁹¹ Z.C., c.4, s.83

¹⁹² Z.C., c.16, s.4

¹⁹³ Z.C., c.20, s.29

¹⁹⁴ Z.C., c.20, s.29-30

Salih Efendi, bu zatın zararlı birisi olduğunu kabul etmiş, fakat yine de bunun neden kendi kaldığı Erzurum'a değil de Kayseri'ye tayin edildiğini sormuş. Ayrıca bütçenin de bu duruma müsait olmadığını belirtmiş.

Vehbi Bey, söz konusu azl ve tayin işlemlerinin kendisi daha göreve başlamadan yapıldığını söylemiş. Vehbi Bey, göreve başladığı zaman bu durumu düzeltmek istemişse de Şark Cephesi kumandanlığından gelen bir telgrafta Maarif Müdürünün başka bir mülkade olması gerektiği yazılmıştır.

Vehbi Bey, Cevad Bey'i ileride başka bir yere kayırlmak üzere bugünkü günde boş bulunan Kayseri Tarih Coğrafya muallimliğine tayin ettiğini ve onun da bunu kabul etmeyerek istifa ettiğini, meselenin bundan ibaret olduğunu söylemiştir.

2.19.Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Birkaç Muallimin İstifasına Dair Maarif Vekâletinden Sual Tavriri

Ankara Sultanisi müdüriyetine bir zatın tayirinden dolayı birkaç muallimin istifası sebebine dair Ali Şükrü Bey (Trabzon) Maarif Vekâletine bir sual tavriri vermiştir. Aynı gün yani 2 Eylül 1920 günü Çorum mebusu Dursun Bey'in de aynı konuyla ilgili 6 Ağustos 1920 tarihli tavriri okunur. Her iki tavriri de reddedilmiştir.¹⁹⁵

2.20.Maarif Vekilliği ve Encümenlerine Üye Seçimi Hakkında

I.Dönem TBMM'nin ilk Maarif Vekili olan Dr.Rıza Nur Bey 4 Mayıs 1920 günü bu göreve seçilmişti. 13 Aralık 1920'de uzun müddet Ankara'dan ayrılması üzerine yerine yeni birinin seçilmesi gerektiğini 14

Aralık 1920 günü TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Meclis'te gündeme getirmiştir. Maarif Vekilliği için şu mebusları aday olarak göstermiştir.

¹⁹⁵Z.C., c.3, s.467-469

Hamdullah Suphi Bey (Antalya), Zekai Bey (Adana), Vehbi Bey (Karesi), Yunus Nadi Bey (İzmir), Mahmud Esat Bey (İzmir).¹⁹⁶

16 Aralık 1920'de Yunus Nadi ve Mahmut Eşat Beyler serbest çalışmak istediklerine dair meclise bir tezkere verirler. Yunus Nadi Bey bu vazifeyi ifa edemiyeceğini, daha sonra kötü bir duruma meydan vermemek için şimdiden durumun nazar-i dikkate alınmasını istemiştir.

Karesi Mebusu Vehbi Bey de kendisine oy verilmemesini istemiştir. Seçim sonucu ekseriyetçe seçilmiş olsa bile istifa edeceğini bildirmiştir.

Maarif Vekâleti için yapılan intihap sonucu reye iştirak eden 131 kişidir. 12 müstenkif var. Hamdullah Suphi Bey 65, Vehbi Bey 31, Zekâi Bey 21 rey almışlardır. Aynı anda Adliye Vekâleti için de intihap yapıldığından iki oy pusulasından birinde Adliye Vekâleti dendiği için hükümsüz kalmış. Diğerinde de her iki vekâlet ismi de yazılmış. Seçimin sonuçlanması için 66 rey olması lazım gelir. Tekrar seçim yapılmasını mebuslar istememiş ve iki isim yazılı rey pusulasının Hamdullah Suphi Bey için olduğunu kabul etmişler. 66 rey ile Hamdullah Suphi Bey Maarif Vekilliğine seçilmiştir.¹⁹⁷

Hamdullah Suphi Bey 12 Kasım 1921'de istifa etmiştir. 17 Kasım 1921 günü Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa, Maarif Vekili seçimi için şu adayları göstermiştir. Vehbi Bey (Karesi), Zekâi Bey (Adana), Müfid Efendi (Kırşehir), Yunus Nadi Bey (İzmir), Mahmud Esad Bey (İzmir), Sırrı Bey (İzmit), Hamdi Bey (Canik), Enver Bey (İzmir).¹⁹⁸

19 Kasım 1921 günü yapılan intihapta reye 183 kişi iştirak etmiş. 22 müstenfike karşı 105 rey ile Karesi mebusu Vehbi Bey Maarif Vekili seçilmiştir. Diğer reyler de beş, altı kişiye tefrik edilmiştir.¹⁹⁹

Vehbi Bey Temmuz 1922'de tekrar Maarif Vekilliğine seçilmiştir. 201 kişi reye katılmış. 193 rey ile vekillığe Vehbi Bey seçilmiştir.

Maarif Encümenindeki boşlukların doldurulması için Maarif Encümeni Reisi Mehmet Akif Bey (Burdur), 13 Ocak 1921'de bir takrir sunmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁶ Z.C., c.6, s.377

¹⁹⁷ Z.C., c.6, s.391-393

¹⁹⁸ Z.C., c.14, s.252

¹⁹⁹ Z.C., c.14, s.263-264

²⁰⁰ Z.C., c.7, s.269

Karesi milletvekili Hasan Basri Bey 22 Ocak 1921 günü Maarif Kadro Encümeninden istifa ettiğini açıklamış. Herhangi bir sebep belirtmemiştir. Aynı gün Hasan Basri Bey'in yerine, İstanbul milletvekili Selâhaddin Bey seçilmiştir.²⁰¹ 12 Mart 1921'de de Ragıp Bey (Kütahya) Kadro Encümeninden istifa etmiştir.²⁰²

22 Kasım 1921'de yine Maarif Encümenindeki boşlukların doldurulması istenir. Encümende bulunanların bir kısmının İstiklâl Mahkemelerine intihab olundukları ve çoğunluk olmadığı için Maarif Encümeninin toplanamadığı belirtilmiştir.

Maarif Encümeni Reisi Mehmet Akif Bey 28 Eylül 1922 günü Maarif Encümenindeki boşluklara üye seçilmesi için tekrar bir takrir vermiştir.²⁰³

12 Ekim 1922 günü Maarif Encümenine, Rüştü Bey (Maraş) ve Hacı Tahir Efendi (Isparta) seçilmişlerdir. 14 Kasım 1922 günü ise 4.Şube Reisi İsmail Safa Bey, Maarif Encümeni üyeliklerine Mersin milletvekili Safa Bey'le, Sivas milletvekili Mustâfa Taki Efendi'nin seçildiğini meclise arz etmiştir.²⁰⁴

2.21.Yabancı ve Azınlık Okullar Hakkında

Yabancı ve azınlık okullar kuruldukları günden beri hızla çoğalarak bir tehlike teşkil etmişlerdir. Özellikle Milli Mücadele yıllarında yabancı işgallerini kolaylaştıran ve onlara yardım eden bu okulların durumu mecliste de ele alınmıştır.

Mecliste Maarif Vekâleti'nin bütçesi görüşülürken, Maarif Vekili Hamdullah Suphi, gayr-i müslim unsurların da vergi vermesi gerektiğini söylemiş. Yabancıların açtıkları mekteplerin amaçlarını şöyle açıklamıştır: "Doğrudan doğruya milli bir propaganda yapmak, Rumlar'ı Yunanistan'a bağlamak, Ermeniler'i icat edilecek bir Ermenistan'a tevcih etmek için

²⁰¹ Z.C., c.7, s.344-345

²⁰² Z.C., c.9, s.84

²⁰³ Z.C., c.23, s.224

²⁰⁴ Z.C., c.23, s.382, 394

kendi arzularıyla bu mektepleri açmışlardır. Mekteplerimiz millidir ve bütün unsurlara açıktır. Din konusunda hoşgörü gösteririz, haftanın belirli bir günü rahipten din dersi alırlar. Bu nedenle bize vergi vermekten muaf tutulamazlar."

Hamdullah Suphi Bey sözlerine şöyle devam etmiştir: "...Eğer biz bu mekteplerin memleketi içten yıkmak için yaptığı tesiri göz önüne almazsak yanılırız. Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan mekteplerine karşı titizlik gösterenler emin olsunlar ki bu mekteplerin yaptığı tesir, Rum, Ermeni mekteplerinin yanında ikinci, üçüncü derecede kalır. Rumeli'deki manastır ve kiliseler memleketi içten içe yıkıyor. İzmir faciasını hazırlayan yine bu okullardır. Antalya'da, Alaiyye'de, Karadeniz'de, birçok İzmir faciası hazırlıyorlar. Hiçbir millet kendi toprağında göz göre göre böyle siyasi, iftirakçı cereyanlara yer bırakmaz. Bunlara müsaade edemeyiz."²⁰⁵

Mazhar Müfit Bey (Hakkari), Hamdullah Suphi'ye, fesat ocağı olduğunu söylediği bu okullardan yalnız vergi mi almak istediğini, yoksa kapatmak niyetinde mi olduğunu sormuştur.

Hamdullah Suphi Bey şu cevabı vermiştir; "Yabancı mekteplerin kapatılamayacağını, bunun dahili olduğu kadar, harici bir mesele olduğunu, eğer yaptıkları tesir itibariyle bazı mahzurları olmasa, bütün Türkiye dahilinde tek bir ecnebi mektebi bırakmayacağını" belirtmiştir. "Kendi mekteplerimizde lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin ederek tek bir ailenin bile çocuğunu ecnebi mekteplerine göndermeyeceğini" söylemiştir.

İzmir'de Yunanlılar'ın işgal ettikleri yerlerde maarif vergisini kendilerine aldıklarını ve mektepleri kapattıklarını, buna karşılık kendisinin de Antalya ve Trabzon'daki Rum mekteplerini kapattığını, yani siyasi propaganda merkezlerini kapatarak onların çocuklarını da kendi mekteplerimize celbetmeğe çalıştığını açıklamıştır.²⁰⁶

²⁰⁵Z.C., c.8, 10.2.1337 (1921), s.169

²⁰⁶Z.C., c.8, s.170-171

29 Aralık 1921 tarihinde mecliste Sırrı Bey'in (İzmit), Anadolu için yapılan Rum-Pontus propagandası hakkında verdiği sual takriri üzerine Rumlar'ın zararlı faaliyetlerinden bahsedilmiş. Yerli Rumlar'ın Yunanlılarla işbirliği yaptıklarını ve vatani parçalamak gayesinde olduklarını söylemişlerdir. Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, kiliselere, mekteplere bir takım Pontus arması taktıklarını, pontus şarkıları ile mektep çocuklarını sokaklarda dolaştırdıklarını söylemiştir.²⁰⁷

Ali Fethi Bey sözlerine şöyle devam etmiştir: "Yapılan bir askeri harekât esnasında; Samsun, Giresun, Ordu, Trabzon, Amasya ve Tokat dahilindeki Metropolithanelerde ve mekteplerde Pontusculuğa ve Rum Yunan ordularıyla müştereken hareket eylediklerine dair vesikalar bulundu. Ayrıca Merzifon Amerikan Mektebinde Türkçe muallimi olan Zeki Bey bir gün mektep bahçesinde dolaşmakta iken kendi talebesinin hücumuna maruz kalmış ve feci bir şekilde katledilmiştir. Bu durum hükümetin dikkatini çekmiş ve Amerikan mektebinde derhal bir arama yapılmış, arama sonucunda bunun bir Amerikan mektebi olmayıp "Pontus" Hükümeti için teşekkül eden siyasi bir kuruluş olduğu anlaşılmıştır."²⁰⁸

Ali Fethi Bey bu okulun hemen kapatıldığını ve suçluların İstiklâl Mahkemelerine sevk edilerek gerekli cezayı aldıklarını söylemiştir.

Aralık 1921'de Adana ve Antep'teki okullar için tahsisat istendiğinde Besim Atalay Bey, "Antep'teki ecnebi müesseseye karşı koyabilmek için Adana ve havalisinde, ilim ve irfani müesseseler tesis etmenin gerekli olduğunu" belirtmiştir. Nitekim bu tahsisat teklifi kabul edilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁷ Z.C., c. 15, s. 238-240

²⁰⁸ Z.C., c. 15, s. 241

²⁰⁹ Z.C., c. 15, s. 200

SONUÇ

Osmanlı Devleti bir dizi yenilgiden sonra, önce askeri alanda bazı yeniliklere girişmeyi gerekli görmüştür. Eğitim-öğretim alanındaki ilk yenileşmeler, Batı örneğine benzetilmeye çalışılan askeri okulların açılması şeklinde görülür.

1839 tarihli Ta'zimat fermanında eğitimle ilgili bir kelime yoktur. Fakat devlet adamları, girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi için bilgili bir toplum, yeni bir aydın tipi ve kadro oluşturmak gerektiğini biliyorlardı. Örgün ve yaygın eğitim yoluyla, başka bir deyişle, okullar açarak ve halkı eğiterek, Devleti Avrupa'nın yeni usüllerine göre düzenlemek ve böylece Avrupa kamuoyunu kazanmak düşünülüyordu.

1856 tarihli Islahat Fermanı'nda özel öğretimle ilgili hükümler yanında, "Avrupa'nın eğitim, bilim ve sermayesinden yararlanılacağı" belirtilmiştir.

17 Mart 1857'de Maarif- Umumiye Nezareti adıyla Bakanlık düzeyinde ilk eğitim örgütü kurulmuştur.

I.Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası olan Kanun-ı Esasî'ye eğitimle ilgili önemli maddeler girmiştir. Savaş nedeniyle eğitime ilişkin çalışmalar yapılamamıştır.

Mutlakiyet Dönemi'nde meslek ve sanat okulları açılmış, yerli ve yabancı özel öğretim büyük gelişme göstermiştir. Bu dönemde yüksek öğretime de önem verilmiştir.

II.Meşrutiyet döneminde siyasi hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış, eğitim sorunları üzerinde de önemle durulmaya başlanmıştır. Öğretmen yetiştirilmesinde yenilikler yapılmış, öğretmenler ilk kez bu dönemde mesleki örgütler kurmuşlardır. Balkan ve I.Dünya Savaşlarının yol açtığı felâketler bu dönem eğitiminin gelişmesini engellemiştir. I.Dünya Savaşı'nda genç öğretmenler, hatta lise öğrencileri bile silâh altına alınmış, bu yüzden bazı okullar kapanmıştır. Bu savaşta birçok öğretmen şehit olmuştur.

Kurtuluş Savaşında da öğretmenler bazen cephe gerisinde, düşmana karşı propaganda ve örgütlenme faaliyetleri göstermişler, bazen de fiili olarak savaş cephelerinde gönüllü olarak çalışmışlardır.

İzmir'in işgal edildiği zamanlarda, İstanbul ve İzmir'de yapılan protesto mitinglerinde öğretmenler de yer almıştır. İşgal yıllarında özellikle İstanbul'da, İstanbul Hükümeti'nin öğretmenler üzerinde kurduğu baskı dikkat çekmektedir. Milli mücadeleye taraftar olan öğretmenlerin işlerine son verileceği bildirilmiştir.

İşgal yıllarında öğretmenlerin ekonomik sıkıntıları en büyük problemlerden biri olmuştur. Aylarca maaş alamayan öğretmenler grev yapmışlar. Grevler aynı sebepten dolayı hem İstanbul'da İstanbul Hükümeti'ne karşı, hem de Ankara'da TBMM Hükümetine karşı yapılmıştır. Uzun süren grevler sonucunda öğretmenler geç de olsa amaçlarına ulaşmışlardır.

Okullar Milli Kurtuluş Savaşı boyunca kongrelerin yapıldığı yer olmuş, hastalara, yetimlere, şehit ailelerine, yaralılara kapılarını açmışlardır. Mecliste bile okul sıraları kullanılmış, öğretmenler kâtiplik yapmışlardır.

Batı Anadolu'da okullar Yunan işgaline rağmen çok zorda olsa eğitim ve öğretimi devam ettirmişlerdir.

İşgale uğramamış yerlerde de öğretmenler öğrencilerini işgallere karşı bilinçlendirmiş, okulları Kuva-yi Milliye'ye katılacak olanların eğitim merkezleri olarak kullanmışlardır.

Ankara ve İstanbul'da çeşitli öğretmen cemiyetleri kurulmuş, bunlar milli mücadele için çalışmışlar. Yaptıkları yayınlarla ve toplantılarla işgalleri kınamışlar. İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırılmasına yardımcı olmuşlardır. 1918-1923 yılları arasında kurulmuş bulunan öğretmen örgütlerinin hepsi milli mücadeleyi sonuna kadar desteklemiştir. Bütün güçlüklerle rağmen Türkiye'nin bağımsızlık savaşına etkin, gönüllü bir fert olarak katılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı imtiyazlar sonucu, ülke içinde yabancı okullar ve onların destekledikleri azınlık okulların sayısı artmıştı. Bu okullar zamanla Osmanlı Devleti'ni içten çökerten propaganda

ocağı haline gelmişlerdir. Kurtuluş Savaşı yıllarında faaliyetlerini daha çok artırmışlardır. Yabancı ve azınlık okulların zararlı faaliyetleri TBMM'nde de tartışma konusu olmuş ve savaşın sonra Lozan Konferansında görüşülmüş. Sonuçta bu okullara zararlı faaliyetlerini devam ettirmemeleri şartıyla eğitim yapma hakkı verilmiştir.

Milli Eğitim sisteminin, toplumun sosyal ve ekonomik gelişmesine paralel olarak düzenlenmesi için yapılan çalışmalar, TBMM'nin kurulduğu günden başlayarak sürekli bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmede Atatürk'ün ve zamanın Maarif Vekilleri'nin çeşitli öğretmen toplantılarında, kongrelerde belirttikleri görüşler ve alınan kararlar önemli rol oynamıştır.

Milli Eğitim programı hazırlanmış olduğu, bir de Eğitim Bakanı bulunduğu halde, ortada bir bakanlık örgütü yoktur. Milli Eğitim Bakanlığı, binaları, arşivleri, dosyaları ve memurları ile İstanbul'dadır ve İstanbul işgal altındadır. Herşeyi yeni baştan kurmak gerekmektedir. Ankara Hükümeti'ne bütün yokluklara rağmen idealist ve memleketini gerçekten seven aydınlar seçilip gelmiştir. Bakanlığın merkezdeki örgütlenmesinde bu idealist ruh kendisini açıkça göstermiştir. İlk Maarif Vekili Dr.Rıza Nur Bey bir konuşmasında şunları söylemiştir: "...Ben ne özel kalem bıraktım, ne müsteşar bıraktım. İstanbul'daki 200 kişilik merkez kurulunun yerine de 20 kişilik bir kurul kurdum. Onun da 6 üyesi daha atanmadı. Sabah erken uykumu bırakıp, tâ uzak yerden geliyorum. Müsteşarlığı da özel kalem müdürlüğünü de ben yapıyorum."

Aynı yokluklar içinde Maarif Vekâleti, eğitim sistemimizde örgütlenme, eğitim kurumlarında ve programlarında reform yapılması için ilk planlama teşebbüsüne girişmiş ve bu amaçla Sakarya Savaşı'ndan kısa bir süre önce ilk defa Ankara'da bir "Maarif Kongresi" yapmıştır. Bu kongreye düşman işgali altında bulunmayan illerin Milli Eğitim ve okul müdürleri ile öğretmenler, Bakanlık Daire Müdürleri ve Telif ve Tercüme Heyeti üyeleri katılmıştır. Kongrede ilkokul programlarının geliştirilmesi ve öğretim süreleri ile ortaöğretim kurumlarının programları ve dersleri ile ilgili konular görüşülmüştür.

Milli Mücadelenin en ateşli zamanlarında bile eğitim ihmal edilmemeye çalışılmış, mecliste eğitim konusu sık sık gündeme getirilmiştir. Savaşın meydana getirdiği ekonomik bunalıma rağmen, öğretmenlere iyi bir maaş verebilmek, onların ekonomik refahını yükseltmek için mecliste uzun süren tartışmalar olmuştur. Bu alanda kanunlar kabul edilmiştir. Eğitimin aksaması için öğretmen ve öğrenciler, askerlikten bir süre için muaf tutulmuşlardır.

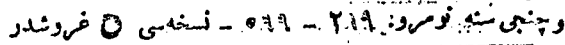
Milli Mücadelenin devam ettiği yıllarda, Mustafa Kemal ve zamanın Milli Eğitim Bakanları'nın, eğitim alanındaki önemli görüşleri şöyle sıralanabilir:

Türk eğitiminin en önemli eksikleri öğretmen, para, genel eğitim yasası, belirli bir eğitim politikası ve henüz prensip ve sistemlerin olmamasıdır. Türk eğitimi II. Meşrutiyetten beri bir gelişme içindedir. Ama savaş yılları bu gelişmeyi durdurmuştur. Türkiye büyük bir zafer kazanmış, yeni bir devrin başındadır. Batıya dünden daha yakındır. Halkta bir eğitim isteği uyandırmalı, iyi bir yasa ile çalışmalara geçilmelidir.

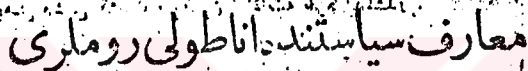
Bütün okullarımız ıslâha muhtaçtır. Ama en önce ilk ve ortaöğretim düzeyindeki okullar ıslah edilmelidir. İlköğretmen okulları da ihmal edilmemelidir. Öğretmenlerin terfi, tayin ve azilleri bir yasaya bağlanmaları, maaşları artırılmalıdır.

1920-1923 yılları arasında I.Dönem Meclis'te Milli Eğitim Bakanlığı'nın ele aldığı bu konular Cumhuriyet Dönemi eğitimi için bir hazırlık aşaması olmuştur. Belirlenen bu eksiklikler düzeltilmeye çalışılarak, bir eğitim politikası belirlenmiştir. Bu faaliyetlerle Cumhuriyetten sonraki Milli Eğitim sistemi tam anlamıyla yerine oturmaya başlamıştır.

صاحب امتیاز و پاش محرری : دیونیس نادى

[illegible]

وہم اہم حقیقتہ ایضاحات - مناقشہ ، استنبول تعلیم جمعیتہ جوانی مکتوب -
معارف و کینک بیانی

◆◆◆◆◆

میرابی نظام — اسانبرل علمدر جمعیتکے زیر کورسی — محمد اہ صبحی کے انڈیکس

باتلری - های ضیائی - نوروغرافند

صبراً فی ظلمی

شدید و مہدید آفتیشلہ قازیشلان بومہم
نطقہ فونترہ اشتراک ابدن مللر فامہ سیواس
مسارل مدبری مہان نوری پک بوجہ آتی
جوانی قلی او قودی

نيسوز دامامفرتدي

شورگیند یکنز دی بیجا هدیه بز مالیک
خطه نظری وحدت ملی توپه بیایدنشد برورک
مکنز مختلف اسلر آلتنه برچی بیارجه لره
آرولش کندی شویونی داما بویونون الله
ایتمندور آتاوول نورلرکنی برورک فکرک
مکوی بارانی آلتنه طوبلاقی بزک آک برورک
آلمزدر بز هیچ برعرومیدن منقی دکلی
چکدکمرن وچکدکمرن شخصی ملکلی امریک
نولنده اولان ملکک ایچون برورجدر بز برچوق
عرویتل ایچنده قنسنق بنه وشنه کول
حضور لب الله سومه داندیک

ملفوظات ماضیه قائد ازلی بی شک که اولدین
کی ایستقله قائد ایدی بیوکلکنده آیتزه بزه
یوانینی ویره ذیلردن وریده مکتبلر مزده کجور
لریز وجوهرلر مزده کترو دیکیز خلق انداده
استمدادر.

مسافرت حکومت دہلی میں جاریہ صحابہ
مکرمہ کی طور پر ازبندہ عسری ولی برجیات
مرقاۃ جمالی ابدہ جکندہ
داتا گنج بخش

[illegible]

معارف لوفتره سی ۱۶۱ توجیه کوئی دارالمطین
لوفترانس حالوتده ، بویوک وات عیسی رئیس
معتدی ، معنی کال پاشا حضرتلری طرفدن کتاد
اولوندی .

آلانه تهرده ، نوزکیات مختلف یرونل کیش
و آتیره دن معبر یوزکسه قریب انسا موجود
ایندی . کرک قالان ، کرک بنا با اطرله و لوحاره
ترین اولونشدی . دنا حضرتی ساعت اوج
آلان تهرده تحریف نورودیلر .

100

مبارف وکیل عثمی حماد، حبیبی بک اندی
طرفند فوندر، اعضائی پرورد، مطعی کمال پاشا
حضرتی تہ قدیم اولوندی، پوراسم قدیمیہ
نہایت بولدند صوکرہ دمن حمزہ پاشا حضرت علی
طرفند آبد، دوج الدیکین، دہ مارچیلر ایچون
شہسز بک قیادار اولان خلق اولد بویو، دیلر:
دشمن کمال، لانا، حضرت تہ نیک فقہاری:

محترم خانہ، افدیلر .

حربه عمومی ملککنند و بر مغلوبت توحیه ایستند.
 بوی و سیاه اخذ ابد و در کشند نمر، کشند زینت
 اعلا بک است دیر، بوا تبارش و قزو کان
 غیاذ مله آقره معظم رشنه اولدی - بزی
 پشامانق است بیزه قوشی یاشانق حقی ممانه
 اتمک است بیزه بوزکا بوزکا ملک مجلی آقره
 القاد ایست، بوزکا آقره مل بوزکا ملک مل

فوترمسك انفاقه صحت اولده، متخرد و
صهرلك عول اولدهي اهل ادايتك دولته
وجوده كيرديكي ياري نداوي، مصروف اولهين
مملوك ايله بوكي مرغن يرايه احضار ايتلدر.
بوكون مادي و معنوي منافعهي دشنه قارشي
استعمال ايتكيجو بولونوروز، مكرورن ايتكون
صرف ايله چكسك لغوت، مستطيل مازلفه قل
فورمه، كالن كدار، واسط كالنه، مائه اولشه،
دو ريهيت چدايدهن احتيا ايله چرلش بويي
پروغراي احضار ايتك، وجوده ياف تنكلاغزي
منبر سورتده چايشد بوان اساسان فورمه صرف
مساحه اقلدر، شديده قدر ثق ايتلش

X
معارف قونغرہ سی

دون سوك اجتماعي عقد ايله دی

معاف در کبی مرده ای بی شک انفسه شک فو نقره شک

الہدیی و آئی و مقصد کی مہم - نطفی

[illegible]

انخط الله علامه رند

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

مقالہ

یق برمیون طوون فله وادج
 لیس لیس دوز . اجنی برصدور
 ورتی رک . ویره ییلور . لی فلیقه
 عرانی بر فله سوسو بیخت
 زوده ده من بر فله . فله یق
 لی مستور . یو بیخت عرانی
 ده من فلیقه دز قرص . بر فکر
 لیکر . عرانی یلغور
 فلیق لیکر لومور . یو یق
 . ادم .

ترجمہ تجزیہ: پروفیسر

(افکار و ابراس)

۶۷۰
۶۶۰
۶۵۰
۶۴۰
۶۳۰
۶۲۰
۶۱۰
۶۰۰
۵۹۰
۵۸۰
۵۷۰
۵۶۰
۵۵۰
۵۴۰
۵۳۰
۵۲۰
۵۱۰
۵۰۰
۴۹۰
۴۸۰
۴۷۰
۴۶۰
۴۵۰
۴۴۰
۴۳۰
۴۲۰
۴۱۰
۴۰۰
۳۹۰
۳۸۰
۳۷۰
۳۶۰
۳۵۰
۳۴۰
۳۳۰
۳۲۰
۳۱۰
۳۰۰
۲۹۰
۲۸۰
۲۷۰
۲۶۰
۲۵۰
۲۴۰
۲۳۰
۲۲۰
۲۱۰
۲۰۰
۱۹۰
۱۸۰
۱۷۰
۱۶۰
۱۵۰
۱۴۰
۱۳۰
۱۲۰
۱۱۰
۱۰۰
۹۰
۸۰
۷۰
۶۰
۵۰
۴۰
۳۰
۲۰
۱۰
۰

[illegible]

مولانا محمد جامع شریف

بولیو، داخلہ لون آتی متر، طول
ایک ہش متر، مرشدہ کار کی جامع شرف
یادداشتیں، چونکہ میزانی اہل طر
درمہدہ، جلد ۱۰

مَنُوت مَسْکُ عَاذِرْکَ تَاوَلَر:

پادشاه ابراهیم

مشتنوز دت مامواری ژونده ووالا
 زیا، نوکسورن دلو لورق ویا چا که نوینا
 خا نرینه نوزا لرنده اشته برسی اقصا کا
 سبیلخ ایښته. کن جالو دغه دگر
 ښه حرکت ایښکمه نوږی کورونکه
 اوجه ست مکره دق لوا آلت زوایعه د
 در لیدن اوبی حد چا ماسکی
 آسینز اوته اوسوی رطوفن ابرا ایت
 اوزون دوه وقله لعلجه وشروالی. ف
 کزوک لرم له علامتونه سبیلخ یکن
 چنکړه چاوری څه جبریکه ممد

[illegible]

کتابخانه

۱۔ فتح الدین اولیٰ کو

برکریکی، مہاشات، عالمہ صاحبی اولمپیان بزمعلک میںہ آئینق قلمہنی کو چلککہ

بولدن باشقه ايتراش معامانكي يك چوق بوروجي و سيزانجي بر مسكدر .
 بخت غفل اولاحقني : عمرينك نكاح ايدمچكي ييله ييله صرف بر مسك
 ووظيفه عشيقه جانيان بومقدور : فداكار زمردنك حقي القائل نسيم بلك اشباب
 ايدور . نعمت كفته مقابل اولوق لازمدر . شورا سي مسكدر كه ممالكتمزك ابتدائي
 خواجاست يك زياته احتيجي اولدوب حلاله دارالمعلمينه رغبت هيج بوق كيدور .
 بونك لك هم سابي بومسلكده ترفيه و ترفيع امكانت مفقود بئيدور . اولوق ابتدائي
 معاملكنك بوسبرون نيري بر سمت اولديغه قلع اولوق لازم كير . هر اولوما
 ويا زما ييله نك بروظيفه بي يلانجي ذهنيتمد دوام ايدور . مكتهل جزون بر شي
 بلكه مكده هيجده حقل اولماز . بيلمور نه سبدن ، مسك ، اهرني قدير ابدلديكي

EK-6**Mustafa Kemal Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşlerinden Bazı Örnekler**

"Maarif, millet olmanın, bayındır bir vatan kurmanın temel şartıdır. Cihanın, olacağına akıl erdiremediği büyük ve milli bir mücadeleyi başarmış olan Türkiye, olmaz gibi görünen bu ehemmiyetli ve çok büyük muharebeyi de muvaffakiyetle sonuçlandıracaktır. Bunda hiç kimsenin şüphesi olmasın."

1922 (S.Edip Balkır, Eski Bir Öğretmenin Anıları, s.99)

"Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun esas unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar bilgi nurundan mahrum bırakılmıştır. Bundan ötürü, bizim izleyeceğimiz kültür siyasetinin temeli, evvelâ mevcut bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, dinî, tarihî ve ahlakî bilgi vermek ve dört işlemi öğretmek, kültür programımızın ilk hedefidir. Bu hedefe erişmek milli eğitim tarihimizde kutsal bir merhale teşkil edecektir."

1922 (Atatürk'ün S.D. I, s.223-24)

"Maarifin gayesi yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlâklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılâpçı, müspet, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst muhakemeli, iradeli, hayatta tesadüf edeceği engelleri yenmeğe kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programlarını ve sistemlerini ona göre düzenlemelidir."

(Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, s.62)

EK-7

"Öğretmenler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz. Ve yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle orantılı bulunacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister! Yeni nesli, bu özellik ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir."

1924 (M.E.İ.S.D. I, s.19)

"Yeni Türkiye'nin birkaç seneye sıdırdığı, askeri, siyasi, idari inkılâplar çok büyük, çok mühimdir. Bu inkılâplar, sayın öğretmenler, sizin; toplumsal ve fikri, inkılâptaki muvaffakiyetlerinizle desteklenecektir. Hiçbir zaman hatırlınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister!"

1924 (M.E.İ.S.D. I, s.19)

"Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün öğrenim derecelerindeki öğretim ve eğitimlerinin pratik olması mühimdir. Memleket çocukları, her tahsil derecesinde ekonomik hayatta verimli, etkili ve başarılı olacak suretle donatılmalıdır."

1924 (Atatürk'ün S.D.II, s.173)

"Eğitimdir ki, bir milleti hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum halinde yaşatır, veya bir milleti kölelik ve yoksulluğa terkeder."

1925 (Atatürk'ün S.D. II, s.198)

"Öğretmenler, her vesileden istifade ederek halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk, öğretmenin çocuğa yalnız alfabe okutur bir varlıktan ibaret olmayacağını anlamalıdır."

1927 (Atatürk'ün S.D., s.46)

EK-8

KIZ MUALLİM MEKTEBİNDE

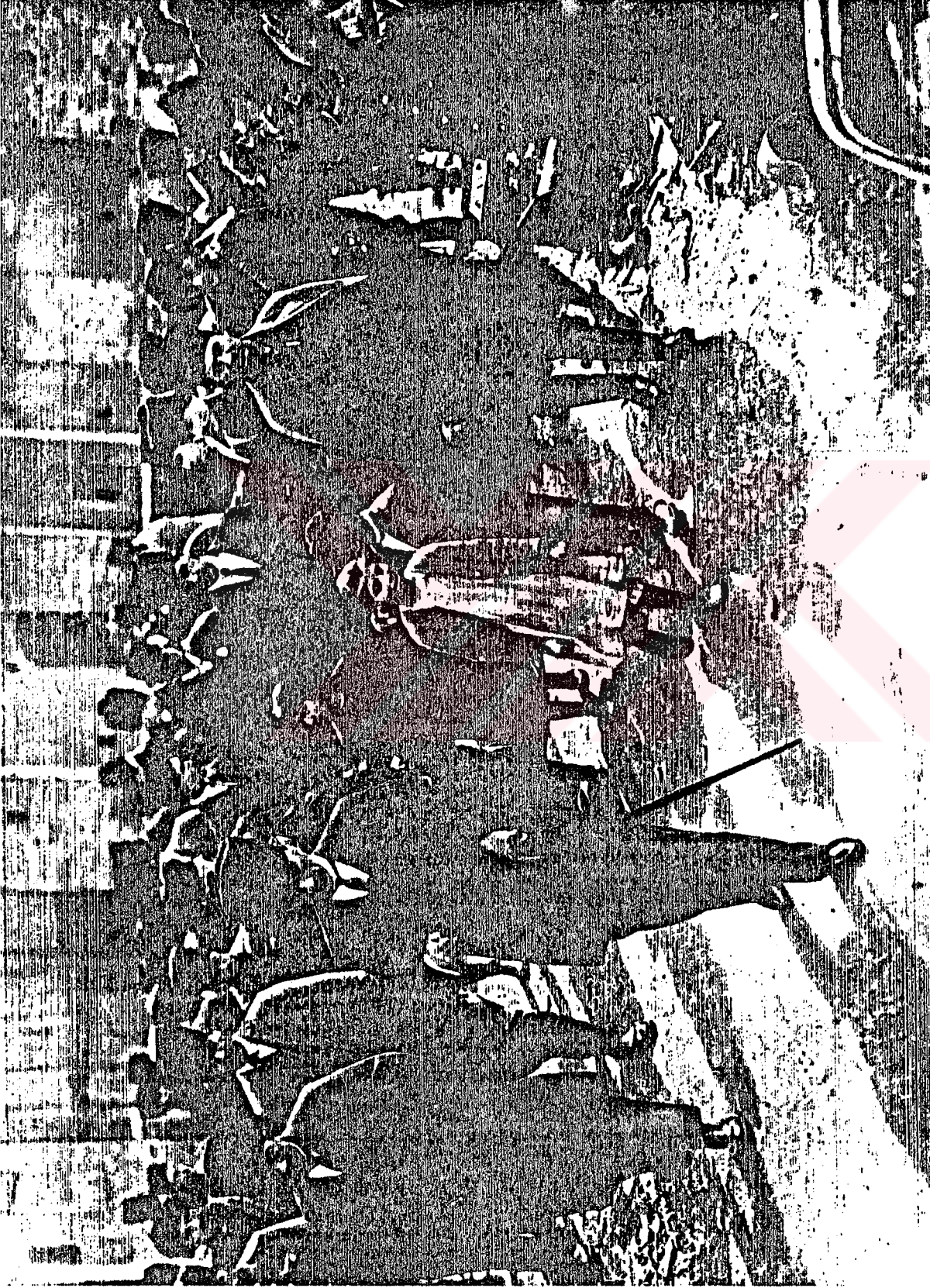
Konya Kız Muallim Mektebi'nde yarının öğretmenleri ile bir konuşma...

EK-9

ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERLE

Civar vilâyetleri dolaştıktan sonra tekrar Konya'ya uğradıkları zaman, öğretmenler ve öğrenciler tarafından karşılanıyor.

EK-10

HALK ARASINDA

Mustafa Kemal Paşa, Adana Sanayi Mektebini gezdikten sonra halk arasında Vilâyet Konağına dönüyor.

BİBLİYOGRAFYA

RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

- TBMM I.Dönem Zabıtları (1920-1923), c.1-28, Ankara 1944
- Düstur, c.1,2,4, 3.Tertip, Başvekâlet Müdevvenat Müdürlüğü, Ankara 1953
- TBMM Kavanin Mecmuası, Devre 1, c.1, Ankara 1943

SÜRELİ YAYINLAR

- Anadolu'da Yeni Gün, Mayıs, Temmuz 1921
- Anadolu Terbiye Mecmuası, Kanunuevvel 1338 (Aralık 1922)
- Hakimiyet-i Milliye, Mart, Haziran, Temmuz 1921
- İleri, Nisan 1920
- Muallimler Mecmuası, Kanunuevvel 1922, Kanunusâni 1923
- Vakit, Eylül, Aralık 1922, Şubat, Mart, Temmuz 1923

TELİF ESERLER

1.Kitaplar

- Akyüz, Yahya. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1988
- Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye), İstanbul 1997
- Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940), Ankara 1978
- Ali, Âli. Maarifte İnkılâp, Samsun, 1337/1339, 39 s.
- Arabacı, Caner. Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, Konya 1991
- Aslan, Betül. Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdaresi Meselesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991
- Atatürk, M.Kemal. Nutuk, c.1, İstanbul 1981, c.2, İstanbul 1970

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), c.2, Ankara 1959
- Avcıoğlu, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, İstanbul 1974
- Başgöz, İlhan. Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Ankara 1995
- Baydar, Mustafa. Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul 1968
- Ergin, Osman. Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1977
- Ergün, Mustafa. Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara 1982
- Göldaş, İsmail. Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, İstanbul 1981
- İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920), İstanbul 1984
- Gürkan, Kâzım İsmail. Darülfünun Grevi, Harman Yayınları, 1971
- Kocatürk, Utkan. Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3.baskı, Ankara, 1984.
- Koçer, Hasan Ali. Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu, Ankara 1987
- Kutay, Cemal. Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara 1972
- Mehmet Tevfik. 1340 Senesi Temmuzunun 28'nci Pazartesi Günü Kuleli Lisesi'nde Sabık Osmanlı İmparatorluğu'nun Safahat-ı Siyasiyesiyle İstiklâl Muharebesi Hakkında Tarih Muallimi Mütেকaid Kaymakam Mehmet Tevfik Bey'in Konferans Sureti, İstanbul 1340, 39 s.
- Öymen, H.Raşit. Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Devrimi (1923-1938), Ankara 1983
- Özalp Reşat-Aydoğan Ataunal. Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı, İstanbul 1977
- Öztürk Cemil. Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara 1996
- Sezer, Ayten. Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), Ankara 1999
- Sorguç, Bahir. 1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1982
- Su, Kâmil. Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilâyeti, Ankara 1981

- Tansel, Selahattin. Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, İstanbul 1991
- Türk Parlamento Tarihi (1919-1923), Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, c.3, Ankara, 1995
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları, İstanbul 1971

2.Makaleler

- Akyüz, Yahya. "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.89-103
- Alptekin, Coşkun. "Erzurum Kongresi" Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, c.1, sayı:1, Ankara, Temmuz 1978, s.35-49
- Su, Kâmil. "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", Türk Kültürü Dergisi, sayı:XVI/181, (Kasım 1977), s.48-60
- Ziya Gökalp. "Millî Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi", Türk Kültürü Dergisi, sayı:XVI/186, 1978, s.321-327.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Iğdır'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimi Iğdır'da tamamladı. 1993 yılında Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümünü kazandı. 1997 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Iğdır Merkez Kurtuluş İlköğretim Okulu'na Tarih Öğretmeni olarak atandı. Halen aynı okulda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

